

LITERATURES IN ENGLISH

Theories and Practices

(Vol. I)

|| Mr. Bibhishan Phad ||

Scanned by CamScanner

Principal
Khaloshwar Mahavidyalaya
AMBA 10001

Literatures in English

Theories and Practices

(Vol. I)

Edited by

Mr. Bibhishan Phad

NEWMAN

P U B L I C A T I O N

www.newmanpublication.com

Scanned by CamScanner

A handwritten signature in black ink, appearing to be "Bibhishan Phad".

newman

ISBN: 978-81-942381-6-4

Literatures in English: Theories and Practices (Vol. I)
Editor: Mr. Bibhusan Phad

First Published: 2010
* Editor

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without written permission of the copyright owner.

Printed & Published by

Dr Kalyan Gangarde,

New Man Publication, Parbhani-431-001

Website: www.newmanpublication.com

Email: nmpublication@gmail.com

Mob: +91 9730721393 +91 9420079975

Setting and Cover by Dr. Kalyan Gangarde

Email: nmpublication@gmail.com

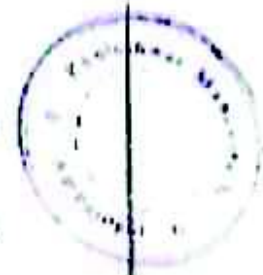
www.newmanpublication.com

Price: ₹ 395/-

Disclaimer: Academic facts, views and opinions published by author do not express solely the opinions of the author. Author is responsible for their accuracy of sources and the accuracy of their references. The publisher/printer is not held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights.

CONTENTS

1. Tagore's <i>Chitra</i> : From Female to Isolated and Isolated	07
Dr L. D. Jogdand	
2. Demystification of Shiva as Seen through Anandhi	
Tripathi's <i>Shiva Trilogy</i>	
Mr. B.R. Phad	16
3. Existentialism in Girish Karnad's <i>Engliq</i>	28
Dr. Y.S. Handbag	
4. Film and Literature: the Limitation of Film Adaptation in	
Alice Walker's <i>The Color Purple</i>	
Puja Sarmah	38
5. R. K. Narayan's Techniques of Depicting Gandhi and the	
Impact of his Ideology in <i>Waiting for the Mahatma</i>	
Manjushree M.	46
6. A Study of Women Diaspora	
Dr P. B. Sawal	52
7. Riders to the Sea: A Tragedy of Fate	
Dr. V. J. Chavan	63
8. <i>The Glass Palace</i> Reflecting Fragility of Imperialism	
Dr A. A. A. Rushred	67
9. <i>A Golden Age</i> : Saga of Atrocities	
S. V. Jogdand & P. B. Shinde-Patil	75
10. An Assessment of Mahatma Gandhi in	
Jawaharlal Nehru's <i>An Autobiography</i>	
Dr S. N. Karim	84
11. Karnad's <i>Yayati</i> : An epitome of Indian	
Culture and Ego Ideals	
P. P. Mantha	90
12. Reflections of Multicultural Modern World in Literature	
Dr V. Gore	98
13. Absurdism in Samuel Becket's <i>Waiting for Godot</i>	
Mr. Mane A. A.	109
14. Symbolic Representation in the Post Colonial Novel, <i>Train to</i>	
<i>Pakistan</i>	
Dr V. S. Prashene	113

15. Film and Literature
V. S. Bhagat
16. Stephen Vincent Benet's *The Blood of the Martyrs*: An Exploration of the Testimonial Poem
N. S. Jadhav
17. Multifacets Gandhian Literature
J. N. Deshmukh
18. Honour, Irony and Satire in *The Moon and the Stars*
Dr. V. B. Gulkwad
19. Female Dilemma in Manoj Kumar's *The Year of Difficult Daughters*
Dr V. E. Aher
20. Elements of Identity Crisis in Luigi Pirandello's *Six Characters in Search of an Author*
N. B. Poplai
21. Delineation of Human Relationships in Chandam Lokuge's, 'Turtle Nest'
Basavaraja C.
22. The Theme of Charity and Christmas in Charles Dickens' *A Christmas Carol*
Dr. V. V. Kulkarni
23. Mukul Deva's *Lashkar*: a Gripping Tale of Terror and Terrible Fall-Out
Mr. A. S. Mall
24. The Spiritual Elements in *Autobiography of a Yogi*
A. N. Nalgirkar
25. Postcolonial Reflections in Wole Soyinka's *The Road*
N. S. Kendre & R. V. Male
26. Anita Desai's Novel 'In Custody': A Feminist Perspective
Mr P. S. Swami
27. Confessionalism in Poetry of Kamala Das
Dhanaji Arya
28. Understanding the Third Theatre
Dr. S. S. Awasthi
29. Importance of Literary Translation
Dr M. M. Gore

21

Demystification of Shiva as Seen through Amish Tripathi's 'Shiva Trilogy'

Mr. Bibhishan R. Phad

Head, Dept. of English, Khuleshwar Mahavidyalaya, Ambajogai

Abstract: Shiva is the supreme deity in Hindu religion and mythology. Though there is a constant conflict among the Vaishnavas and Shaktas about the supremacy of their respective deities namely Shiva, Vishnu and Shakti, majority of them believe in Shiva as one of the powerful gods. Being consort to Shakti, Shiva is revered by both, Shaivas and Shaktas. Shiva is an uncommon deity because of his attributes. His appearance seems strange and his ways look uncommon. Yet, he occupies central position in Hindu religion and Hindu mythology.

Many people tried to understand the mystery of his appearance and reasons of his uncommon ways of life but none could fully explain to why Shiva looks strange and his ways seem uncommon. Devdatta Pattanaik tries to resolve these mysteries in his *Seven Sins of Shiva* with a philosophical perspective. However, his discussion on Shiva is short and can be understood by informed individuals, not the common readers.

Amish Tripathi became India's best-selling author after the publication of *The Immortals of Meluha*, the first novel in his *Shiva Trilogy*. *Shiva Trilogy*, a series of three novels based on the life of Mahadeva by his honesty, integrity and valour. Present paper attempts to understand as to how Amish Tripathi demystifies Mythical Mahadeva and presents him as a common man and how far he has succeeded in considering the myths of Shiva while presenting him as a common man.

Key Words: Demystification, Shiva, Amish Tripathi, 'Shiva Trilogy', Mahadeva.

Shiva, the auspicious one is everywhere in India. He is a myth, in the religion, in the culture and in the Hindu psyche. He is the integral part of Hindu way of life. His stories are exam-

of archetypes for literary scholars and they are source of joy and way of liberation for his devotees. Though he is the most commonly worshipped god his appearance and his ways are strange for those who want to understand him with the help of logic. He remains a mystery for rationalists. Amal Tripathi understood the need of modern reader and tried to demystify everything related to Shiva in his *Shiva Trilogy*, a series of three novels, namely *The Immortals of Meluha*, *The Secret of the Nagas* and *The Oath of the Vajraputra*.

Mystery is "a religious truth that one can know only by revelation and cannot fully understand" (Merriam Webster Dictionary). It is "something that is beyond understanding or that is not understood" (ibid). It is a "profound, inexplicable or secretive quality of character" (ibid). Shiva is a religious truth and can only be known by revelation and cannot be fully understood. He is also someone or something that is not understood. He is a profound inexplicable or secretive quality or a character in the sense that he is Shiva, the wielder of trident and drum and he is Sadashiva the formless one.

Mythical Shiva has become a mystery to the modern intellectuals. They try to find out the covert meaning of myths of Shiva. He is the metaphor for creation of the universe for some of the scholars while he is manifestation of journey of human beings from nature to culture for others. For the writers like Devdatta Pattanaik (2007), who have tried to unveil the mystery of philosophy disguised under Hindu mythology of Trideva and Shiva-Shakti, Shiva represents the mental state of an individual as indifferent to worldly pleasures as the result of enlightenment.

Shiva is God visualized as an ascetic. Hair matted, body smeared with ash, he sits naked atop a snow-clad mountain, totally internalized, unmindful of universe around. His phallus is erect but his eyes are shut, indicating that Shiva is aroused not by the delights of the world outside but by the serenity of the soul inside (145).

Pattanaik tries to demystify Shiva as the God with strange appearance. He looks like a barbarian, as well an ascetic. He is wrathful as well as kind and generous. He is frequently portrayed as the man with matted hair, body smeared with ash and sitting on the top of the snow clad mountain away from the culture. Thus, he represents the enlightened man who considers outside world as unworthy of real attention and seeks the source of joy within himself. He represents soul.

Divinity according to Pattanaik cannot be sought in the world outside but in the world within. Brahma, the creator, Vishnu, the Preserver and Shiva, the destroyer are but metaphorical manifestations of an Individual's journey from illusory nature of universe to actual understanding of it. Thus, Shiva becomes the destroyer of the universe created by an individual under the influence of 'Maya' or 'Prakriti', who is metaphorical manifestation of matter, representing body and the outside world. (Jogdand 23)

Interpretation of myth has been a challenging task for the scholars around the world. Attempts have been made by the western scholars to provide valid justification for mythical narratives. This justification commonly rests on the argument-based on logic. However, each of the interpretation has been subject to multiplicity of questions. Indian scholars have also attempted to interpret the myth to suit the modern world of logic. But the fragmented logical explanations do not possess the potential of withstanding the claim that myths are 'myths' (false stories).

Amish Tripathi has created a new Shiva, different from the mythical one. Though Shiva created by Amish Tripathi is different in many aspects from the mythical Shiva or Shiva of Hindu religion and culture, he does not let the essence of the mythical Shiva slip into faithlessness. In fact, the story of Shiva created and developed by Amish Tripathi strengthens faith in Shiva – of course, not as the mythical god but as the historical figure. However, Amish's identification of Shiva with 'Parbrahma' or the 'Swayambhu' (Shambhu) rests on the

have established the connections of the Earth with other planets in the solar system, modern philosophy has also needed to redefine the nature of self in the light of modern technology. If there are attempts made by modern science to demystify patterns narrated in ancient books, there are attempts to attach religion and culture to the modern scientific developments.

Shiva is not merely the rewriting of myth of Lord Shiva. It is, in fact, a rewriting of whole of Hindu system of beliefs and ideas, its history, metaphysics, philosophy, culture and literature. He attempts to provide validation for the status of Lord Shiva. Lord Shiva who had been the mythical hero, almighty manifestation and philosophical metaphor for Hindu becomes a historical figure in Amish Tripathi's fictional book. Amish Tripathi, therefore re-defines, rather re-creates whole of the Hindu mythology to suit the modern world of rational thought and action.

History of ancient India, especially that of Saptasindhu region becomes extremely important in Amish Tripathi's fictional narrative. Any fictional narrative is adjudged in terms of its realism. A popular and appealing narrative is perceived to be realistic, fictional or factual. Realism gives validity to the narrative as an important piece of literature. Literature itself is realistic representation of the world.

The history of ancient India - as it is written in the books and romanticized by the language and literature - is the most glorious chapter in Indian cultural tradition or even in the glorious tradition of world cultures. Human civilization in its developed form is best seen in 'Sindhu' culture as narrated in the books of history and literature. The fertile land of Saptasindhu was ideal region for the development of the culture. Most of the ancient civilisations of the world are found on the banks of the rivers. 'Saptasindhu', being the region of seven great rivers, nurtured a great civilisation of the world commonly known as Sindhu civilisation and which came to be identified as Harappan. later, Amish Tripathi, like many other writers, is also very fascinated by the land of 'Saptasindhu'. Amish Tripathi

Shiva in during the times of Meluhancivilisation, another name for Harappa civilisation.

Meluha:

Amish Tripathi has created his Meluha with the help of historical records found after Harappa and Mohenjodaro civilisation was found in the excavation. Harappa is the fascinating glorious part of India. Unfortunately, the script of the civilisation still remains a mystery. The agreement among archaeologist that it is pictorial script does not help them much because they cannot prepare a clear idea about Harappan culture. Therefore, there is very less information available about this culture. However, the town planning, drainage system, and roads of the civilisation have been greatly appreciated and admired by the scholars and historians across the world.

Historical records show that Indus Valley Civilization was an ancient civilization and was situated on and around the banks of Indus and other rivers.

The important phase in the history of Indus Valley Civilization is mature Harappan Phase. It is always been the point of debate that whether each of the city of this civilisation was independent or they were the part of a larger kingdom. This remains the matter of debate as the writings of Indus people remain undeciphered. "There are no depictions of battles or military campaigns" (Voilatti). One of the reasons of decline of Indus Valley Civilisation is believed to Aryan Invasion through Hind Kush mountain ranges. However, this theory is also not been accepted by many scholars. "Some major gods of the Hindu Pantheon actually originated during the Indus Valley Civilization and were kept alive by original inhabitants through the centuries" (Voilatti).

Amish Tripathi used all the available sources to rework the myth in the context of history, geography, science and psychoanalysis. His First novel commences with the description of constant conflict between Gunas and Pakritis. Gunas, the people of Shiva are designated as a tribe with Shiva the fierce

warrior as their leader. Thus, almighty Shiva with Prakriti as his feminine counterpart of myth is recreated by Amish Tripathi as a common tribal leader of Guna clan often in conflict with Prakriti another tribal clan in Himalayas around the sacred lake 'KailshMansarovar'.

As the title of this series of novels is *Shiva Trilogy*, Amish begins first novel entitled *The Immortals of Meluha* with the introduction of Shiva as a tribal leader. Amish Tripathi creates his Shiva as a tribal leader because the Shiva depicted in mythology resembles in many respects with a tribal man. Indian tribal people are known for their honesty, faith and valour. Amish also creates his Shiva, a common human beings, with faith, honesty, sincerity, valour and love for his people because a good leader cannot be the one who does not love his people. Drawing from the 'Aghori Sadhu' tradition of devotees of Lord Shiva, Amish Tripathi portrays his Shiva as a smoker of marijuana. He is often accompanied by his friend Bhadra, a furious and devoted companion who forms the parallels with mythical 'Veerbhadr'. The soldiers and people of his tribe residing around Kailash Mansarovar are metaphorical 'Shivguna'. Nandi (Shiva's bull) in mythology is created as a man serving in the military of mainland known as Meluha. He is sent to mountains to invite Shiva to wonderful land of civil people where Shiva and his people would be given fertile land to produce their food and dwell with joy and peace. Nandi is 'Major Nandi' of Army of Meluha.

Shiva, the Neelkanth

Shiva's journey from high Himalayas to Devgiri, the capital of Meluha, guided by Nandi has to be interrupted on the border so as to disinfect their bodies. Shiva's camp is kept under the supervision of Ayurvati, the medical expert of Meluha. Ayurvati administers a powerful health drink to all of them. Soon after the 'Somrasa' begins to cast its effect making all the people shiver with high temperature, except Shiva.

Shiva's throat turns blue by the effect of 'Somrasa' but it happens to none except Shiva. Shiva does not want others

know about it. Aranyak comes to inquire about their health in the morning. When she comes to Shiva, the Mahadev, his throat turned blue. She had been told to Shiva as he is filled with little knowledge about the cultured, refined and superior ways of life of Meluhans. Aranyak suddenly bows down to him in the form of Lord Neelkanth. Thus, Shiva becomes Lord Neelkanth (for her though he himself does not know anything about it).

According to original myth, Shiva becomes Bhairav because he drinks 'Mahab' (the deadly poison that comes during the process of Nagarambhan - mythical churning of ocean). Arach Durgade's interpretation says that it is because of the 'Somaasa' that Shiva becomes Bhairav.

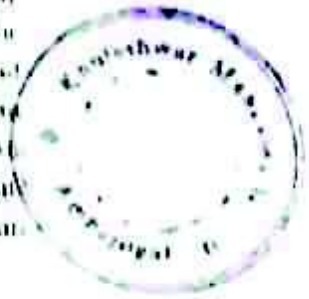
The Legend of Neelkanth/Mahadev

The last Mahadev was Lord Rudra. Rudra, by the end of his life told that next Mahadev to come would be Bhairav, the blue throat. It was also told that the legendary Mahadev would come from the distant land in the mountains. He would not be from Meluha or Swadeep. People believed in the legend and would act according to the orders of Neelkanth once they are convinced of his arrival. Shiva being a tribal hailed from mount Kailash with his throat turned blue after drinking 'Somaasa', obviously turns out to be the legendary Mahadev people have been waiting for. After, having confirmed that Shiva's throat turned blue with 'Somaasa' administered to him, Daksha immediately prepares to see Lord Neelkanth, the long-awaited Mahadev.

Meluha - A Near Perfect Society:

All the Meluhans are classified into four groups called Brahmin, Kshatriya, Vaishya and Shudra. This classification was based on the abilities and interests of an individual. All the Meluhans were happy with their respective professions. 'PurushSukta' of *Rig Veda* narrates that each of this class was the result of their birth from respective parts of 'Purusha', the Supreme Being. According to this hymn Brahmins are born of

his mouth, Kshatriyas of his shoulders, Vaishyas of thighs and Shudras of his legs. Tripathi gives a different interpretation to this. According to him, Meluha is almost the perfect society and takes care of every citizen. The classification of people into four 'Varnas' (classes) in Meluha is based on the ability and not on the birth. Each of them carried their caste symbol on the emblems they wear for identification. All the children in Meluha are government responsibility.

Brahma, Vishnu and Mahesh:

The Hindu trinity that governs the universe according to Hindu mythology is reworked by Amish Tripathi. As Amish's *Shiva Trilogy* is an attempt to portray a fictional story based on history, geography and mythology together to make it believable in the world of rational thought, he has attempted to remove the mythical element and provide a rational justification for the trinity. Brahma, the creator is the creator of the knowledge. He is regarded as the nuclear scientist of Meluha. Myth does not allow Brahma to have reincarnated anywhere in the history, therefore Brahma created by Amish can be seen only in the Brahma temple at Devgiri in the form of an idol, respected and worshipped by all the Meluhans. Thus, the original mythological trinity is maintained in *Shiva Trilogy*. The creator, preserver and destroyer however, are presented as human beings with exceptional potential. Each individual according to Tripathi has this potential but only a few of them can realize it and rise to higher positions. Their position not only gives them privileges but it also demands a lot of sacrifices from them.

Amish Tripathi's reworking of Trinity is based on interpretation of myth as the metaphor for reality. He tries to blend imagination with myth and history to redefine Brahma, Vishnu and Mahesh. Ancient India, the historical Indus Valley Civilisation per se, had three different establishments who continued for a long time as the part of civilisation and tradition of belief. In his "Revisiting Trinity in *Shiva Trilogy*" Jyoti writes, "The people in three different clans followed the

traditions. These three traditions had their own way of leading life and they never clashed with one another". (130)

There is another interpretation of the trinity attempted by Devdatta Pattanak in his fictional books. He tries to demystify the covert meaning under the concepts of Trimay and the Hindu calendar art. His attempt of unveiling seven secrets of Shiva, Vishnu and Hindu calendar art leads to deeper and wider understanding of symbolic figures in mythology. While attempting to analyse Pattanak's decoding mechanism of Hindu mythology in his "Self and Divinity" Jigdand writes,

Divinity cannot be sought in the world outside but in the world within. Brahma, the creator, Vishnu the Preserver and Shiva, the destroyer are but metaphorical manifestations of an Individual's journey from illusory nature of universe to actual understanding of it. Thus, Shiva becomes the destroyer of the universe created by an individual under the influence of Maya or Prakriti, who is metaphorical manifestation of matter, representing body and the outside world. (32)

Aum or Om:

'Om' or 'Aum' is the pious symbol in Hindu religion, culture and myth. It has been interpreted as the most sacred mantra (incantation). Aum is regarded as the essence of three worlds. It is also believed to be representing three basic Vedas, the most sacred texts of ancient Hindu religion. Amish Tripathi reworks on the meaning of 'Aum' in both the forms, spoken and written. The sound 'Aum' according to him is primeval sound of the universe. "Aum is the hymn of the universe. It was so holy that for many millennia, most people would not insult it by putting it down in written form". (The Immortals of Meluha 50)

Shiva's Trident:

Shiva is commonly known as the wielder of trident, a powerful and never failing weapon. However, Amish Tripathi does not pay much attention to trident as the major weapon used by Shiva. Shiva is told about the ways of Chandravanshi as the evil and as the destroyer of the evil he is supposed to attack and

defeat them. Meluhans army is highly trained but Chandravanshi easily outnumber them. As a perfect war strategist, Shiva ask Suryavanshi to prepare a spear with little broadened head and two more spikes on both of its sides. This weapon does not allow enemy soldiers to defend and attack at the same time which traditional spears would do. Shiva tells them that this weapon is called "Trisul" (trident). This weapon proves useful in the battle against Chandravanshi.

Har Har Mahadev:

When Meluhans army sees that Neelkanth Mahadev is on their side, they shout in reverence calling him Mahadev. Shiva waves his hand and tells them that a Mahadev is not in the outside world but within the humans. He tells them that each one of them is Mahadev. "Har Har Mahadev". 'Har' means each.

Shiva and Sati:

When Shiva reaches Durg, he goes to the temple of Brahma where he happens to see a gracious and beautiful lady whom he falls in love with. Realising that the stranger is pining at her, she approaches him and asks if he has any problem. Shiva answers negatively but says that he feels that he has seen her somewhere. As Sati was about to leave, two men attack her. Shiva intervenes and saves Sati. In his next meeting with Sati, Shiva finds her dancing. He himself is an accomplished tribal dancer. He tells Sati that she lacks the energy though all her steps are right. Then he performs a dance that mesmerizes all the people present there. Shiva tells them that dance is his passion. He stands in particular posture before the commencement of the dance which he calls Natraj mudra (pose). Shiva is also regarded as Natraj, the king of dancers. They marry and live a happy life together. Finally, Sati falls prey to Daksha's treachery.

Nagas:

Myth has multiple references to Naga. The term Naga literally means serpent. Nagas are serpents or the cobras in Hindu mythology. Amish Tripathi does not think so. According to him Nagas were the children of Meluhans born with

Handwritten signature and notes in blue ink.

deformities. Serpent is the symbol of terror. Any man or group of people with serpent like terrifying qualities would be called Nagas. Amish Tripathi already makes it clear that most of the Meluhans were given their identities in the form of animal symbols on their amulet. Therefore, Amish Tripathi calls them Nagas as they strike the terror in heart of Meluhans. However, he also mentions that in spite of deformities, they have tremendous strength and exceptional skills. Thus, Amish Tripathi demystifies mythical Shiva and his myths in his *Shiva Trilogy*.

Works Cited:

- Jogdand L. D., "Reinterpretation of Myth to Establish Valid Culture Identity: An Emerging Trend in Indian English Fiction", D. N. Ganjewar and S. Z. Sirsat Eds, *Perspectives on Contemporary Commonwealth Writings*, PP. 141-147. Aurangabad: ChinmayPrakashan, 2015.
- , "Self and Divinity: A Probing into New Dimensions of Identity through Works of Joshi, Tripathi and Pattanaik", Santosh Dhanedhar Eds. *Redefining Identities, Cultures and Literatures*, Vol. 2. PP. 29-35. New Delhi: Creative Books, 2016.
- Pattanaik, Devdutt, *myth=mythya: A Handbook of Hindu Mythology*. New Delhi: Penuine Books India, 2006.
- Tripathi, Amish. *The Immortals of Meluha*. Chennai: Westland Ltd. 2010.
- , *The Secret of the Nagas*. Chennai: Westland Ltd. 2011.
- , *The Oath of the Vayuputras*. Chennai: Westland Ltd. 2012.
- Voilatti, Cristian. "Indus Valley Civilization." *Ancient History Encyclopaedia*. 30 Oct 2013. 27 Feb 2018.

□□□

VOL. 6 | ISSUE 1 | JANUARY – FEBRUARY 2020

Impact Factor: 4.197 (IIJ)

ISSN: 2454-5503

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES (CHCS)

A BIMONTHLY REFEREED INTERNATIONAL JOURNAL

Chief Editor

Dr Kalyan Gangarde

Director, Centre for Humanities and Cultural Studies

Executive Editor

Dr Grishma Khobragade

Asst. Prof., Dada College, Kalyan (W)

Co- editors

Dr. Sadhana Agrawal (Gwalior)

Pandurang Barkale (Mumbai)

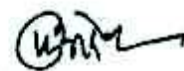
Dashrath Kamble (Kalyan)

Bharat Gugane (Nashik)

Mahatma Gandhi Education and Welfare Society's

**CENTRE FOR HUMANITIES AND
CULTURAL STUDIES, KALYAN (W)**

www.mgsociety.in +91 8329000732 Email: chcskalyan@gmail.com

Dr. Kalyan Gangarde
Director, Centre for Humanities and Cultural Studies
DADA COLLEGE

Full Journal Title: Chronicle of Humanities & Cultural Studies (CHCS)
 Print ISSN: 2454-5503
 Impact Factor: 4.197 (IIJIA)
 Frequency: Monthly / Language: Multi Language / Journal Country/Territory: India
 Publisher: Centre for Humanities & Cultural Studies, A-102, Sanghvi Regency, Ambajogai, Kalyan (W) (M)
 Subject Categories: Humanities & Cultural Studies

Chief Editor:
Dr Kalyan Gangarde, Director, Centre for Humanities and Cultural Studies, Kalyan (W)
Executive Editor:
Dr Geetima Khimbragade, Asst. Prof., Difa College, Kalyan (W)
Co-Editors:
Dr. Sadhana Agrawal, Asst. Professor, Mahatma Jyotibai Govt. College of Excellence, Gwalior (MP) India
Fandurang Barkale, Asst. Professor, Dept of English, SNDT Women's University, Chembur, Mumbai
Bharat Gugnani, Asst. Professor, Bhosala Military College, Nashik, Maharashtra
Dr. Dhanraj Kamble, Asst. Professor, S.B. College, Shrihapur, Dist. Thane, Maharashtra
Dr. Sachin Bhumbhe, Asst. Professor, P. N. Doshi College, Gharkopar, Mumbai

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Aju Mukhopadhyay,
 a poet, author and critic, 8 Clair Ladi Street, Punalherry, India.
Dr R.T. Bedre,
 Principal RSPMS SPP College, Sirsala, Dist. Beed (MS)
Dr (Mrs.) Smita R. Nagori,
 Head, PG Department of English, M.D. College Udgir, Dist. Latur, Maharashtra, India. Email: smita.lakhoriya@gmail.com
Dr Arvind Nuxale
 Head, Department of English, Shivaji Mahavidyalaya Udgir, Dist. Latur (Member), BCS in English, Former Member of the Senate, Faculty of Arts, SRM University, Nanded
Dr Rajiv Kumar,
 Associate Professor, Dept. of English, S.K.M University, Dhanku, Bunkham
Dr Kajalsh Nimbalhar,
 Principal, S.B. College, Shrihapur, Dist. Thane, Maharashtra, India. Email: nimbalhar_8@rediffmail.com.
Tsai-ching Yeh
 Assistant professor, Department of English, National Taipei University of Technology. (Taiwan)
Dr B. N. Gaikwad,
 Vice Principal, N.G. Acharya and D.K. Marathe College of Arts, Commerce and Science, Chembur (East), Mumbai-400071
Dr Simon Philip,
 Assistant professor, Department of Social Work, Vrschees College, Vellore
Dr Bino Anitha Joseph
 Assistant professor, Department of English, Vrschees College, Vellore
Dr Chandrashekhar Kanase
 Head, Department of Dramatics, SPP College, Sirsala, Dist Beed (MS)
EDITORIAL BOARD
Dr Mahendra Shinde, Associate Professor and Head, Department of English, N.M. Saibu, Dist. Parbhani, Maharashtra, India
Dr Ramkishan Bhise, Assistant Professor, SHS Graduate School of Technology, Nerul, Navi Mumbai
Dr Ashish Gupta, Asst. Professor, J. H. Govt. P. G. College, Hetal MP

Subscription Rates	Annual membership (Individual)	Rs. 1,800 (150 \$ for foreigners) (Six Issues)
	Bi-annual Membership	Rs. 3,500 (250 \$ for foreigners)
	Institutional annual membership	Rs. 2,200
	Institutional Bi-annual membership	Rs. 4,200

Those interested in making online transactions. the following details may be of use:

Bank Name	Account Name	Account Number	IFSC code
Canara Bank (Branch: New Marine Lines, Mumbai)	Centre for Humanities & Cultural Studies	1389101071921	CNR00001389

DISCLAIMER: Academic facts, views and opinions published by authors in the Journal express solely the opinions of the respective authors. Authors are responsible for their content, citation of sources and the accuracy of their references and biographies/references. The editorial board or Editor in chief cannot be held responsible for any losses or possible violations of third parties' rights.

Principal
Kholekher Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

FROM THE EDITOR'S DESK

We are delighted to present the Vol 6 Issue 1 of *Chronicle of Humanities & Cultural Studies* (CHCS) with valuable contributions from renowned scholars of India. The journal is run by 'Centre for Humanities & Cultural Studies', Ekyam. It is a brilliant offshoot of the Mahatma Gandhi Education & Welfare Society, Narwadi, Dist. Parbhani. It has been established with the mission to contribute to the education and welfare of the society to empower individuals for the better future.

We are confident that the issue will be useful for readers, critics and researchers. We are grateful to all our contributors for their responses.

We gratefully acknowledge the guidance and help received from various persons during the completion of this issue. We thank all the members of our advisory board and editorial board.

CHCS is a refereed journal, published bi monthly (Six issues in a year). In order to make CHCS self-sustaining, we need your support and patronage. As our well-wisher/friend/patron we urge you to enroll new members for the journal. In turn, we assure you that we will not compromise on quality in matters of content and production.

Our next Issue will be published in March 2020. We hope you can make it successful with your valuable contributions.

We hope you enjoy this month's reading and as ever, if you have any questions or comments, please contact us at: chcskalyan@gmail.com.

- Dr. Kalyan Gangarde

4.

Techniques of R.K. Narayan in Depicting Mahatma Gandhi and his Ideology in *Waiting for the Mahatma*

Dr. Bibhishan Rokdiba Phad

Assistant Professor & Head, Department of English
Kholeshwar Mahavidyalaya, Ambajogai, Dist- Beed.

Abstract

Mahatma Gandhi has an important place in so many novels of R.K. Narayan. Whether Gandhi is not the directly the protagonist in his novels, but remains the most important character in so many of his novels. His *Waiting for the Mahatma* is one of the novels that relates with the love story of Sriram and Bharati which is set in the background of Independence Movement of India. He tries to present him as he appeared to him in the contemporary Indian Socio-cultural context. R.K. Narayan has tried to be objective while depicting Mahatma Gandhi and his influence on the India in general and life of the protagonist of the novel in particular. R.K. Narayan has created Mahatma Gandhi an object of extreme importance. Narayan does it so in his grand style of narration. He made him near mahatma. The present paper is about R.K. Narayan's style of depicting the impact of Mahatma Gandhi on the contemporary India in general and Indian society in particular.

Key Words: Gandhi, ideology, techniques, Contemporary Indian society, Mahatma, Indian Independence Movement, Ghandian movement

Rasipuram Krishnaswami Iyer Narayanswami commonly known as R.K. Narayan and known for his work set in the fictional South Indian town of Malgudi. Mohandas Karamchand Gandhi has been at the center of the interest for the writers in India. Number of Indian English literary texts move around Mahatma Gandhi and his thoughts and its influence on society. One of the writers to deal with the impact of Mahatma Gandhi is R.K. Narayan. *Waiting for the Mahatma* is written in Narayan's gentle style. An unusual feature of this novel is the depiction of Mahatma Gandhi as a

character. *Waiting for the Mahatma* has set in the background of Indian Independence Movement. R.K. Narayan has become to be so objective as possible while dealing with the influence of Mahatma Gandhi and its impact on the contemporary India and life of the protagonists of the novel. Gandhi has been depicted by R.K. Narayan as he appeared to him in the contemporary Indian Social and cultural context. He does not try to glorify him or defame his popularity throughout the whole novel. He has made a genuine effort to sketch Mahatma Gandhi in the background as he was actual in his life; and the influence of Gandhian thought on contemporary Indian mentality. It is very hard to think of Mahatma Gandhi as much besides a valiant freedom fighter because of the overreaching impact he had on Indian society. This paper explores the impact of Mahatma Gandhi and his ideology on the main protagonists – Sriram and Bharathi as well as another people who include the British officials as well as Indian officials.

Waiting for the Mahatma is a Gandhian Novel. Indian English novels which show the impact of Gandhi on all sorts of the then colonial India are known as Gandhian novels. The novel *Waiting for the Mahatma* is set in 'Malgudi' a fictional town created by R.K. Narayan. *Waiting for the Mahatma* is the story of a common and normal man, Sriram and his possessiveness for a simple and beautiful girl, Bharati, who is devoted to movement of Indian independence. The story of the novel deals with Sriram's character in detail but he is narrated as a slave to his own ambition to get Bharati as his wife at any cost. This aim depicts Sriram, the superficial protagonist, to go through some drastic social, psychological and

cultural shifts throughout the novel. Whether it is the story of Sriram and Bharati, it is very interesting to see that the course of action is decided throughout the novel by the protagonist who never enters directly the original story of the novel. He is not other than the hero of the 'Indian Independence Movement', Mahatma Gandhi. Sriram is a boy who brought up with a lot of care by his grandmother who unintentionally falls in love with a social worker in Gandhian Movement, who was brought up by the 'Local Sevak Sangha' of Gandhian philosophy. He follows her and chases her to the camp and tries to reveal his feelings about her but do not dare at that time. In a state of confusion, he says that he wishes to join the camp that he did not like and would have never done if Bharati had not been there and escapes. Bharati's simple nature attracts him towards her. He then started to work with Bharati and always tries to find opportunities to have the company of Bharati. On the other hand, Bharati is totally devoted to the 'Gandhian Movement of Indian Independence'. Mahatma Gandhi is next to God for Bharati. She is very sure and clear about her decision about not to marry any one or Sriram unless Mahatma Gandhi her Bapu gives his consent for her marriage. However, Sriram wants to marry her at any cost and keeps his efforts to get her as his wife.

Sriram didn't think of entering into 'Gandhian Movement of Indian Independence' but his attraction and love for Bharati and his eagerness to marry her takes him to the 'Gandhian Movement of Indian Independence'. For Sriram, neither Gandhi nor his movement carries any importance. As he enters the movement he would have to work passionately for the Gandhian movement and is supposed to follow the orders of the authorities of the movement. He tries to do work hard to make the tasks given by the movement and all the movements launched by Mahatma Gandhi successful. One day he has a quarrel with a shopkeeper for selling foreign goods at his shop and the argument between the two leads to a scene where people gather and the shopkeeper has to lie that he does not sell the foreign goods. Many a times, he feels that it is worthless to work there and lead a life of so many hardships, but his desire to have Bharati, as his

wife does not let him go away from the movement. He takes active participation in the 'Quit India Movement' and he starts painting the walls as per the Bharati's will with the message "Quit India". He works for that movement for some time and detached from the movement. Later when detached from the movement during the days when he was advised to be underground, he joins in the company of Jagdish. Jagdish is the member of another movement worked parallelly for Indian Independence and the movement is under the influence of Netaji Subhash Chandra Bose. He is connected with some activities and indulges himself in a few terrorist activities. He then connects with the derailing the train activity and becomes a criminal for the British Government. He does all those things which Bharati wants. Then he goes to jail and lives the life of a prisoner. His love towards Bharati leads him to do so and she wants him to do so.

Sriram thinks that Gandhian movement is a means to unite with Bharati. There is a controversy in the thinking of Sriram and Bharati, for Bharati to work for the movement is a pleasure and to lead a life of troubles and hardships. 'Local Sevak Sangha' brought her up and the principles of the sangha were everything for her. She is in love with her work so passionately as some one is in love with his or her soul mate, she thinks her work is highly solicited, and everything else is secondary to her work in her opinion. Her love for Sriram never seems to be real love, it looks like she is pretending to do so. It looks like a compromise with her nature and destiny. It is her thinking that if at all she has to get married to some man then Sriram is better to get married instead to marry someone else, because he is mad in love with her. So many times her love for Sriram seems to be a means to keep him working in the 'Gandhian Movement of Independence'. She does not want Sriram to get detached from the movement and hence she tries to keep him bounded by the hope that someday she will marry him. This hope keeps his interest in the movement.

Waiting for the Mahatma shows, Gandhi's spirit had been absorbed into the ostentatious puritanism of the men who came to

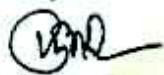
uniqueness of his life and ideas appropriated into the strident Indian claim to the moral high ground a claim first advanced through Gandhi's asceticism and emphasis on nonviolence, and then, later, through the grand rhetoric of secularism, socialism, and nonalignment. R. K. Narayan, provides his readers while sketching the influence of Gandhi on Sriram and Bharati, simultaneously he gives a few examples of some of the people who pretended to respect Gandhi and his ideology because of their selfish motives; either out of the fear that it will lead them to certain disastrous consequences or they knew that it was impossible for anybody to stop Gandhi. The character of the Municipal Commissioner, Mr. Natesh, is a fine example of such people. Natesh supports the British rule because he is a direct beneficiary from the government and does not want his position to be lost due to any of such movements led in the country by various Indian Freedom Fighters. He enjoys the luxurious life and has a huge mansion with all the material facilities needed to live a luxurious life. When Gandhi comes to Malgudi, Mr. Natesh takes the responsibility of his food and accommodation to impress him. He first takes Gandhi to his house to show his huge mansion to impress him either or to offer his hospitality for certain benefits. He has no sympathy for Gandhi or 'Gandhian Movement of Independence'; he thinks it is not proper to launch such movements to disturb the government. When people gather to see Gandhi at the house of Mr. Natesh, Gandhi calls one of the naked and dirty boys to come and sit beside him on the luxurious divan, which Natesh does not like at all but pretends to be calm and unaffected. When he offers the fruit basket to Gandhi, Gandhi distributes all the fruits among the children standing there which Natesh feels humiliating but he still controls his emotions and pretends to be calm and unmoved again. Later when Gandhi decides to stay at the colony of the sweepers, Natesh and other officials are greatly relieved to hear that. This shows their poor mentality.

In contrast to Mr. Natesh, R.K. Narayan narrated a few characters including certain British officers who give due respect to Gandhi for his noble work of uplifting the poor and backward

community and being very sympathetic to them. When Sriram writes "Quit India" on the wall of a British officer, the security guard threatens him and says that his master would punish him, but when the officer finds his name and Sriram with the paint and the brush in his hands, he merely smiles at Sriram and goes away. Here, R. K. Narayan tries to present another aspects of the British rule. He presents British people as the rulers and their class as the class of rulers. He even tries to show that British has by the time realized that the time of their departure from India to their homeland is nearing and they have to admit that Indians are capable of ruling their own country at any cost without the assistance of the British. Gandhi's "Quit India" movement is a part of the same mentality.

The novel also takes us to the post-independence days along with pre-independence days till the death of the Mahatma Gandhi. After the Indian Independence, along with the most of the prisoners, Sriram and Bharati too are released. Sriram goes in search of Bharati and finds her among the refugee children working as their teacher. He becomes so happy to see her. The beauty of the novel lies in the last scene where Mahatma Gandhi is sketched as a man who reunited the lovers. He comes to know about their love affair and happily gives his consent and blessings for the marriage of Sriram and Bharati and also expresses his wish that he would become a priest for their marriage. But soon, he intuitively feels that he would not be there for the marriage and bless them. The next day Gandhi is assassinated and Narayan ends his novel at this point.

A novel is waded through a centralised theme. All other scenes and plots are hypothesised typically to adorn that one particular subject. Relating to this, *Waiting for the Mahatma* goes over the theory. The love story of Sriram and Bharati and Independence activities under the shade of Mahatmaji is retold in a simultaneous interpretation. Thus, R.K. Narayan has narrated a fictitious story of a fictitious man, Sriram and his beloved, Bharati. Nevertheless, the background of the story is altogether realistic. He has narrated Gandhi and Gandhian influence on contemporary

Principal
K. J. Somaiya Institute of Management Studies & Research
Vashi, Mumbai - 400 025

India vividly. Throughout the novel R. K. Narayan remains an observer. Characters in the novel are not and loyal to themselves. They never want to be the creation of Narayan's desire. Hence, *Waiting for the Mahatma* wins over the heart of the readers.

References

- Narayan R. K. *Waiting for the Mahatma*. India Thought Publications, MP Reprint, 2014.
- Kumar, Geomata. *Indian English Novel: Text and Context*. Sarup & Sons, 2000.
- Jeyaraj, R. K. "Portrayal of Gandhi in *Waiting for the Mahatma*" *Trivandrum* 2 (Jul-Sep 1982): 56-61 Print.

- Jeyaraj, Geomata & R. K. *Indian Writing in English*. Sarup Publications, 2010.
- Mukherjee, Manohar. *The Twice Born Fiction: Themes and Techniques of the Indian Novel in English*. Penguin International, 2016.
- Singh, Anandash Kumar. "New Indian English Novel and its New Contexts" *The Indian Film: A Study Response to Contemporary Indian English Novel* edited by Kalyan Ghosh. Atlantic Publishers & Dist., 2003, pp. 70-82.
- Akash, S. C. "Context: Understanding Narayan's *Waiting for the Mahatma*" *Commonwealth Literature* 1 (vol. 47) 100.
- <https://sarthak.in/author/24545503>
07073292

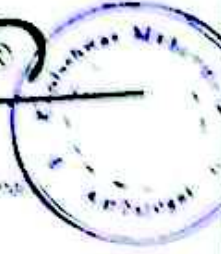

000

Principal
Khotechwar Mahavidyalaya
ANNA IGBAI

Special Issue August 2018
विद्यावाती

Peer Reviewed International Sanskrit Research Journal

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 0318

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, अंबाजोगाई
आणि

भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने राज्यशास्त्र विषया अंतर्गत
राष्ट्रीय स्तरावर

मानवी अधिकार :
सद्यस्थिती आणि आव्हाने

संपादक

डॉ. तात्या बालकिसन पुरी

18/8/18

विद्यावाती
अंबाजोगाई
18/8/18

- 39) भटके-विमुक्त ओबीसी आणि मानवाधिकार
प्रा. जिजाराम रेशीमराव कावळे, अंबाजोगाई ||122
- 40) भारत में मानवाधिकारोंकी स्थिती और वास्तविकताएँ
प्रा. दत्तात्रय जनार्दन चव्हाण, अंबाजोगाई ||124
- 41) हिंदी साहित्य में चित्रित स्त्री का अधिकार संघर्ष
कांबळे ज्योती शशिकांत, औरंगाबाद ||126
- 42) महिला. भारतीय संविधान और मानवाधिकार
प्रा.डॉ. कुलकर्णी उमाकांत जयवंतराव, अंबाजोगाई ||128
- 43) आदिवासी समाज और मानवाधिकार
सुरेखा कचरू धोरात, औरंगाबाद. ||129
- 44) भारतीय साहित्य और मानवाधिकार
विकास सुर्यकांत वाघमारे, औरंगाबाद. ||131
- 45) मानव अधिकार और वर्तमान परिस्थिति
वाढेकर रामेश्वर महादेव, औरंगाबाद ||134
- 46) मानवी हक्कांची संकल्पना आणि अंमलबजावणी
डॉ. आर.के. काळे, बीड ||136
- 47) दहशतवाद. नक्षलवाद आणि मानवी हक्क
डॉ. मंचक रंगनाथराव मोरे, अंबाजोगाई, जि. बीड ||140

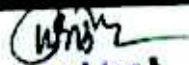
www.vidyawarta.com/us | http://www.printingarea.blogspot.com

विद्यार्त वार्ता®

YouTube Channel SUBSCRIBE

<https://goo.gl/dk5tXx>

विद्यार्ता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 6.021(IJIF)

Principal
Kholchwar Mahavidyalaya

भारत में मानवाधिकारोंकी स्थिती और वास्तविकताएँ

प्रा. दत्तात्रय जनार्दन चव्हाण
राज्यशास्त्र विभाग,
खोलेश्वर महाविद्यालय अंबाजोगाई

प्रास्ताविक :

किसी भी सभ्य समाज में मानवाधिकारों का निर्विवाद महत्त्व है। सृष्टी की रचना के समय से ही मानव जाती आपने अस्तित्व को बनाए रखने और जीवन की अनिवार्य आवश्यकताओं, सुविधाओं और सुरक्षा के प्रति सजग रही है। व्यक्ति को आपने व्यक्तित्व का पूर्ण विकास मानवाधिकारों के बिना संभव नहीं है। आज विश्व के प्रायः सभी लोकतांत्रिक देशों में न केवल मानवाधिकार को मान्यता दी है बल्कि उन्हें संरक्षित भी किया गया है। अतः मानवाधिकार क्या है? इसके हनन की नित नई चुनौतियोंके संदर्भ में इसपर विचार करना अनिवार्य हो गया है।

अतः मानवाधिकारों से तात्पर्य उन अधिकारों से है जो मानव जाती के विकास के लिए मुलभुत है। मानवाधिकारों से अभिप्राय उस पर्यावरण एवं उन परिस्थितियों से होता है जो मानव को उसके जीवन की रक्षा, व्यक्तित्व के विकास एवं निर्माण के लिए अनिवार्य होती है। मानवाधिकार सभी समाजोंमें आंतरिहित वह व्यवस्था है जिसमें जाती, धर्म, लिंग, वर्ण तथा राष्ट्रीयता के आधारपर भेद नहीं किया जा सकता। राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोग के अध्यक्ष न्यायमूर्ति एम.एन. वैकटचलैया ने कहा की "गरिबोंको न्याय एवं मानवाधिकार एकही शिक्के के दो पैलू है"।

अध्ययन विषय के उद्दिष्ट :

१. विश्व समाज में मानवाधिकार मुल्यों को समाज की आधारशिला के रूप में जाना जाने लगा है,

इसलिए मानवाधिकारों की सुरक्षा यह महत्त्वपूर्ण बन गया है।

२. मानवाधिकारों में की सुरक्षा अत्यंत है क्योंकि मानवाधिकारों की सुरक्षा के बिना मनुष्य सुरक्षा संभव नहीं है।

३. आज आन्ताराष्ट्रीय स्तर पर आपनीधिता, आतंकवाद, नक्सलवाद और अराजकता के कारण मानवता वाली प्राणी बन रही है, ऐसी स्थिति में मानवाधिकारों की सुरक्षा का उद्दिष्ट महत्त्वपूर्ण बन जाता है।

अध्ययन विषय के गृहगतक :

१. विश्वसमाज में मानवाधिकार मुल्यों को समाज के आधारशिला के रूप में जाना जाने लगा है।

२. मानवाधिकारों की सुरक्षा के बिना मनुष्य सुरक्षा संभव नहीं है।

३. विश्व के सभी देशों में अपने अपने संविधान में मानवाधिकारों को महत्त्वपूर्ण स्थान दिया है।

४. भारतीय संविधान के मूल अधिकारों में संबंधित मुख्य उपबंध मानवाधिकारों में वर्णित है।

५. मानवाधिकारों को प्रभावी बनाना एवं सुनिश्चित करना आज समस्त विश्व के लिए एक प्रश्न बना हुआ है।

मानवाधिकारोंका सार्वभौम घोषणापत्र :

मानवाधिकार घोषणापत्र में प्रस्तावना मंडल ३० अनुच्छेद है। इस घोषणा पत्र में लिखा गया है की सभी मनुष्य स्वतंत्र पैदा हुए है। अतः उन्हें हर प्रकार की स्वतंत्रता और अधिकारोंको प्राप्त करने का हक है। अनुच्छेद १ एवं २ में कहा गया है की सभी व्यक्तियों के साथ धर्म, जाती, लिंग, रंग, भाषा, जन्म आदि की लेकर किसी भी तरह का पक्षपात नहीं किया जाएगा।

अनुच्छेद ३ से लेकर २१ तक नागरिक एवं राजनितीक अधिकारोंकी घोषणा की गई है। इसके अंतर्गत जीवन का अधिकार, स्वतंत्रता एवं सुरक्षा का अधिकार, गुलामी एवं दासता से स्वतंत्रता का अधिकार, कानून के सामने सुरक्षा का अधिकार, घुमने फिरने, विचार अभिव्यक्ती एवं धार्मिक स्वतंत्रता आदि का उल्लेख किया गया है।

घोषणा पत्र में अनुच्छेद २२ से २७ तक सामाजिक एवं सांस्कृतिक अधिकारों का उल्लेख किया

गया है। इसके अंतर्गत सामाजिक सुरक्षा का अधिकार काम करने एवं आराम पाने का अधिकार, शिक्षा प्राप्त करने का अधिकार, स्वास्थ्य तथा कल्याण का अधिकार आदि है।

अनुच्छेद 21 से 30 तक इन अधिकारोंको एवं स्वतंत्रता को प्राप्त करने के लिए सामाजिक एवं आंतरराष्ट्रीय व्यवस्था बनाने की बात कही गई है। साथ ही समाज के प्रत्येक व्यक्ती के अधिकार एवं कर्तव्यों का भी वर्णन किया गया है।

इस प्रकार उक्त वर्णित अधिकारोंसे यह स्पष्ट होता है की 10 दिसंबर 1948 की घोषणा में संयुक्त राष्ट्र संघ की महासभा ने उन सभी अधिकारों को शामिल किया है जो मानविय जीवन, मानव उत्थान तथा कल्याण के लिए आवश्यक है।

इसप्रकार हम देखते है की मानवाधिकारोंकी रक्षा हेतु आंतरराष्ट्रीय स्तर पर समुचित संवैधानिक व्यवस्था इस घोषणापत्र में की गई है जिसके तहत विश्व के सभी देशों में अपने अपने संविधान में मानव अधिकारोंको महत्वपूर्ण स्थान दिया गया है। भारतीय संविधान के मुळ अधिकारोंसे संबंधित मुख्य उपबंध इसीसे संबंधित है। मानवाधिकारोंकी रक्षा हेतु आंतरराष्ट्रीय स्तर पर प्रमुख रूपसे निम्नलिखित संस्थाएँ कार्यरत है

- 1. इंटरनेशनल कमिशन फॉर ज्युरीस्ट्स
 - 2. इंटरनेशनल लीग फॉर ह्युमन राईट्स
 - 3. एमेनेस्टी इंटरनेशनल
 - 4. वर्किंग ग्रुप ऑफ दी कमिशन ऑफ ह्युमन राईट्स
 - 5. दी पॉलिटिकल कमिशन ऑफ जस्टीस अँड पीस
- जिन्होंने विश्वभर में मानवाधिकारोंके प्रति जागरूकता के लिए एक यातावरण आवश्यक तैयार किया है, लेकिन मानवाधिकारोंको प्रभावी बनाना एवं सुनिश्चित करना आज समस्त विश्व के लिए एक प्रश्न बना हुआ है।

भारतीय संविधान में स्थित मानवाधिकार और

भारत में मानवाधिकारों की स्थिति :
मानवाधिकारों के बुनियादी स्वरूप को देखते हुए भारत की लोकतांत्रिक शासन व्यवस्थाने आपनी शासन व्यवस्था में मानवाधिकारों को महत्वपूर्ण स्थान दिया है। भारत सरकार ने मानवाधिकार की रक्षा को रखकर न्यायमुर्ती रंगनाथमिश्र आयोग का

गठन किया है। मई 1993 में भारत में मानवाधिकार के हानन को रोखने के लिए राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोग का गठन किया है तथा प्रादेशिक आयोग भी गठित किए गए है। भारत में अनेक समूह, व्यक्ती, संगठन और संस्थाएँ मानवाधिकार क्षेत्र में कार्यरत है। जैसे सी.एफ.डी., पी.यु.सी.एल और पी.यु.डी.आर. आदि प्रमुख है। जिन्होंने फंजाय और दिल्ली के दंगे पर तथा अयोध्याकांड, बंबई बंमबिरस्फोट कांडपर प्रतिबंदन प्रस्तुत किए, वे महत्वपूर्ण है।

भारत में मानवाधिकारों की सुरक्षा हमारी संस्कारों का अहं हिस्सा होना चाहिए। हमारी संस्कृती में सदा हमेशा व्यक्ती के जीवन समता समानता के प्रति सजगता बरती जानी चाहिए। भारत में मानवाधिकारों की सुरक्षा के लिए एक मजबूत लोकतंत्र विकसित किया गया है। मानवाधिकारों की सुरक्षा के लिए ही स्वतंत्रता आंदोलक चलाया गया। हमारे वहा 3 स्तरिय शासन व्यवस्था विकसित की गई है। स्वतंत्र और निष्पक्ष न्याय व्यवस्था है, अक्टिव मिडिया है सक्रिय सिविल सोसायटी है, अधिकारों को सुनिश्चित करने वाले एन.जी.ओ., कमिशन है। हमारा लोकतंत्र गरिबों, बच्चों, महिलाओं, वंचितों, पिडीतो, अदिवासी, अनुसुचित जाती, जनजाती समेत हर देशवासियों के अधिकारों को संरक्षित करने को प्रतिबध्द है। देश के लोगों के जीवन को बेहतर बनाने के लिए भारतीय संविधान द्वारा नागरिकों के मानवाधिकारों का संरक्षण किया जाता है। भारत में मानवाधिकार सिर्फ एक नाग नही एक संस्कार बनता दिख रहा है। मानवाधिकार लोकनिती का आधार बन रहा है।

भारत में 70 के दशक में इसी मानवाधिकारों को आपातकाल के कालखंड में जीवन का अधिकार भी छीन लिया गया था। उस समय सरकार के खिलाफ आवाज उठानेवाले हजारों लाखों लोग जेल में भर दिए गए थे, लेकिन भारतीयोंने आपने प्रयत्नों से मानवाधिकारों को फिरसे हासिल किया।

भारत सरकार द्वारा "सबका साथ, सबका विकास" इस मंत्र को सेवा का माध्यम बनाया है। घेटी को अर्वाछित मानकर गर्भ में उसकी हत्या करने की विपरित मानसिकता समाज के कुछ संकुचित लोगों में

2019-20

MAH/MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Publication

August 2019
Special Issue

01

MAH/MUL/03051/2012

ISSN: 2319 9318

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, अहमदाबाद

आणि

खालेश्वर महाविद्यालय, अंबाजांगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने राज्यशास्त्र विषयाअंतर्गत

राष्ट्रीय चर्चासत्र

मानवी अधिकार : सद्यस्थिती आणि आव्हाने

संपादक

डॉ. तात्या बाळकिसन पुरी

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archa Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd., At.Po Limbaganesh Dist, Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganp

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 25120
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd

At.Post Limbaganesh, Tq Dist Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

Index

01) Titles of women's status and Human Rights Dr. Vilas Aghav, Hingoli	18
02) Impacts of Business on Human Rights Shital Narsing Puri, Nanded	20
03) मानव अधिकार आणि महिलांची स्थिती डॉ. डॉ. डॉ. वाताळ, तिलगा	22
04) अधिकारों आणि मानव अधिकार डॉ. संविदास खांडेवाड, अंबाजोगाई	24
05) महिला आणि मानव अधिकार आणि कायदे डा. शिंदे नारायण भतरांनाथ, बीड	26
06) मानव अधिकार आणि बालमजुरी - एक शिकोत्सुक मांडणी रमेश शंकर सोनवळकर	29
07) भारतीय संविधानाचा चळवळ व मानव अधिकार डा. संजय अंकुशराव जगताप, लातूर	29
08) मानव अधिकार डॉ. डॉ. डॉ. पुरी, अंबाजोगाई	31
09) स्त्री-पुरुष असमानता मानव अधिकार डा. विजय दगडुजी शंढके, बीड	33
10) भारतीय मानव अधिकार सद्यस्थिती आणि आव्हाने डॉ. सुनील शिंदे, परभणी	36
11) मानव अधिकार स्वरूप डॉ. जानेश्वर सोनवणे, बीड	38
12) मानव अधिकार आणि भारतीय संविधान विरभद्र गुरप्पा स्वामी, नांदेड	40

मानवी अधिकार

डॉ. टी. बां. पुरी

संशोधन मार्गदर्शक तथा, राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
छात्रेन्वर महाविद्यालय, अन्धजात

प्रस्तावना

मानव नैसर्गिक प्राणी आहे. नैसर्गिक अधिकारांचा (जोवन, धर्मस्थे स्वातंत्र्य व प्रत्यक्षता) वापर करून मानव नैसर्गिक अवस्थेतून समुदाय जोडून जगता होता. मनुष्य हा विचारो प्राणी असल्याने निसर्गावरून त्याच्या बुद्धीचा विकास होत होता. मनुष्य स्वभावघाते रागल्या घाटे गुणाचा आहे अतिचातुर्य, पक्षपातोपणा, (अपराध) नियंत्रणाचा अभावामुळे अराजकताची, गोड्याची स्थिती वाढल्याने मानव शांतता व मनशांती हरण बसला. "निसर्गाघाटे परत जन्म" अशा हाक त्याने दिली. मनुष्य समाजशास्त्र बुद्धीचा असल्याने समाजाचा व राजकीय प्राणी असल्याने राज्याची निर्मिती झाली. मानव समाज व राज्यात अधिकार व स्वातंत्र्याचा बंधनासोबत उपभाग घेऊ लागला. प्राचीन भारतीय सिंधु संस्कृती स्त्री-पुरुष समतेवर आधारित होती. सुरवातीला माणसत्ताक कुटूंबपद्धती असल्याने सर्व क्षेत्रात स्त्री-पुरुषांचा सहभाग होता. काळाच्या ओघात पुरुषसत्ताक कुटूंबपद्धतीचा उदय झाला. धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक आदी क्षेत्रात स्त्रीवर बंधने, भयाना घालण्या' अनेक वाईट रूढी, प्रथा, परंपरा निर्माण झाल्या. समाजात वर्णव्यवस्था, जातीव्यवस्था, अस्पृश्यता, गुलामगिरी, स्त्री-पुरुष विषमतेला पोषक अनेक प्रथा सुरू झाल्या. देवदासी, मूळी पोतराज, हुडा, सतीप्रथा, केशवपण, अशा अनेक कुप्रथा सुरू झाल्या. प्रत्येक काळात मानव मानवाच्या 'मानवी हक्काच्या' मार्गातील अडथळा होता. प्रत्येक काळात मानवी हक्क नाकारणाऱ्या व्यवस्थेचा विरोध झाला.

आधुनिक काळात औद्योगिक क्रांती, प्रबोधन युग, समाजसुधारक, साम्राज्यवाद, फ्रेंच व अमेरिकन क्रांती, मानवी अधिकाराची घोषणा, राष्ट्राची चळवळीमुळे साम्राज्यवादाला ओढेटी, दोन महायुद्धे, नवस्वतंत्र राष्ट्रांचा उदय, लिखित संविधाने लोकशाही अधिकार, स्वातंत्र्य, समता, बंधुता व न्यायाचा स्विकार केल्याने 'मानवी अधिकारांचा' संरक्षण मिळाले. १० डिसेंबर १९४८ याने जागतिक मानवी अधिकाराची घोषणा केली. आज जागातील प्रत्येक

राष्ट्रांकडून मानवी अधिकारांचा भूषणाने जगतात मानव अधिकारांचा संरक्षणामुळे प्रयत्नसाल आहे. परंतु सर्वत्र मानवी अधिकारांचा भंग होत असल्याच्या घटना दररोज घडत आहेत. मानवी अधिकारांची काळजी घ्याव्यात असे २१ व्या जूनला १९४८ मध्ये अधिकार हा बंधना व परतलोचा शब्द बनलेला दिवस आहे.

मानव अधिकाराचा अर्थ :

मानव नैसर्गिक प्राणी असून मानवाला जीवन जगण्यासाठी निसर्गाकडून नैसर्गिक अधिकार प्राप्त झालेले आहेत. हे अधिकार मूलभूत अधिकार म्हणून ओळखले जातात. मूलभूत अधिकार हे वैश्विक असून मानवस (स्त्री-पुरुषांना) समान प्राप्त झालेले आहेत. मनुष्याला स्वविकास व स्वसंरक्षणासाठी आवश्यक असलेल्या अधिकारांची आवश्यकता असते त्यात मानवी अधिकार म्हणतात.

व्याख्या :

१. रॅन्डमहाजन विश्वकोषात म्हटल्याप्रमाणे, मानव अधिकार म्हणजे मनुष्याला (स्त्री-पुरुष) जन्माने प्राप्त झालेले असे अधिकार जे मनुष्याला सन्मानाने जगण्यासाठी आवश्यक आहेत.
 २. मॅककलर यांच्या मते, मानवी अधिकार हे असे नैसर्गिक अधिकार आहेत जे प्रत्येक स्त्री-पुरुषास माणूस या नात्याने समान प्राप्त झालेले आहेत.
 ३. टी.एच. ग्रीन यांच्या मते, मानवाच्या अंतर्गत विकासासाठी आवश्यक असलेले बाह्य परिस्थिती म्हणजे अधिकार होय.
- दरम्यान व्याख्येवरून हे लक्षात येते की मनुष्याला जन्मानेच अधिकार प्राप्त झालेले आहेत. मानवी जीवन जगणे, प्राणी यासाठी दहा परिस्थिती निर्माण करणे आवश्यक आहे.

मानवी अधिकार संकल्पनेचा उगम व विकास :

मानवी अधिकार नैसर्गिक असून स्त्री-पुरुषांना जन्माने समान स्वरूपात प्राप्त झालेले आहेत मानवी जीवन सुखाने, समाधानाने, आनंदाने जगण्यासाठी अधिकार आवश्यक आहेत. मानवी अधिकार संकल्पनात्मक परिभाषेत मानवी अधिकार या संकल्पनेतून निर्माण झालेले आहे. मानव अधिकार संज्ञा मानव निर्मात असून तिचा विकास प्राचीन काळापासून सुरू रेषेत झालेला नाही. मानव निर्मित सर्व संज्ञातील अधिकार सर्वकालीन स्वाधी लोकांकडून हिरावून घेण्याचा सतत प्रयत्न झाला. परंतु सर्व काळात मानवाच्या जगण्याचे, सुप्तशक्तीच्या विकारासोबत साधनरूपी अमृत असलेल्या मानवी अधिकार प्राप्त व संरक्षणाची दुर्लभ दृष्टी आणि अनुभवाचा परीक्षा म्हणजे मानवी अधिकार संकल्पना होय.

मानवी अधिकारांचा विकास :

मानवी अधिकार संकल्पना भारतीय सिंधु संस्कृती, ग्रीक,

समन, समान्य, अंधकार आदी प्राचीन संस्कृतींमधून विद्यमान झालेली अह. मानवी अधिकारांच्या संतुलित गुण संदर्भे इ.स.पुर्वे २३५० मधील एके तिला सुधारणा अह. नव्यसुभारोयन संस्कृतीने इ.स.पुर्वे २०५० मध्ये इजिप्त राजा अखमसु याने स्थापन केलेली कायदेसंहिता. समान्यदृष्टीसमयातील हम्मुराबी राजाने इ.स.पुर्वे १७८० मध्ये मानवी अधिकारासाठी केलेली आरम्भसंहिता. यॉशियन साक्षात्पुस्तक इ.स.पुर्वे सहाव्या शतकात मानवी अधिकाराची नव्य निर्दिष्टता केली होती. इ.स.पुर्वे ५३९ मध्ये प्रांशियाचा राजा सायरस मानव अधिकारसंबंधीचे विचार 'अक्रॉडमन' भाषेने मांडले व केशाना मानवी अधिकाराचा विचार करून मुक्ता करणे,भारतात चाव्यांकाने चातुर्वर्ण्य व्यवस्थेचा विरोध करून स्त्री-पुरुष समानता व समान मानवी अधिकारास मजबूती देऊन इ.स.पुर्वे सहाव्या शतकात भगवान गौतम बुद्धाने स्वातंत्र्य, समानता, संभूता व न्यायाचा पुरस्कार केला. वर्धमान महाभारत, जैन धर्मात समानतेच्या तत्वाचा ग्विकार केला. सम्राट अशोकाने केलेली बुद्धानंतर मानवी अधिकाराचा प्रथम दंडून मानवी अधिकाराची मुलभूत तत्वे निर्माण केली. प्राचीन ग्रिक विचारवंत प्लेटोने 'रिपब्लिक' या ग्रंथात मानवी आत्म्याच्या गुणक्रमांनुसार स्त्री-पुरुष समानतेच्या तत्वावर आदर्श राज्याची संकल्पना केली. स्त्री-पुरुषांना समान शिक्षणाचे समर्थन करून साम्यवाद हा काल्पनिक व क्रांतीकारी विचार मांडला. इ.स.पुर्वे तिसऱ्या शतकात सम्राट चंद्रगुप्त मौर्य यानी आत्मत्या साक्षात्पुस्तक नागरी अधिकाराची बंधे रोवली आहेत. बंद, रामायण, महाभारत, कांडिन्याचे अर्थशास्त्र, बौद्ध धर्म, जैन, बौद्ध धर्मात मानवी अधिकाराचा उल्लेख व संरक्षणाच्या व्यवस्थेचा विचार केलेला आहे.

मध्ययुगीन काळात जगभर राजेशाही, संरजामो व्यवस्था, धर्माचे प्रावत्य वाढले धार्मिक अंधश्रुधा वाढल्या स्त्री-पुरुष विषमतेला, स्त्रोवरील जुलूमाला, विषमतेला, गोंपणाला, स्त्रीयांच्या खुरेदी-विभ्रंतीत धर्मनातंड, समाजप्रमुख व राज्यव्यवस्थे मान्यता दिली. भारतातही पुरुषसत्ताक पद्धती, चातुर्वर्ण्य व्यवस्था, धर्माचा प्रभाव, जातीव्यवस्था, उच्च-निचता, नामाजोक-धार्मिक-आर्थिक विषमता बांधिल्ली. स्वर्ग-नरक, पाप-पुण्य, पुनर्जन्म, मोक्षप्राप्ती, धार्मिक अंधश्रुद्धा, वाईट रुढी, प्रथा, परंपरा उदा. मुरळी प्रथा, देवदासी, पोतराज, जोगते, तृतीय पंथी, सतीप्रथा, केशवपण, कन्यादान, हुंडा मानविवाह व कर्मकांड अशा अनेक प्रकारच्या प्रथामुळे स्त्रीयांना, अस्पृश्यांना सर्वप्रकाराचे मानवी अधिकार नाकारल्याने त्यांच्यावर बंधन, शोषण वाढले यातून त्यांच्या घाट्याला गुलामगिरीचे जोषन आले. भारतात पुरुषप्रधान संस्कृतीने स्त्रीचे मानवी अधिकारी नाकारून स्त्रियांचे बांडवल केले, तिला उपभोग वस्तु म्हणून वापरले व ओळख करून दिली. मुलगा-मुलगी भेद, मुलगा बंधाचा दिवा, मुलगी परक्याचे धन, स्त्रीचे चारित्र्य अर्थव्यवस्था, स्त्री-अर्पाचित्र, घट, स्त्रीचा सत्ता चुलीपूरती, स्त्री

पशुमान, पशुमान खुरेदी-विडी, कर्मकृत्वापुढे स्त्रीया की स्त्री आपले दुःख कृपातकळ सामुशकन नव्हती पुरुषी स्त्रीयाच्या मृत्युमन गन्याने, आत्म्यातकड झाला होता व मध्ययुगीन काळात अंधकाराचे व अस्पृश्य बंधुजन, अंधिये यांच्यासाठी 'आधार युग' झाला आहे.

शाब्दिक, युगाच्या पूर्वसमयाने इंग्लंड मध्ये १९ वी मध्ये राजा जॉन आणि सम्राट यांच्यात करार होऊन हे अधिकाराचा मान्यता देणारी 'मॅगनाकार्टा' सनद मान्य करण्यात इंग्लंडमध्येने औद्योगिक, क्रांती नव्यनवीन क्षेत्रात नव्यनवीन प्रयोजनाकडाला मृत्युवत, सामाजिक, धार्मिक, मृत्युवत, वैश्वीक यदने उद्योगधंद्यात, व्यापारात वाढ, वसाहतवाद, साम्राज्य इत्ये व विस्तार जगभर झाला. इंग्लंडमध्ये अतिमधीन राजसत्ताच्या विरोधी जनतेने आंदोलने केले. यानून पिटीशन राईट्स (१६८८), बिल ऑफ राईट्स (१६८९) या मानवी अधिकारा सनद मान्य केल्या. शोषण होऊन, जॉन लॉक, रुसो फॉट, व कान्टे मानवी, अंड्रय मिये, जॉनस्टुअट मॉन, मरी वॉल, व क्राफ्ट, फ्लॉय ट्रिस्टन, कोर्गॉलन गाडन, गॉडवॉल असे अ विचारवंतांच्या विचारांचा जन्म झाला. इंग्लंडच्या तत्त्वज्ञानाच्या प्रभाव प्रच राज्यक्रांती (१७७९) झाली. फ्रेंच राज्यक्रांतीने जगाला स्वातंत्र्य समता व संभूता या तत्वांचा देणगी दिली व मानवी अधिकारा घोषणा केली. अमेरिकन राज्यक्रांतीने मानवी हक्काचा जाहीरना प्रसिद्ध केला व लिओन सविधानातून मानवी हक्काची प्रथम नमू केली. फ्रेंच-अमेरिकन राज्यक्रांतीने संपूर्ण जगभर मानवी अधिकारा साम्राज्यवाद, वसाहतवाद विरुद्ध, स्वातंत्र्य आंदोलनी, मृत्युवत व लोकाशाहीसाठी प्रेरणा मिळाली.

भारतात मध्ययुगीन राजेशाहीचा ऱ्हास होऊन ब्रिटीश साम्राज्य निर्माण झाले. भारतातील अनेकांनी इंग्लंडातून उच्च विद्याप्राप्त केली. फ्रांस, अमेरिका क्रांतीच्या प्रभावातून राजकीय, धार्मिक, सामाजिक, मृत्युवतारासाठी राजराज मोहन रोय, महात्मा फुले, सावित्रीबाई फुले, आगरकर, रानडे, म.गांधी, डॉ. आंबेडकर या बरोबरच मानवी अधिकार व समानतेचा संदेश देणाऱ्या संत व साहित्यिक जनाबाई, बहिणाबाई, रमाबाई रानडे, लक्ष्मीबाई धार्वरी आठवले, मालिका शेंख, शांताबाई कांबळे, उषाबाई हांगे, ताराबाई शिंदे, दुर्गा खोटे, हंसा वाडकर, जनाबाई गिन्हे यांनी स्त्री दुःखाचे, शोषणाचे घिडण व मानवी मुक्तीसाठी आयुष्य खेगले. समाजसुधारकांनी स्वातंत्र्यपूर्व काळात अनिष्ट स्त्री, प्रथा, परंपराचा विरोध करून सतीप्रथा, केशवपण, अस्पृशता, बालविवाह, पुनर्विवाह, कर्मकांड अशा अनेक अंधश्रुद्धा स्त्री दुर करण्यासाठी, स्त्रीयांना अस्पृश्यांना स्वातंत्र्य मिळाने व मानवी अधिकारासाठी व स्त्री मुक्तीसाठी प्रयत्न केले. जगाल सवतीन जास्त स्त्री शोषण भारतात होते.

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

Special Issue on the Occasion of
UGC Sponsored Interdisciplinary National Conference on

Gandhian Thought: Past, Present and Future

1 October, 2019.

Organized by

Shri. Yogeshwar Education Society's

Swami Ramanand Teerth Mahavidyalaya

Ambajogai, Dist. Beed - 431517

Chief Organizer

Mr. Ramesh Sonwalkar

HC Principal, SRTM Ambajogai

Chief Editor

Dr. Shalaja Barure

Director, Gandhian Studies Center

Associate Editor

Mr. Dhanaji Arya

Director IQAC

Principal

Shri. Yogeshwar Education Society's

Ambajogai

'महात्मा गांधीच्या विचारांची प्रासंगिकता', 'गांधी विचार - काल, आज आणि उद्या' हे विषय महात्मा गांधीच्या काळापासून ते आज तागायत अनेकांना चक्रावून टाकतात असे दिसते. महात्मा गांधी असे म्हणत की, मी नवीन कांहीच सांगत नाही. जे सांगतोय ते पूर्वीपासून वेद, उपनिषदे, भगवद्गीता, वायवळ, कुराण इत्यादी विविध धर्मग्रंथातून मांडणी केलेली तत्वेच मी पुन्हा सांगतोय. आणि ते अर्थातच खरे आहे. आजही ही सनातन मूल्ये, तत्वे, आपणा सर्वांना आचरण्यासारखी आहेत. ही आपण जेवढ्या प्रमाणात आचरणात आणू तेवढ्या प्रमाणात या सृष्टीवरील सर्व घटकांना सुखसमाधानाने आपल्या जगण्यातली इतिकर्तव्यता लाभण्याची परिस्थिती आपण निर्माण करू शकू. म. गांधी स्वतःला 'सनातन हिंदू' म्हणवून घेत. सनातन धर्माच्या व्याख्येत 'अस्पृश्यता' बसू शकत नाही. अस्पृश्यतेचा तीव्र धिक्कार करणे, स्वतः व इतरांनाही ती पाळू न देणे हेच सनातन्याचे प्रमुख कर्तव्य आहे असे ते सांगत. चातुर्वर्ण्याची तरफदारी करताना ते चातुर्वर्ण्य जन्मावर नाही तर कर्मावरूनच ओळखले पाहिजे असा त्यांचा आग्रह असे. धर्माचरणापासून धर्माधता बाजूला काढून ती दूर करण्याकडे त्यांचा कटाक्ष असे. म. गांधींनी अशी कोणतीही बाव सांगितली नाही जी त्यांनी स्वतः आचरणात आणली नाही. जे मूल्य आचरणात आणता येत नाही ते मूल्य निरुपयोगी असून काळाच्या रेट्यात ते तकलाटू ठरते आणि नष्ट होते असे त्यांचे मत होते. जी जी मूल्ये दैनंदिन जीवनात आचरणे शक्य आहेत ती स्वतः त्यांनी आचरणात आणून दाखवली आणि आदर्श जीवनाचा वस्तुपाठ सर्व जगासाठी निर्माण केला. असा आचाराने मजबूत झालेला गांधी विचार काल, आज, उद्या किंवा कितीही कालांतराने तितकाच कालमुसंगत व अनुकरणीय असतो. त्या बद्दल शंका घेवून त्याला कालबाह्य करून बाद करण्याची फळे सर्व जग भोगत आहे. बरकर विचार करणा-यांना जगाच्या भौतिक प्रगतीच्या घोडदांडीच्या वाटेवर गांधी विचार कालविसंगत वाटेल ही भीति म. गांधींनी अगदी 1909 सालापासून म्हणजे त्यांनी 'हिंद स्वराज्य' लिहिल्यापासून वारंवार व्यक्त केली आहे. पण लोक जसजसा खोलवर विचार करतील तसतसे या विचारातील सुसंगती त्यांना पटेल अशी आशा त्यांना वाटे. गांधी विचाराची कालबाह्यता त्या विचारांमुळे नसून, तुम्ही आम्ही त्या विचारांना आपल्या अज्ञान स्थान देण्याचा नकारांमुळे आहे.

आपण स्वतःला व स्वतःच्या व्यवहारांना केवढे महत्व देतो ! आपल्या आचार विचारातला पांकाळपणा म. गांधींनी परदेशी पाहुण्यांच्या बरोबर आंतरराष्ट्रीय विषयावर चर्चा चालू असताना मध्येच उठून जावून त्यांच्या शेळीचे चारापाणी करून येण्याच्या प्रसंगाने दाखवला आहे. शेळीचे चारापाणी हि तुमच्या आमच्या चर्चेपेक्षा जास्त महत्वाचे आहे असे सुचविण्या-या या अवलियाला आपण समजून घेणार नसू तर तो दोष आपला आहे. 19 व्या शतकात जन्मलेला, 20 व्या शतकात सर्व जगात धर्म, नीति, समाजकारण, अर्थकारण व राजकारण हे सत्य, प्रेम, अहिंसा, न्याय या तत्वावर प्रत्यक्ष करून दाखवणारा हा महात्मा ! आज 21 व्या शतकातही त्यांच्या विचारांनीच जगाचा विनाश रोखता येईल आणि सर्व सृष्टीवासियांना सुखी करता येईल असे अनेकांना वाटत आहे. म्हणूनच मार्टिन ल्युथर किंग म्हणाले होते. 'You may ignore Gandhi at your own risk'.

-डॉ. सुरेश खुरसाळे

अध्यक्ष, योगेश्वरी शिक्षण संस्था, अंबाजोगाई

IMPACT FACTOR:4.197(HIJIE)

ISSN: 2454-5503

CHRONICLE

OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES (CHCS)

VOL. 5

SPECIAL ISSUE

OCTOBER 2019

A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

Special Issue On the Occasion of UGC Sponsored
Interdisciplinary National Conference on
Gandhian Thought: Past, Present and Future

Organized by

Shri Yogeshwari Education Society, Ambajogai
Swami Ramanand Teerth Mahavidyalaya
UGC Sponsored Gandhian Studies Center,
Departments of English and Social Sciences

Date: 1st October, 2019

Chief Organizer

Mr. Ramesh Sonwalkar

IC Principal, SRTEM, Ambajogai

Chief Editor

Dr. Shaailaja Barure

Director, Gandhian Studies Center, Ambajogai

Associate Editor

Mr. Dhanaji Arya

Director, IQAC

Mahatma Gandhi Education and Welfare Society's
**CENTRE FOR HUMANITIES AND
CULTURAL STUDIES, KALYAN (W)**

www.mgsocwts.org | +91 8429683737 | Email: chcskalyan@gmail.com

17.

सत्याग्रही युगपुरुष : महात्मा गांधी

प्रा.डॉ.तात्या बाळकिसन पुरी

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,

खान्देश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई, जि.बीड

प्रस्तवना: आधुनिक भारताचे शिल्पकार, युगपुरुष महात्मा गांधी यांच्या विचार व कार्यांचा भारतीय सामाजिक, आर्थिक, राजकीय व आंतरराष्ट्रीय क्षेत्रात प्रचंड प्रभाव पडलेला आहे. अमेरिकेचे माजी राष्ट्राध्यक्ष वराक ओबामा आपल्या पहिल्या भाषणात म्हणाले होते की, महात्मा गांधींच्या विचाराने कॅवळ अमेरिकाच नव्हे तर संपूर्ण जग प्रभावित झालेले आहे. जगाची संसद संयुक्त राष्ट्र संघाने महात्मा गांधींचा जन्म दिन 2 ऑक्टोबर जागतिक अहिंसा दिन म्हणून घोषित केला.संपूर्ण जगात 2 ऑक्टोबर हा दिन जागतिक अहिंसा दिन म्हणून मोठ्या उत्साहाने साजरा केला जातो.यामुळे भारतीय इतिहासातच नव्हे तर जगाच्या इतिहासात म.गांधी रूपा अहिंसेचे पुजारी असणारे चापूचे कार्य अलांफिक, असामान्य व चिरंतन टिप्पणारे आले.

म.गांधी यांनी अ.प.ल्वा जीवनात जीवनमुल्यांचा संस्कार करून घेतला यात सत्य, अहिंसा ब्रम्हचर्य, अपरिग्रह, अस्तेय, आस्वाद, श्रम, निर्भयता, संबंधभंसमभाव, अस्पृश्यता निवारण, स्वदेशी, निरास्त्र मार्गाने ध्येय सिद्धी आदी मुल्यांवर त्यांचे आयुष्य अधिष्ठित होते. महात्मा गांधींच्या साधी रहाणे व उच्च विचार श्रेणी, कर्तृत्व व नीतिकर्तनं सर्वांना भुरळ पडली होती. सुखास्त न होणाऱ्या वलाद्वय इंग्रज साम्राज्या विरोधी भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलनाचे सत्य व अहिंसा मार्गाने नेतृत्व करून इंग्रजी साम्राज्याचा अस्त करणारे गांधींच्या व्यक्तीमत्त्वाचे अनेक पैलू आहेत. यात राष्ट्रपिता, महात्मा, शिक्षण तज्ञ, धर्मवक्ते, राजकीय विचारवंत, आर्थिक विचारवंत, शैक्षणिक विचारवंत, अस्पृश्यधारक, सन्मानरूपधारक इ. यामुळेच गोपाळ कृष्ण गोखले यांनी गांधींचा विशेष व्यक्ती, नरांतम, महानायक व परमदेशभक्त म्हणून उल्लेख केला.मोहनदास यांचा महात्मा पर्यंतचा जीवन प्रवास सर्वांना भुरळ पाडणारा, आश्चर्यचकित व अचंयित करणारा असाच आहे.ना. गोपाळकृष्ण गोखले यांनी म्हटले होते जो माणसे गांधींच्या प्रत्यक्ष सहवासानील सामान्यमाणसालाही चीर व हुतात्मे बनविण्याची आत्मिक शक्ती त्यांच्यात होती. वेद्यक्तक सत्याग्रह आंदोलनातील म.गांधींचे पहिले अनुयायी सत्याग्रही आचार्य विनोबा भावे यांच्या मते भगवान बुद्धानंतर सत्य व अहिंसेचा एवढा मोठा पुजारी झाला नाही.

८७

Principal
K. B. J. Mahavidyalaya
Ambajogai, Dist. Beed

म. गांधीजींचा जन्म २ ऑक्टोबर 1869 रोजी पोरबंदर (गुजरात) येथे झाला. आइटिच न्याय पत्रकार्याई व वॉडव्हाईर नॉथ क्रामचंद हीने गांधींचे वॉडव्हाईर व आंगाचे पारबंदर. राजकोट लॅथियानामध्ये दिवाण म्हणून काम करत वरचे झालेवरण धार्मिक व महात्मा होते. उरातून त्यांना तन्व्यानेष्टचो वारस प्राप्त झालेला जाले. गांधींचे व वेदांचे अध्ययन त्यांचा आवडीचा होता. म. गांधींचा विवाह पारबंदरच्या अरमल्ल्या करमरुचानी झाला. 1887 मध्ये मद्रास प्रांताच्या उतोलने झाले. 1888 ते 1891 चा काळातचोले इंग्लंडमध्ये वॉरस्टेरच्या पदवीचा अध्ययन केला. इंग्लंडमध्ये वारतव्यतीथि ऑक्सफोर्ड. मोशनरी. विसंगोपचारो ज्यल्लोसो संशुद्ध आला. म. गांधींचो भगवतगीता हा ग्रंथ प्रथम इंग्लंडमध्येच पहीला व वाचल्लो. गीता हा त्यांचा प्रार्थनेच ग्रंथ होता. भगवान पुजाचे चोत्र, उपनिषदांचो इंग्रजीतून वाचपण्यात आलो व वाचयल्लेच विशेषतः संगोर्तन व साजव नावाचे गिरोप्रवचन त्यांच्या अंतकरणांत पिडले. देवा त्यांना क्षमा कर ते काम करतात. यांचो त्यांना नाणोव नाही वा वेशुच्या वाक्यांन. रूपाने एक अहिंसेचा. हुन म. गांधींचा भेटला. गांधींचा कृष्ण गांधींचे, रस्कीन, टॉलस्टोय, थोरो व विचारवंत च इंग्लंडमधील समाजजोवन, उद्यान, वाचनालय, स्वामी परमहंस, गांधींच कृष्ण गांधींच. स्वामी विवेकानंद व. चा प्रभाव गांधींचर झाल्लो आहे भगवान बुद्ध. चर्चान, महावीर, राजा हरिश्चंद्र, रामायण, महाभारत आदींचा आणि इतर धर्मोचा प्रभाव गांधींचर होता.

म. गांधी 1991 मध्ये इंग्लंडमध्ये वॉरस्टेर होऊन भारतात आले व वॉरफोली व्ययसरपाली मुख्यात केली. दक्षिण आफ्रिकेतील दास अखुला चांच्या व्यापारी करणांचो खटला घालीवणयासाठी चं काम म. गांधींचो एका वयोसाठी इतलें परतू 1891 ते 1914 पर्यंत दक्षिण आफ्रिकेत राहिलें. चा काळात व. आफ्रिकेंत गांधींच सरकारकडून त्यांनाही अन्याय अन्याचाराला तोंड द्यावें लागलें तशील भारतीयाना नागरिकत्व नाकारलें होले. मुन्दीगारप्रमाण हातापायाचे ठसे धणें, सरकारदरवारी इ. चेर राहण, फुटपाथ सोडून अन्ध्र गन्वास त्यांच्यावर अन्याय, अन्याचार, छळ करण करत असे. यामुळे लोकांचे मोठे नातोर्त्याने, केव्हांनाचाने, शास्त्राने व त्यांचे जाणव होत असल्याने भारतीयाना संरक्षण व न्यायाचो आशययलता होती. म. गांधींचो गांधींच सरकारच्या अन्याय अन्याचार, छळ जांवरणवॉरस्टेर ग्रींतेकार धरमचासाठी भारतचे लोकाने र्गोर्तन करुन इ. स. 1894 मध्ये "नाताड इंडियन ऑग्रेशन" स्थापना केली. नाताड कोषमच्या एका छायाचाली भाष्यांनो अजाले. इ. मधील सामूह करुन क्रियाशील वनवलें. आंधकार, र्ग्यातव्यायाठी, तन्व्यात व शारवत्याठी म. गांधींचो मन्व, अहिंसेचो मार्गाने नि. शत्रु तेंवजें केलो. य सचकारणाच्या मार्गाने अन्यायी, अन्यायरी, शाक्तोगानी सचकारणा कृतांचे मार्गाने. व न्यायाचो मान्य करणच्या सचकारण सभेचेर ओटा असल्या तरी धरम्याच

सरकारच्या विरुद्ध ध्यांन उभा राहिला व निकाली यामुळे गांधींचर राज्यक्रान्ती इतर नेते आशयचे घेताने झाले. म. गांधींचे पारबंदरि जागत व भारतान एक सामंशुद्ध महापुरुष रूपाने प्रसिद्धास आले. म. गांधींचो व आफ्रिकेंत जवन सचकारे ध्यांन केलें. दरवानजळळ फिनिक्स आश्रम, जातान्जणा, येथे टोलास्टोय चाम लोकांचोपनासाठी इंडियन आन्यांनचन वनभयन पर सुत्र केलें. आणि सचकार तरुणासाठी वर्ग सुत्र केलो. म. गांधींचो कायाने जोसफ इडकेने प्रभायान राज गांधींच व आफ्रिकेच एक भारतीय दशभक्ता अशा शिष्यांचो अल्पचारड लिहिलो.

म. गांधींच व करमरुचा गांधींच 9 जाने 1915 रोजी भारतात आले व उर्वरि आवुच भारतीयसाठी वणाणार असं जाहीर केलें. 1915 मध्येच काउन्सिलो के सत्याग्रह आश्रम स्थापन केला. म. गांधींचे राजकीय गुरु म. गांधींचे याने एक झ भारत फिरेन. यवळून व उचड्या डोळ्यांनी पाहण्याचो सुरुवा केलो. व पुर्वेन निणय स्वतः धेण्याचो सांगितलें. म. गांधींचो भारत भ्रमण केलें. अनेक टिकाणां रवानात, भाषणे झालो. वनारस हिंदू विद्यापीठांतलेन गांधींचा भाषणान इतनाच प्रभायित झाले. देशाचे भास्ये नसूच्ये गांधींचे बदलू शकलो वावर त्यांचा विचारवाय वसलो व ते गांधींचे पहीले शिष्य बनले. भारत भ्रमण काळात मुम्बई कागडो मध्ये गांधींचा "महात्मा" म्हणून संबोधलें गेलें. इंग्रज गोन्वा सरकारचा भारतीयोपाय संशुद्ध शंशात हससंशुद्ध वाटला होतो. लोकांचे अधिकार, र्ग्यातव्य नाकारणचाम हेन हांतो. इंग्रज सरकारच्या विरोधात वळोवळी आंदोलने झाली. तो हिंसच्या मार्गाने फिरडून टाकलो. 1885 भारतीय राष्ट्रीय ऑग्रेशनच्या माध्यमातून अ. व. विवेकना आदीलन सुरु होतो. 1915 यगालच्या फाळणी नंतर लोकांचोच्ये चाळसगाः टिकाक, नाला लजपतराय, विधानचंद्र फड, ज्वाल-वाल-शान, च. इ. चोनी विटोशाविरुद्ध आंदोलने केली.

भारतात गांधींचे फाळण 1857 चा राष्ट्रीय उदाय, 1885 चा प्र. ज. च. स्थापना वंगालचो फाळणो, आंदोलने, र्ग्याची परमहंस, र्ग्याची द्यांन, र्ग्याच्या विवेकानंद, प्रामोसनाच, गमकृष्ण मियात, प्रावेनासमाच, सचकारोडक समाच, अनी चंशुद्ध, लोकमान्य टिकाचोनी विटोशाविरुद्ध चार मणी (चानुसो) याने सचकारो, चोत्रकार, राष्ट्रीय संरक्षण, असाकार कायंक्रम आणि चोत्रकामा सचकार करणयासाठी शिष्यवर्ती, गणपुत्रयच नूट केलें होमरुल, र्ग्याच्ये आदीलन सच केलें. करारी, मराठी, वतंभाम फोडलें राष्ट्रीय विभागीय प्रमा केलो. चा टिकाचोनी विटोशाविरुद्ध व हापरुल लंगच्या प्रचारामाठी थोमच हीर काटलें. इंग्रजो अचकारुचन इतलो. यामुळे भारतचे समाजाने विटोशाच्ये क्रो. लोनीचेरचो जाणोच झालो. र्ग्यातव्य हा मारुल र्ग्यातव्ये हक्क ग्रीं व चा मो. म. गांधींचाच; अनी विवेकानेनी केलो. यामुळे भारतीय जनमानसाने विटोशाविरुद्ध असतव्य लिहिलें झालो होतो. 1 ऑगस्ट 1920 रोजी चो टिकाचो प्रचारानेच सचकारलो. इतर पाठो

नारायणजीवनी आहे. परंतु असमानता, हिंसाचार, बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी चालवलेल्या लूट, सर्वत्र क्षेत्रात वाढलेला भ्रष्टाचार, नितीमुल्यांची घसरण, म.गांधींच्या मार्गांनी गेल्यासच मानवतावादी मानवनिर्मिती, प्रश्न, समस्या कशा सोडवता येतील यावर रावांनी अंतर्मुख होऊन विचार करण्याची आवश्यकता आहे.

म. गांधी म्हणत कोणत्याही अन्यायाविरुद्ध आणि स्वराज्यातही वापरता येईल, असा सत्यागही मार्ग आहे. आज जगभरातील बहुतांश लोक अन्याय, अन्यायाच्या विरुद्ध व अधिकार,स्वातंत्र्य हनन करणारे कायदे, धारणे बदलण्यास सत्याग्रह हा एकमेव मानवातावादी, लोकशाही मार्गांचा वापर करतात. वर्तमान परिस्थितीत न्याय मिळवण्याससाठी म.गांधींच्या सत्याग्रह या आभिनव देणगीचाच सर्वत्र मोठ्या प्रमाणात वापर होत आहे. यावरून गांधींच्या विचारांची गरज वर्तमान व भविष्यातही कायम राहणार आहे.

संदर्भ:-

१. डॉ.डी.आर.तांदळे - भारतीय विचारवंत - चिन्मय प्रकाशन, औरंगाबाद.
२. श्री.रा.ज.लोटे - भारतीय राजकीय विचार.
३. डॉ.ना.य.डोळे - राजकीय विचारांचा इतिहास.
४. धर्मपाल - गांधींना समजून घेऊ, भारतीय शिक्षण मंडळ, नागपूर.
५. डॉ.ग.ना.जोशी - महात्मा गांधी विचार विमर्श.
६. कृ.दी.बोराळकर - भारतीय राजकीय विचारवंत.

□□□

VOL 5
SPECIAL ISSUE 2
SEPTEMBER 2019

ISSN:2454-5503
IMPACT FACTOR: 4.197 (IIJIF)

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

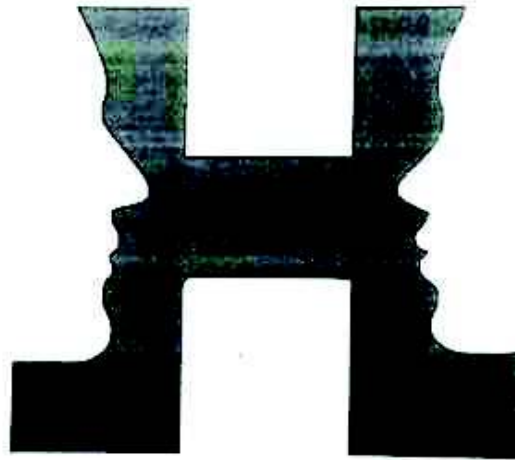
A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

*Special Issue on the Occasion of ICSSR Sponsored Seminar on
Role of Media in Electioneering in India*

27th September, 2019

Organized by
Shri Panditguru Pardikar Mahavidyalaya, Sirsala, Dist. Beed and
NSSR's Arts and Commerce College, Parli (V), Dist. Beed

Chief Editor
Dr. R. S. Bangad

Associate Editor
Dr. R. T. Bedre

Editors
Dr. H. P. Kadam Dr. U. D. Wankhede

Assistant Editors
Dr. Kalyan Golekar Dr. Alka Deshmukh

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES (CHCS)

A BIMONTHLY REFEREED INTERNATIONAL JOURNAL

*Special Issue on the Occasion of
ICSSR sponsored seminar on
Role of Media in Electioneering in India*

27th September, 2019

Organized by
Shri Panditguru Pardikar Mahavidyalaya, Sirsala, Dist. Beed and
NSSR's Arts and Commerce College, Parli (V), Dist. Beed

Chief Editor

Dr. R. S. Bangad

Associate Editor

Dr. R. T. Bedre

Editors

Dr. H. P. Kadam

Dr. U. D. Wankhede

Assistant Editors

Dr. Kalyan Golekar

Dr. Alka Deshmukh

Mahatma Gandhi Education and Welfare Society's

**CENTRE FOR HUMANITIES AND
CULTURAL STUDIES, KALYAN (W)**

www.mgsociety.in +91 8329000732 Email: chcskalyan@gmail.com

Print ISSN: 2454-5503
 Impact Factor: 4.197 (IIJIF)
 Frequency: Bimonthly / Language: Multi language / Journal Country/Territory: India
 Publisher: Centre for Humanities & Cultural Studies, A-102, Sanghavi Regency, Sahyadri Nagar, Kalyan (W) (MS)
 Subject Categories: Humanities & Cultural Studies

Regular Editorial Board

Chief Editor

Dr Kalyan Gangarde, Director, Centre for Humanities and Cultural Studies, Kalyan (W)

Executive Editor

Dr. Grishma Khobragade, Asst. Prof., Birla College, Kalyan (W)

Co editors

Dr. Sadhana Agrawal, Asst. Professor, Maharani Laxmibai Govt. College of Excellence, Gwalior (M.P.) India
 Pandurang Barkale, Asst. Professor, Dept of English, SNTD Women's University, Churchgate, Mumbai

Bharat Gugane, Asst. Professor, Bhosala Military College, Nashik, Maharashtra

Dr. Dashrath Kamble, Asst. Professor, S.B.College, Shahapur, Dist. Thane, Maharashtra

Dr. Suchin Bhumbe, Asst. Professor, P. N. Doshi College, Ghalkopar, Mumbai

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Aju Mukhopadhyay,

a poet, author and critic, 8 Chait Lodi Street, Pondicherry, India.

Dr R.T. Bedre,

Principal RSPMS' SPP College, Sirsala, Dist. Beed (MS)

Dr (Mrs.) Smita R. Nagori,

Head, PG Department of English, M.U.College Udgir, Dist. Latur, Maharashtra, India. Email: smita.lakhotiya@gmail.com

Dr Arvind Nawale

Head, Department of English, Shivaji Mahavidyalaya Udgir, Dist. Latur (Member, BoS in English, Former Member of the Senate, Faculty of Arts, SRTM University, Nanded)

Dr Rajiv Kumar,

Associate Professor, Dept. of English, S.K.M University, Dumka, Jharkhand

Dr Kailash Nimbalkar,

Principal, S.B.College, Shahapur, Dist. Thane, Maharashtra, India. Email: nimbalkar_5@rediffmail.com.

Tsai-ching Yeh

Assistant professor, Department of English, National Taipei University of Technology. (Taiwan)

Dr B. N. Gaikwad,

Vice Principal, N.G. Acharya and D.K. Mazaithe College of Arts, Commerce and Science, Chembur (East), Mumbai-400071

Dr Simon Philip,

Assistant professor, Department of Social Work, Voorhees College, Vellore

Dr Binu Anitha Joseph

Assistant professor, Department of English, Voorhees College, Vellore

Dr Chandrashekhar Kanase

Head, Department of Dramatics, SPP College, Sirsala, Dist Beed (MS)

EDITORIAL BOARD

Dr Mahenden Shinde, Associate Professor and Head, Department of English, N.M. Salu, Dist. Parbhani, Maharashtra, India.

Dr Ramkishan Blaise, Assistant Professor, SIES Graduate School of Technology, Nerul, Navi Mumbai

Dr Ashish Gupta, Asst. Professor, J. H. Govt. P. G. College, Betul MP.

Subscription Rates	Annual membership (Individual)	Rs. 1,800 (150 \$ for foreigners) (Six issues)
	Bi-annual Membership	Rs. 3,500 (250 \$ for foreigners)
	Institutional annual membership	Rs. 2,200
	Institutional Bi-annual membership	Rs. 4,200

Those interested in making online transactions, the following details may be of use.

Bank Name	Account Name	Account Number	IFSC code
Canara Bank (Branch: New Marine Lines, Mumbai)	Centre for Humanities & Cultural Studies	1389101071921	CNRB0001389

DISCLAIMER: Academic facts, views and opinions published by authors in the Journal express solely the opinions of the respective authors. Authors are responsible for their content, citation of sources and the accuracy of their references and bibliographies/references. The editorial board or Editor in chief cannot be held responsible for any lack or possible violations of third parties' rights.

(Signature)
Principal
 Kholeshwar Mahavidyalaya
 AMBAJOGAI

CONTENTS

1. Political Marketing in India	Dr. Amrath M. Chandre	05
2. Social Media and Its Impacts on Youths and Politics	Miss Bhagyashri G. Somani	09
3. Social Media and Its Impacts on Politics	Miss. Sapna J. Navandar	11
4. Social Media and Its Impact on Indian Politics	Dr. Nammand G. Sathu	22
5. Social Media and Its Influence over Society	Milind V. Sonkamble	24
6. Role Of Social Media In Indian Democracy	Dr. Vandana Phutale	26
7. लोकमत निर्मितोच्च प्रसारणमाध्यमांची भूमिका	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	29
8. 'लोकमत निर्मितोच्च प्रसारणमाध्यमांची भूमिका - एक गहनविश्लेषण'	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	31
9. लोकमत निर्मितोच्च प्रसारणमाध्यमांची भूमिका	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	33
10. निवडणूकप्रचार पटणारा माध्यमांचा प्रभाव	प्र. मंगेश सा. मुळे	35
11. भारतीय राष्ट्रीय राजकीयशास्त्रीय संशोधनाच्या वैचारिकशास्त्राचा माध्यम	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	37
12. प्रसारण माध्यमांचे प्रकार व जनमत पोषकतेबाबत त्यांची भूमिका	डॉ. मंगेश सा. मुळे	40
13. २१ व्या शतकातील माध्यमांचे नवनीतन प्रकार	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	44
14. निवडणूक प्रक्रियेतील माध्यमांची अपौरुषेयता: एक अभ्यास	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	47
15. महाराष्ट्रातील निवडणूकप्रचार माध्यमांचेद्वारे जनमतसंग्रहासाठीचा माध्यम	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	49
16. निवडणूकप्रचार पटणारा माध्यमांचा प्रभाव	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	51
17. 21वा शतकातील माध्यमांचे नवीन प्रकार	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	53
18. भारतातील प्रसारणमाध्यमांचा विकास व उपभूक्तता	डॉ. तात्या सा. मुळे	55
19. निवडणूक प्रक्रियेतील अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर : एक विश्लेषण	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	57
20. मतदार संघाचे आणि माध्यमांचा वापर : एक अभ्यास	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	59
21. प्रसारणमाध्यमांचे व लोकशाही	प्र. मंगेश सा. मुळे	61
22. निवडणूकप्रचार, लोकमत निर्मितोच्च प्रसारणमाध्यमांची भूमिका	डॉ. मंगेश सा. मुळे	64
23. महाराष्ट्र प्रशासनातील राज्य निवडणूक आयोगाची भूमिका	प्र. वी. मंगेश सा. मुळे	67

Handwritten notes and signatures at the bottom left of the page.

राजकीय, आर्थिक, शारकीय, राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय मंडळांमधील, मनोरंजन, विकासाचा योजना विषयाची माहिती जनतेपर्यंत पोहोचविणे हे आहे.

भारतात ऑनलाईनकरण व तंत्रज्ञानातील प्रचार व प्रसारणामुळे प्रसारणामध्यांच्या विकासावर परिणाम झाला व यातून आधुनिक मुद्रित व इलेक्ट्रॉनिक प्रसारणामध्यांच्या निर्मिती झाली. मुद्रित प्रसारणामध्यांमधून वृत्तपत्रे, साप्ताहिके, मासिके, त्रैमासिके, सप्तमासी मासिके, वार्षिक अंक, पुस्तके (कथा,कादंबऱ्या) अडवाळ आदी द्वारे जनतेला जनतेच्या सर्वांगीण बाबींची माहिती, देण्यामध्ये होत. तर इलेक्ट्रॉनिक प्रसारणामध्यांमधून रेडिओ, आकशवाणी, दूरदर्शन, मोबाईल, इंटरनेट या प्रयोगी माध्यमांद्वारे जनतेला जवळपास माहिती मिळते. इंटरनेट हे माहितीचे महाजाल आहे. ई-मेल द्वारे, एसएमएस, फोन द्वारे सर्व प्रकारची माहिती जगातील व्यक्तीपर्यंत पोहोचविणे सोपे झाले. या तंत्रज्ञानाचा प्रचंड वापर वाढत आहे. भारत इंटरनेट वापरणाऱ्या जगातील तिसरा देश आहे. अमेरिका प्रथम, चीन दोन क्रमांकावर आहे. आज पत्तेकाने मोबाईल व त्याचा वापर होत असल्याचे दिसून येते. घरामध्ये आजीआजोबा पारून नातवापर्यंत मोबाईलचा वापर केला जातो. मोबाईल या इलेक्ट्रॉनिक प्रसारणामध्यांमधून समाजात माणूस थावणे कठीण झाले आहे. नियोजन नसल्याने सोशल मिडीयाचा वापर प्रचंड वाढला आहे यातून सायबर गुन्हेगारी वारोवर अनेक प्रश्न, समस्या निर्माण झाल्या आहेत.

भारतीय प्रसारणामध्यांच्या विकासावरोवरच लोकशाहीचा विकास होत आहे. समाज प्रबोधन व परिवर्तनात प्रसारणामध्यांच्या शिर्षाचा वाटा आहे. समाजाच्या गरजा, प्रश्नांची शासनाला जाणीव करणे देणे व शासनाची जनतेची असलेली कार्ये करण्यास भाग पाडण्याचे महत्त्वाचे योगदान प्रसारणामध्यांचे असल्यानेच लोकशाही शासनाचा बीजा खांब मळते आहे. लोकशाही मध्ये लोकांच्या निवडणूका रामध्ये व्यक्तीचे मत व लोकमत घडवणे, सत्ता परिवर्तन घडवून आणण्याची क्षमता प्रसारणामध्यांच्या असाल्याने लोकशाही शासनात प्रसारणामध्यांची उपयुक्तता अनन्यसाधारण आहे.

भारतातील प्रसारणामध्यांमधील सामाजिक दबावीलकी ठेकून समाजातील अधश्रद्धा,वाईट रुढी प्रथा, परंपरा, जातीयता, अस्पृश्यता निरोधी व वैज्ञानिक दृष्टीकोण, अधिकार स्वातंत्र्य विषयी समाजप्रबोधन करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण योगदान दिलेले आहे. अलिकडील काळात शिक्षण,रोजगार, आरक्षण, जनतेचे प्रश्न, नैसर्गिक संकटे, मष्टाचार, दहशतवाद,सामाजिक व राष्ट्रीय सुद्धा, महिला सक्षमीकरण, शासनाची भूमिका,कर्तव्ये तीन तलाक कलम 370 व 35 अ ने निरसन, आरक्षण, शिक्षण कृषी विकास,दुष्काळ व नैसर्गिक आपत्तीत उतपलेला आघाज, सामाजिक राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय नायतीत प्रश्न, समस्या प्रगती व बदला बाबत जनतेला जलद माहिती मिळू लागल्याने जनप्रबोधनाला जनविकसरा व परिवर्तनाच्या दृष्टीने प्रसारणामध्यांची उपयुक्तता महत्त्वपूर्ण आहे.

आधुनिक इलेक्ट्रॉनिक प्रसारणामध्यांमुळे जगात व भारतात रांगणक, मेल फेसबु, युट्यूव, गुगल प्लस, लिंकड इन, ट्विटर मुळे विचारांची, सांस्कृतिक, सामाजिक, शैक्षणिक, भाषिक आदीसर्वच दबावीची देवाण-घेवाण, एकमेकांशी संवाद जोडले व वाढले आहेत. यातून एक प्रकारचे सामाजिक जाळे (Social Networking) तयार झाले. मोबाईल विसा मनुष्य शोधणे कठीण आहे. मोबाईलमुळे करले दुनिया मुष्टी में, जग एक खेडे बनले आहे. प्रसारणामध्यांचा प्रसार वाढणे माहिती योग्या असले तरी आता यातून नवीन प्रश्न, समस्या वाढल्या आहेत. लहान मुले पपजी व व्ह्यू व्हेल या सारखे गेम मुळे आत्महत्या करू लागली, मेंदु, हृदय, डोळे थोडक्यात शारीरिक दुष्परिणामत वाढ घरेच तरुण, तरुणी वेंटींग, फोटो अश्लीन व्हिडीओ, पाहण्यात मौल्यवान वेळ वायाक घालत आहेत. यामुळे त्यांच्यात गुन्हेगारी प्रवृत्तीत वाढ होताना दिसून येते. हे भारताच्या महाराष्ट्राच्या दृष्टीने घातक आहे. वेबसाईट हॅक करणे, माहिती धोरणे, दुसऱ्याला मानसिक त्रास देणे, खडवीकरण करणे, या दृष्टीने इलेक्ट्रॉनिक प्रचार साधनाचा गैरप्रकार वाढत आहे.

'इलेक्ट्रॉनिक मिडीया' ही एकदिसाच्या शतकातील क्रांती आहे. प्रसारणामध्यांच्या वापर प्रचंडप्रमाणात वाढत आहे. लहानांपासून शोरापर्यंत मोबाईल, टी.व्ही, चा वापर नित्याचाच झाला आहे. इलेक्ट्रॉनिक मिडीयाने कूटूब, समाज व सदाच्या आरोग्यासाठी, सुसंस्कृतीसाठी, शांततेसाठी, विकसरा व परिवर्तनासाठी स्वार्थांजन व पैसा दुय्यम मानून प्रभाषिक प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. भारतातील प्रसारणामध्यांमधील आक्षानाला समर्थपणे तोंड दिले पाहिजे जगातील सर्वात मोठा लोकशाही देश म्हणून भारताची ओळख आहे. भारतातला जागातील एक सुसंस्कृत व आदर्श देश, रुपरुपावर किंवा जगाची महारात्ता बनवण्यासाठी प्रत्येक भारतीय नागरीकाच्या सहभागारासाठी प्रेरीत करावे यामुळे भारतातील प्रसारणामध्यांचाही जगात मान,सन्मान व प्रतिष्ठा वाढल्या शिवाय राहणार नाही.

संदर्भ

1. योजना मासिक (हिंदी) सप्टेंबर - 2012
2. WWW.Google.com
3. योजना मासिक (मराठी) मे-2013
4. डॉ. धारकर विल- माध्यम दृष्टीक्षेप- 199
5. दै. सजळ, दै. लोकसत्ता, दै. दिव्यासती, दै. पुण्यामगरी

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Special Issue August 2019 **idyawarta**[®]

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

**Bharatiya Shikshan Prasarak Sanstha's
Kholeshwar Mahavidyalaya, Ambajogai**

Is Organized One day National Conference In Association with
Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad.

On

**Recent Trends and Issues
in Economics, Commerce
& Management in India**

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

Editor's

Assit. Prof. Subhash S. Patekar

Dr. Arvind P. Rayalwar

Editorial Massage

We have a great pleasure to hand over the research journal titled *vidyawarta* International multilingual research journal.

Over the year various trend are being observed in the field of Social Sciences and Humanities. Therefore the main aim of the conference is to create awareness and dialogues between academics business professional's researchers, Policy makers and in the problems on major issues helpful to the recent trends in the field of commerce, economics & management in India & Its impact on Indian economy.

We invited original research paper from the research scholar & teachers. Who are working in the field of higher education and research it's our duty to be grateful to you for providing good quality research paper and encourage our efforts.

We need your co-operation in future too

We have extremely grateful to the Dr.K.L.Kamble Principal of Kholeshwar Mahavidyalaya, Ambajogai for their valuable guidance and inspirative suggestions. We have grateful to the vice-principals of our college & the entire teaching & Non Teaching Staff Member for their Co-operation.

We would like to thanks Harshwardhan Publication Pvt. Ltd. Beed. For publishing our proceeding in their research journal 'vidyawarta' an international peer reviewed multilingual research journal.

Thanks to all again.

Prof. Subhash S.Patekar

Dr. Arvind P. Rayalwar

Kholeshwar Mahavidyalaya, Ambajogai.

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

Dr. Rajankant Verma
Associate Professor, Commerce
Department, Zakir Husain Delhi
College (Ewing), (University of
West Bengal) Lal Nehru Marg, New
Delhi, No. 110002

**CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY IN INDIAN
OVERVIEW OF THE SPENDS IN
SELECT REGIONS OF INDIA**

Author

Prof. Bhartendu Singh
Department of Commerce, Meerut
University, Meerut, Meerut

**INCLUSION OF CORPORATE
SUSTAINABILITY REPORTING
PRACTICES FOR HOLISTIC
REPORTING BY INDIAN
COMPANIES**

Author

Shrin Fatima
PhD Scholar, Department of
Commerce, Faculty of Commerce,
Aligarh Muslim University, Aligarh-
202002, Uttar Pradesh, India

**POLICY OF CORPORATE
SOCIAL RESPONSIBILITY INTO
THE INDIAN CORPORATE
SECTOR**

Author

Dr. Anurath Malhari Chandre
Assistant Professor & Research Guide,
Dept. of Commerce, Navgan
Education Society's Arts & Commerce
College, Park-Vajpath
Dist. Beed (Maharashtra)-431515

**CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY IN INDIAN
PRIVATE SECTOR**

Author

Subhash Patkar
Asst. Prof. Dept. of Commerce,
Kholashwar Mahavidyalaya, Ambajogal,
Dist. Beed (MH) 431517

**CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY - 10
COMPANIES WITH BEST CSR
ESTIMATION**

Author

Ratijost Singh
Research Scholar, Department of
Business Economics, Faculty of
Management Studies, VIT Purvanchal
University, Jampur

**PATTERN OF SAVINGS AND
INVESTMENT AFTER
DEMONEZITATION**

Author

Nishi Kumar Chaudhan
Department of business economics,
Faculty of management studies, Vour
Bahadur Singh Purvanchal University
Jampur (UP)

Shivani Pandey

Department of business economics,
Faculty of management studies
Vour Bahadur Singh
Purvanchal University, Jampur (UP)

**ROLE OF JAMMU AND
KASHMIR BANK IN
CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY**

Author

Mohd Iqbal Rather
Research Scholar, Department of
Agriculture Economics, Aligarh
Muslim University, Aligarh UP

**IMPLEMENTING CORPORATE
SOCIAL RESPONSIBILITY IN
INDIA: EMERGING
OPPORTUNITIES AND
CHALLENGES**

Author

Soonia Yadav
Research Scholar, BBU
Sanghmitra
Faculty of Commerce, BBU
Prigya Twardi Bhu
Research Scholar, BBU

**CSR AND CORPORATE INDIA:
A STUDY ON PUBLIC AND
PRIVATE SECTOR DIVIDE**

Author

Dr. Sudhansu Kumar Das
Department of Commerce, VN (Auto.)
College Jampur Road, Odisha-755019

Dr Arta Bandhu Jena
PG Department of Business
Management, Fakir Mohan University,
Balasore, Odisha

**CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY: POLICIES
AND PRACTICES**

Author

Rohan Chaudan
Research Scholar, PG Department
Of Commerce, Jai Prakash Univ.,
Chopra

Rohit Kundan

Research Scholar, PG Department Of
Commerce, Jai Prakash Univ., Chopra

**RESEARCH INSIGHTS FROM
CSR- A STUDY**

Author

Dr. G. K. Deshmukh
Assistant Professor, Institute of
Management, Pt. Ravishankar Shukla
University, Raipur

Dr. Sanskrity Joseph

Assistant Professor, Institute of
Management, Pt. Ravishankar Shukla
University, Raipur

Ms Asha Sahu

Research Scholar, Institute of
Management, Pt. Ravishankar Shukla
University, Raipur

**CORPORATE POLICY FOR
DEVELOPMENT OF WOMEN
ENTREPRENEURSHIP IN BIHAR**

Author

Dr. Anil Kumar Gupta
Associate Professor, Dept. of
Commerce, J.M.D.P.L.M. College,
Madhubani

Anurag Kumar

Bachelor of technology, I.T.(ISM)
Dhanbad

**CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY (CSR) :
LEADING TO A WIN-WIN
SITUATION FOR THE
CORPORATE WORLD, THE
GOVERNMENT
AND THE SOCIETY, IN THE
INDIAN CONTEXT**

**Innovations,
Entrepreneurship &
Sustainable Development**

71st ALL INDIA COMMERCE CONFERENCE
of ICA

20 - 22 December, 2018

71st ALL INDIA COMMERCE CONFERENCE of ICAI

30 - 31 December 2018

CONFERENCE THEME:
**Innovations,
Entrepreneurship &
Sustainable Development**

Organized by
DEPARTMENT OF COMMERCE, Orissa University
Uttarakhand, Bhubaneswar

In Collaboration with
Bihar State Council of Higher Education
Institute of Public Enterprise

WIPRO
Principal
Institute of Public Enterprise
Bhubaneswar, Odisha

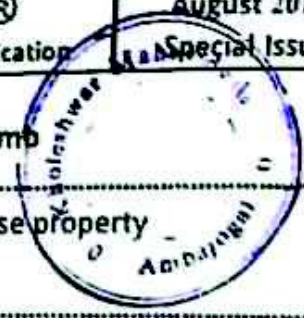
SOUVENIR

Index

- 01) Recent Trends in E-Banking
Dr. H. G. Vidhate, Beed ||18
- 02) An Analysis of Sustainability of Digital Economy in Select Member Countries ...
Dr. Devendra Jarwal, University of Delhi ||22
- 03) Changing Face In Indian Banking
Dr. Madrewar S. G., Paithan ||26
- 04) Changing Scenario and Challenges of Commerce Education in India
Dr. Jitendra Ahirrao, Jalna ||29
- 05) Recent Trends in Indian Banking Sector
Dr. Vikas M. Choudhari, Aurangabad ||33
- 06) A Review : Preventive Measures in Mobile Banking
Mr. Bhargavram Y. Choudhari, Beed ||39
- 07) Recent Trends & Development of e-banking : Challenges & Opportunities
Dr. Rajesh B. Lahane, Aurangabad ||43
- 08) To Study Deposit Mobilization of District Central Co-operative Banks in ...
Mr. Binniwale R. K., Dist. Nasik ||48
- 09) Impact of Significance of Corporate Social Responsibility in Current Scenario
Dr. Anand V. Chaudhary, Aurangabad, Maharashtra ||50
- 10) Recent Trends in Agriculture sector and Banking
Prof. Santosh Bansirao Galkwad, Maregaon ||54
- 11) A study on India Economic policy Through Special Economic Zone and ...
Dr. Bharat Pagare, Dist Aurangabad ||56
- 12) DIGITAL MARKETING IN INDIA
Dr. Anurath Chandre, Dist. Beed (Maharashtra) ||61
- 13) GST in India: Impact and emerging challenges
Dr. Rupa D. Jaju (Gilda) & Dr. Prof. Vani N. Laturkar, Nanded ||64

58) Recent Trend in Poultry Farms in India Shri Shinde Amol Sitaram & Shri B. S. Sawant, Kalam	221
59) An analytical approach of tax planning regarding house property Dr.Deeksha Barde, Obedullaganj	225
60) RECENT TRENDS IN BANKING SECTOR Smt. Surekha Eknath Brahmankar, Niphad	228
61) CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN INDIAN PRIVATE SECTOR Asst. Prof. Subhash Patekar, Dist. Beed (MH)	231
62) The emerging trends in Digital Marketing in India Dr.Adgaonkar Ganesh Sudhakar, Dist.Beed	235
63) Mode of digital payments in retails: progress and challenges Dr. G.M. Morey, Dist- Nandurbar	240
64) Innovation in enhancement of Customer Experience and services in the ... Dr. S. Chandramouli, Hyderabad	244
65) GREENING EDUCATIONFOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT Dr. RATHI MAMATA J., Ambajogai	249
66) New Trends in Banking and Financial Services in India Mr. Dnyaneshwar Ankushrao Yewale, Dist. Beed	255
67) Online Shopping – A Study of Preference Towards Shopping Online. Dr. Arvind Rayalwar, Ambajogai	259
68) Overview on Industrial Development Bank of India Ltd. (IDBI) Dr. Kotgire Manisha Arvind, Dist. Aurangabad	262
69) Trends in Human Rights Ms. Pratima Kamlakar Kamble, Nanded	265
70) The Problems and Prospects of Artificial Intelligence with special reference ... Ms. Sujata Laxmanrao Patil & Dr. Rajesh B. Lahane, Aurangabad	268

http://www.printingarea.blogspot.com
www.vidyawarta.com/03

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN INDIAN PRIVATE SECTOR

Asst. Prof. Subhash Patekar
Dept. of Commerce,
Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai,
Dist. Beed (MH)

Abstract:

In the business world, major "responsibility" for corporate is historically making profits and increasing the value of the shareholder. In other words, corporate financial responsibility is recognized only on the bottom of the achievement. With the era of globalization, the economy has changed from corporate centric to consumer center, where the concept of customers for a product, service, concept or organization is more relevant. The integral part of society affects the influence of the business community and cannot ignore the importance of society. In the last few decades, in the changing environment, for the environment, for the local communities, for working conditions and moral ethics, increased corporate responsibilities were born - they increased and apprehended. This new driver power is known as Corporate Social Responsibility (CSR). This includes paying attention to how to improve the social, environmental and economic impact of a business. CSR plays an important role in the sustainable business strategy, which is how to maximize the use of resources with minimal expenditure, how to search for resources without exploitation, and emphasize the greater balance of resources for future generations.

What are people doing for the welfare of society in the current social-centric economy

and they look at the corporate world. That is why corporate social responsibility only contributes not only to the interests of the society, but also to the interests of the community, not what it is expected of. Therefore, the amount of investing in CSR activities is determined by the need of the economy, environment, society and the health of the administration.

In this article, Corporate Social Responsibility has been discussed on various aspects, including what is CSR? Among the people, the importance of CSR, Corporate Social Responsibility and Corporate Social Responsibility in the Private Sector.

Term of Corporate social responsibility:

The term "corporate social responsibility (CSR)" can be termed as a corporate initiative to evaluate the effect of the company's environmental impact and social welfare and to take responsibility. This term usually applies to companies' efforts to more than what is required by regulatory or environmental protection groups. Corporate social responsibility can also be referred to as a "corporate citizen" and may include short-term expense that provides immediate financial benefits to the company, but encourages positive social and environmental changes instead. Furthermore, while corporate Social Responsibility Rules are proposed under section 135 of the Companies Act, 2013, the guiding principle of the CSR Committee mentions as follows: "In this context, the CSR process establishes the opinion and relationships with relatives in connection with the adoption of appropriate and appropriate professional processes and policies. His commitment is to be seen corporate charity or not just donation, CSR business is a way of organizing a socially well-publicized contribution that companies do not limit their use to resources to engage in activities that increase their profits.

The word "corporate" is synchronized

with the "business" world at the very outset and a country of 1.21 billion populations gives its country an immense field of growth. It is a fact that 90 percent of India's population lives in rural areas. The corporate world is allowed to set up their industries in the surrounding villages, which are later backward or incomprehensible. Well being of the people:

The aim of business houses is to make the maximum profit through their various processes which include creation activities. These production activities have a huge impact not only on the environment but also in the livelihoods of nearby villages. Therefore, the situation demands permanent development. The advantage of this is to balance the balance of life with profit, environmental protection and development that can be better described as corporate social responsibility.

1. Corporate houses give moral responsibility for the community, especially the people in the industry they have founded. This responsibility can be resolved through social welfare schemes and schemes. The basic structure of every village in India is essential. Private sector businesses can contribute to their profits or allocation percentage in their initial plans for housing projects like roads, tube holes, electricity supply etc.

2. The second primary area is community development program. Educational Institutions, Primary Health Centers or Hospitals, Health and Operation Camps, Community Centers etc. Corporate members can be benefited from the less privileged community to meet the moral responsibility of corporate social responsibility. Importance of CSR:

CSR is not about doing the right things, but it means dealing with being responsible and dealing with those who have it (Redington, 2005). CSR helps achieve direct business benefits. The commercial benefits of corporate social responsibility are as follows.

Improvement in financial performance: It is a

good financial effect for companies that have a strategy of satisfaction, comparisons of the flexibility to work for the best place for work".

1. **Decrease in operating costs:** CSR tools help reduce prices. Operational efficiency can be achieved by reducing materials and energy. Environment can save money by reducing the environment which is dangerous to the environment. This will ultimately improve the cost of organization activities.

2. **Reputation and Branding Improvement:** CSR tools can help the company stand in its market place. This improves company's reputation and branding. The best way to attract new customers is through dialog and marketing. Good reputation makes marketing process more accessible.

3. **Increase in sales and customer loyalty:** CSR practices can help companies improve sales and increase customer loyalty. At present, consumers are concentrating to take advantage of products and services that have other things than general purchasing criteria such as "pollution free", "child labor-free" etc., such as price, quality, sustainability etc. Companies in large and growing markets are socially responsible for their products and services.

4. **Productivity and Quality Improvement:** By maintaining CSR practices such as improving the workplace, the staff will last longer and offer better offers, which improve overall productivity and quality of the organization.

5. **Decrease in Regulatory Maintenance:** Companies that proves to go beyond the requirements of regulatory compliance by the government, through their social responsibility actions, the companies empowers government agencies. They enjoy privileges like low taxes. For example, such Institutions give licenses, tax benefits, subsidies etc. through local and national governments.

At present, customers are refusing to accept organizations that are not involved in irresponsible and immoral business practices

(Thornton, 2008). It is therefore important to include social responsibility as a part of their business strategy to see the benefits of their business for a long time

Corporate social responsibility In Indian Context:

Corporate social responsibility is still in the infant stage of India; apart from this it is a topic that still needs public awareness. Large multinationals like Nestle, ITC, Tata and Birla and large power companies like the Indian government's NTPC have voluntarily contributed before corporate society contributed to sustainable development through sustainable development. To ensure environmental protection, social welfare and profitability. In the preface of Corporate Social Responsibility Practices in India, Dr. Gurgaon, chairman and founder and founder and founder and founder of Suri Sehgal, Gurgaon described the incident as "Triple Ground Floor: For the sake of profit, environmental protection and social justice". The idea of corporate social responsibility is in the initial stage and hence there is no pre-defined method for research in this field. As a result, the methodology between scholars and scholars may differ in how to learn how to move forward in the research work. Can be referred to printed or published material in electronic media the next course must be surveyed for the sponsored area of the prestigious corporate house. It is important to gather relevant history, information, data and results during a practical survey. To get the planning, plan and outlay for the financial policy deployed in social and community development under corporate social responsibility, contact the relevant corporate home project officers. All the information and data collected for further information, references and analysis will be compiled into a sequential and presentable manner.

Corporate Social Responsibility In Private Sector

Corporate Responsibility in Private Corporate Sector is still new in spite of being new to India. Educational Institution, Super Specialty Hospital, Infrastructure Projects,

Temples etc. By establishing large business houses like Tata, Birla and Ambani have already contributed to a large number of communities. But India is a country of big land that lives in refugees and poor people. Both private and government corporate sector contributions. It is compulsory that private business houses have to bear the burden to reduce the gap between the "corporate world" and "poor village world" in India. The fact is that a business house creates wealth for all its shareholders by products or services used for both rich and poor. That is why corporate social responsibility has a moral and moral responsibility for the development of the community through corporate social responsibility.

Conclusions:

According to analysis, it seems that Indian banks are trying in the CSR sector, but still need more emphasis on CSR. Some banks also do not meet the regulatory requirement of the priority sector loan and rural branch expansion. Banks have not taken important steps in this direction even after RBI guidelines for financial literacy programs. RBI may be more stringent to enforce such regulatory requirements. Banks have focused on welfare of the community and the welfare programs of the farmers but the efforts of women welfare and education are not important. In addition, the public sector banks have the highest overall contribution in CSR activities. Private sector banks and foreign banks are still falling in this sector.

Business houses around the world are considered to be part of your community and engaged in various social and environmental activities. Various agencies need to create effective strategic policies and take time to relate to the history of the company, its content and its different interests, so that CSR can be best implemented for its purpose - environment, social and economic development.

There are many companies in India in various subjects like Health, Education, Rural Development, Cleanliness, Minority and Women Empowerment. Analysis of many Indian survey shows that many Indian companies take the universal language of CSR, but CSR seems to be

confused. Individual companies define CSR in their own limited set of practices and references. As a result, all the activities undertaken in the name of CSR are largely altruistic or altruistic extensions. It seems that CSR is developing in the area of profit distribution in India. There is a need to understand the business and increase the social development of the business as an integral part of the good social business with active participation.

References:

• <http://timesfoundation.indiatimes.com/articleshow/4662536.cms>, accessed on 19.11.2011

• Anghel, L., Grigore, G. and Rosca, M. (2011). Cause-Related Marketing, Part of Corporate Social Responsibility and its Influence upon Consumers' Attitude, *Amfiteatru Economic*, XIII(29), Pp. 72-85.

• Bhattacharya, C., Sen, S., and Korschun, D. (2007). Corporate Social Responsibility as an Internal Marketing Strategy, *Sloan Management Review*, Fall 2007, Pp. 1-29.

• D'Amato, A., Henderson, S. and Florence, S. (2009). Corporate Social Responsibility and Sustainable Business. A guide to leadership tasks and functions, Greensboro: Centre for Creative Leadership.

• EUCAM. (2009). Corporate Social Responsibility: A New Marketing Tool, Trends in Alcohol marketing. Netherlands: European Center for Monitoring Alcohol Marketing.

• Verrghese, A. (n.d.). Partnerships and cause-related Marketing: Building Brands for the Future, [online]. Available at: http://brandchannel.com/papers_review.asp?sp_id=583 [Accessed September 27 2013].

• Grant Thornton. (2008). Corporate Social Responsibility: A Necessity Not a Choice. Bangkok: Author

• Redington, Ian. (2005). Making CSR Happen: The contribution of people management. The Chartered Institute of Personnel and Development (CIPD). London, UK

62

The emerging trends in Digital Marketing in India

Dr. Adgaonkar Ganesh Sudhakar
Dept. of Commerce,
Kalikadevi Arts, Commerce and Science
College Shirur kasar Dist. Beed

Abstract

Digital Marketing is a piece of a Digital Economy. India is a quick moving country towards the digital economy and this development has been quickened with the demonetization of the Indian Currency in the last quarter of the year 2016. With it, different government digital payment promotion schemes have been propelled. The digital market requires digital promotion and marketing strategies. The telecom segment likewise assuming an imperative part of the digital marketing development. Late dispatch of dependence telecom Jio with the free and boundless web offices has played a progressive role. The other noticeable organizations like Airtel, Idea, Vodafone, and BSNL are additionally offering appealing web designs. Indian banks are additionally giving more client amicable and secure money transaction services. The Presently Indian shopper is investing more energy in online networking and web surfing. In this manner, the permeability of any item is more through the digital medium than conventional marketing strategies. Digital marketing systems incorporate Content Marketing, AdWords, SEO, Social Media, Email Marketing and Website Design. The key player's part players and framework suppliers in Digitization of an Economy are government, managing an accounting framework, Shopping

Special Issue August 2019
विद्यावाती®

Poor Reviewed International Refereed Research Journal

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319-9318

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
आणि

भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने राज्यशास्त्र विषया अंतर्गत
राष्ट्रीय चर्चासत्र

मानवी अधिकार :
सद्यस्थिती आणि आव्हाने

अतिथी संपादक
डॉ. तात्या बालकिसन पुरी

AMBAJOGA

MAH/MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta[®]
Peer-Reviewed International Publication

August 2019
Special Issue

MAH/MUL/03051/2012

ISSN :2319 9318

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

आणि

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने राज्यशास्त्र विषयाअंतर्गत

राष्ट्रीय चर्चासत्र

मानवी अधिकार : सद्यस्थिती आणि आव्हाने

संपादक

डॉ. तात्या बाळकिसन पुरी

Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd., At.Post. Limbaganesh Dist, Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Reg.No U74120 MH2013 PTC 251295
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At Post Limbaganesh, Tq Dist Beed
P.n-431126 (Maharashtra) Cell 07588057695, 09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Principal

26) मानव अधिकार आणि सामाजिक न्याय विलास वि. घबाले, नागपूर	83
27) भटक्या विमुक्त जाती व इतर मागासवर्गीयांचे मानवी अधिकारातील स्थान डॉ. साहेब राठोड, पाथरी	87
28) मानवाधिकार : जागतिक ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि कार्यपध्दत डॉ. विलास घोडे, नागपूर	90
29) महिला आणि मानवी अधिकार प्रा. डॉ. शामल भिवरण जाधव, बीड	96
30) मानवी अधिकार आणि महिला सुरक्षा : संवैधानिक तरतूदीचा राजकीय अभ्यास डॉ. कदम हरिभाउ पांडुरंगराव, बिड	98
31) मानवी अधिकार : सद्यस्थिती आणि आव्हाने धुगे बालसाहेब बाबुराव, औरंगाबाद	101
32) मानवी हक्क संरक्षणात प्रसार माध्यमाची भूमिका प्रा. सुरेश सखाराम भालेराव, परभणी	104
33) भारतीय संविधान आणि मानवी अधिकार श्री. अंकुर तानाजीराव पाटील	107
34) भारतीय संविधान आणि मानवी अधिकार प्रा.डॉ. संतोष गुणवंतराव पाटील, लातूर. (महाराष्ट्र)	109
35) मानवी अधिकार डॉ. बाळासाहेब मुंडे, जि.बीड	112
36) मानवी अधिकार व संविधान डॉ. गालफडे अ. बी., जि.बीड	114
37) महिला आयोग की कार्यप्रणाली प्रा. तळणीकर श्रीपाद गजाननराव, सेनगाव	115
38) संयुक्त राष्ट्र संघटना आणि मानव अधिकार मुंडे एस एस	117

मानवी अधिकार

डॉ. बाळसाहेब मुंडे

सामाजशास्त्र विभाग,

ग्रोलेन्वर महाविद्यालय अंबाजोगाई, जि.बीड

नैसर्गिक अधिकारातून प्रत्येक व्यक्तीला मानुस म्हणून जन्माला आल्यानेच काही हक्क प्राप्त होतात. अशी ती संकल्पना आहे. यापुढे आधुनिक युरोपात सामाजिक कराराचा सिद्धांत मांडण्यात आला आणि त्यातूनच संविधानात्मक शासन पद्धतीची सुरवात झाली. संविधानाने शासनाच्या अधिकारावर मर्यादा पालणे. तसेच व्यक्तीच्या हक्कांना संरक्षण देणे. शासनाने नागरिकांच्या हक्कांचे संरक्षण करणे आणि नागरिकांनी कायदांचे पालन करणे. अशी संविधानात्मक लोकशाही युरोपात हळूहळू रुढ झाली. व्यक्तींना निसर्गातःच हक्क असतात आणि संविधान आणि कायदांचे कर्तव्य त्या हक्कांचे रक्षण करणे हे असते. ही मुख्यतः राजकीय तत्त्वज्ञानातील संकल्पना आहे. तिला नैसर्गिक हक्कांचे नाव असे म्हणतात. मानवाधिकारांची संकल्पना मुख्यत्वे विश्वबंधूपत्वाच्या भाषणेशी निगडित आहे. मानसाच्या व्यक्तिगत विकासाशी मानवाधिकाराचा घनिष्ठ संबंध असतो. मानवाधिकार मुख्यत्वे नैसर्गिक अधिकार राज्याचे सर्वात महत्त्वपूर्ण उद्दिष्ट म्हणजे व्यक्तीविकसारासाठी सर्व सोयी उपलब्ध करून देणे होय. या सोयींचे पुरारे नाव म्हणजे अधिकार आहे. अमेरिकन स्वातंत्र्य युद्ध आणि फ्रान्साच्या राज्यक्रांतीपासून जीवित संपत्ती आणि स्वातंत्र्याचे अधिकार हे मानवी अधिकार आहेत. ही संकल्पना दृढ होत गेली. संपुष्ण राष्ट्रसंघाचे स्थापनेच्या वेळी सन १९४५ मध्ये मानवी अधिकारांचा उल्लेख करण्यात आला. मानवाधिकारांच्या घोषणांचा अंतर्भाव पुढे युनोच्या चार्टरमध्ये करण्यात आला. पृथ्वीवरील प्रत्येक व्यक्तीला मानव म्हणून हक्क आहेत. हे अधिकार प्रत्येक व्यक्तीच्या भिन्न, संस्कृती, धर्म, ठिकाण, जाती, पंथ किंवा अधिक स्वतंत्रतातून वंशानुगत आहेत.

मानवी अधिकारांचे वर्गीकरण :- आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मानवाधिकारांचे मोठ्या प्रमाणावर वर्गीकरण करण्यात आले आहे.

नागरिक अधिकार व सांस्कृतिक अधिकारांमधे नागरी, राजकीय अधिकार आणि सामाजिक अधिकार हे अधिकारांचे वर्गीकरण होतो.

नागरी आणि राजकीय अधिकार :- या अधिकारांने व्यक्तीच्या स्वायत्ततेस प्रभावित करणाऱ्या कृत्यांच्या संबंधात सरकारची अक्ती मर्यादित करते. हे लोकांना सरकारच्या सहभागास आणि कायदांचे निर्धारण करण्यासाठी योगदान देण्याची संघी येते.

सामाजिक अधिकार :- हे अधिकार सरकारला सकारात्मक हस्तक्षेप करण्याच्या पद्धतीने कार्य करण्यास निर्देश देतात जेणे करून मानवी जीवनासाठी आणि विकासाची आवश्यकता पूर्ण करता येऊ शकेल. प्रत्येक देशाची सरकार सर्व नागरिकांच्या कल्याणाची खात्री करेल. प्रत्येकास सामाजिक सुरक्षिततेचा अधिकार आहे.

मूलभूत मानवी हक्के :- येथे प्रत्येक व्यक्तीला मूलभूत मानवी हक्कांचे तपशीलवार वर्णन आहे.

जीवन जगण्याचा अधिकार :-

प्रत्येक व्यक्तीला जीवनाचा अधिकार आहे. हा हक्क कायद्याने संरक्षित आहे. प्रत्येकास स्वतंत्र व सन्मानजनक जीवन जगण्याचा अधिकार आहे. कोणीही इतरांचे अधिकार हिरावून घेऊ शकत नाही. हे हक्क स्वतःचे संरक्षण, मृत्यूची निश्चिन्ता, गर्भपात, युद्ध आणि सुखाचे मरण यासंबंधीच्या मुद्यांवर अवलंबून आहे. मानवी हक्क कार्यकर्त्यांच्या मते, फारशी शिक्षा जीवनाच्या अधिकाराचे उल्लंघन करते.

विचार, विश्वास आणि धर्म यांचे स्वातंत्र्य :- प्रत्येक व्यक्तीस विचार आणि विश्वास बुद्धीचा वापर करण्याचे स्वातंत्र्य आहे. प्रत्येक व्यक्ती स्वतंत्रपणे आणि प्रामाणिकपणे कोणत्याही धर्माचे पालन करू शकतात. कोणत्याही व्यक्तीला कधीही त्याच्या धर्माची निषेध आणि धर्म बदलण्याचे पूर्ण स्वातंत्र्य आहे.

चळवळ स्वातंत्र्य :- याचा अर्थ देशाच्या नागरिकांना त्या राज्यातील कोणत्याही भागात प्रवास करण्यास, राहण्यास, काम करण्यास किंवा अभ्यास करण्याचा अधिकार आहे. तथापि राजकीय संपटना स्थापन करणे अथवा त्या संपटनेमध्ये सहभागी होण्याचा अधिकार आहे. चळवळ करण्याचा अधिकारही आहे.

अत्याचारांपासून मुक्तता :- २० व्या शतकाच्या मध्यापासून आंतरराष्ट्रीय कायदांतर्गत अत्याचार प्रतिबंधित आहे. जरी यातना अनेक मानवता जात असल्या तरीही, मानवी हक्क उल्लंघनाच्या तपासणी करणाऱ्या संस्थांची माहिती सांगणे की पोलिस आणि इतर सुरक्षा दलांनी चौकशी व शिक्षा यासाठी मोठ्या प्रमाणावर उल्लंघन केले आहे. अनेक व्यक्ती आणि गटांनी देखील विविध

कारणांमुळे इतरांवर अत्याचार केले आहेत.

स्वाव सुनावणीचा अधिकार :- सक्षम आणि निष्पक्ष न्यायालयाद्वारे सुयोग्य सुनावणी घेण्याचा प्रत्येकास अधिकार आहे. या अधिकारांमध्ये सुनावणी, सार्वजनिक सुनावणी, आणि वाजवी वेळेत न्यायचा अधिकार समाविष्ट करण्याचे अधिकार देखील समाविष्ट आहे. हा अधिकार विविध प्रादेशिक आणि आंतरराष्ट्रीय मानवाधिकाराच्या साधनांमध्ये परिभाषित केला गेला आहे.

गुलामगिरीपासून स्वातंत्र्य :- या अधिकारानुसार कोणालाही दास रावजले जाणार नाही. गुलामगिरी आणि गुलामगिरीचा व्यवसाय इत्यादी सर्व प्रकारांवर बंदी आहे. गुलामगिरीच्या व्यापारावर बंधन असले तरीही तो आजही जगाच्या अनेक भागांमध्ये चालू आहे. या समस्येस थांबविण्यासाठी अनेक सामाजिक गट कार्यरत आहेत.

भाषण स्वातंत्र्य :- प्रत्येकास मुक्तपणे बोलण्याचा आणि आपले मत व्यक्त करण्याचा अधिकार आहे. याला अभिव्यक्तीची स्वातंत्र्यता म्हणूनही ओळखले जाते. परंतु हे अधिकार देशामध्ये पूर्णपणे दिले गेलेले नाहीत. गुन्हा उत्तेजित करण्यासाठी ती अशिललता, बदनामी आणि हिंसा यासारख्या काही मर्यादा प्रमाणात असतात.

निष्कर्ष :-

मानव अधिकार हे व्यक्तींना दिले जाणारे मूलमूल हक्क आहेत, जे सर्वत्र जवळजवळ समान आहेत. प्रत्येक देश एखाद्या व्यक्तीच्या जात, पंथ, रंग, लिंग, संस्कृती आणि आर्थिक किंवा सामाजिक स्थितीकडे दुर्लक्ष करून या अधिकारांची हमी देतो. तथापि काही वेळा ते व्यक्ती, गट किंवा स्वतःची राज्य यांचे उल्लंघन करतात. म्हणूनच मानवी हक्कांच्या कोणत्याही उल्लंघनाच्या विरोधात लोकांना आवाज उठवावा लागतो. इल्ली मानवी हक्कांबाबत बरेच बोलले जाते. मानवी हक्कांचे हनन होणे ही आम बातमी झाली आहे. महिलांचे प्रामुख्याने अशा प्रकारचे हनन जास्त होताना दिसते. १९९३ मध्ये मानवी हक्क संरक्षण कायदा पारित करण्यात आला आणि राष्ट्रीय हक्क आयोग तसेच राज्य मानवी हक्क आयोगाची स्थापन करण्यात आली. मानवी अधिकार म्हणजे असे सर्व अधिकार ज्यांना भारतीय संविधान आणि सर्व विविध कायदांनी मान्यता दिली आहे. ज्यांची अंमलबजावणी भारतीय न्यायालय करू शकतात. म्हणजेच सर्व भारतीय कायदांतर्गत जे काही संरक्षण महिलांना उपलब्ध आहे त्याची पाचगल्ली होऊ नये आणि झाल्यास तिला तिचे अधिकार निष्कायत या उद्देशाने आयोग कार्यक्षम आहे. हुडाबळी, बलात्कार, अशिक्षित इत्यादी, गुलामी वेष्ट, अपहरण आणि त्यांच्याशी अनैतिक

कृत्य गुलामगिरी/महिलांचे अपहरण आणि नैतिक व्यापार करण्यास भाग पाडणे असे अनेक गुन्हे जे समाजात महिलांविरुद्ध घडत असतात. त्यावर आख्य पालण्याच्या दृष्टिने मानवाधिकार आयोग कार्य करीत असते. मानवी हक्कांच्या हननाविरुद्ध तक्रारी विदीत व्यक्ती स्वतः किंवा तिचे नातेवाईक करू शकतात. ही तक्रार राष्ट्रीय तसेच राज्य मानवी आयोगाकडे तोंडी किंवा लेखी करता येते. अशा तक्रारींचे निवारण करणे, गुन्हेगाराला योग्य त्या कायदांतर्गत न्यायालयाद्वारे शिक्षा द्यावी यासाठी योग्य ती कार्यवाही करणे, भारतात वेगवेगळ्या ठिकाणी मानवी हक्कांच्या संरक्षणासाठी उपाययोजना शासनाला सुचविणे, स्वतःदून समाजात मानवी अधिकाराच्या हनना विरुद्धच्या घटनांची नोंद घेऊन कार्यवाही करणे. अशी अनेक कामे या आयोगाच्या कार्यक्षेत्रात मोडतात. तक्रारीचे निवारण करित असताना किंवा अंतिम आदेश देताना राष्ट्रीय/राज्य मानवी हक्क आयोगास जर आढळते की, जर मानवी हक्कांचे उल्लंघन करणारी व्यक्ती सरकारी अधिकारी आहे. तर आयोग संबंधित सरकारला पीडित व्यक्ती किंवा त्याच्या कुटुंबातील व्यक्तींना नुकसान भरपाई देण्यासाठी संबंधित अधिका-यांविरुद्ध कार्यवाही करण्यासाठी सुचवू शकते. तसेच उच्च किंवा सर्वोच्च न्यायालयामध्ये त्या संबंधित खटला दाखल करू शकते.

संदर्भ सुची :-

- 1) मानवी हक्क - के. सागर
- 2) मानवी हक्क व जबाबदारी - डॉ.स्मिता जोशी
- 3) मानव अधिकार एवं राष्ट्रीय सुरक्षा - प्रा.सर्जेन्द्र प्रसाद
- 4) दै.लोकसत्ता, दै.सकाळ, दै. महाराष्ट्र टाईम्स

□□□

Lecturer
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogal Dist. Beed

Special Issue August 2019

विद्यावाती®
Peer Reviewed International Refereed Research Journal

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
आणि

भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने समाजशास्त्र विषया अंतर्गत
राष्ट्रीय चर्चासत्र

वृद्धांच्या समस्या
कारणे आणि उपाय

19.20

Principal
Kholashwar M. Navare

संपादक
डॉ. बाळासाहेब मुंडे

MAH/MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Publication

August 2019
Special Issue

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

Special Issue, August 2019

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

आणि

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने समाजशास्त्र विषयांतर्गत

राष्ट्रीय चर्चासत्र

वृद्धांच्या समस्या : कारणे आणि उपाय

संपादक

डॉ. बाळासाहेब मुंडे

Principal
Kholashwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors

www.vidyawarta.com

www.vidyawarta.com | http://www.vidyawarta.com | http://www.vidyawarta.com

51) युवावृत्ती समस्या - एक सामाजिकशास्त्रीय विश्लेषण डा. डॉ. शशीका शिंदेकराव शिंदे, अहमदनगर	158
52) युवावृत्ती समस्यातील वेगवेगळ्या समस्या आणि उपाय डा. शेणैसाहेब भांडोबा शिंदे, फिरोजपुर	160
53) युवावृत्ती समस्यातील युवावृत्तीचा नैतिक अर्थ - अर्थशास्त्र (I) डा. कल्याणराव शिंदे, अहमदनगर (I.)	162
54) युवावृत्ती समस्यातील उपाय डा. डॉ. जयशंकर सुनील महादेवराव, माहोबा, जि.बी.ब.	166
55) वेगळ्या सामाजिकशास्त्रीय समस्यांची सामाजिक कारणे विवक्षा डा. डॉ. सुधीर आ. गेवळे, शिकारगाव (का) जि. बी.ब.	168
56) सामाजिक समस्या आणि युवा कल्याण कार्यक्रमा डा. डॉ. शशिदेवी ता.प. महादेवराव जि. बी.ब.	171
57) युवावृत्तीचा सामाजिक अर्थ डा. डॉ. ज्ञानेश्वर गजानन, परभणी.	176
58) युवावृत्तीचा अर्थ - कारणे आणि उपाय डा. डॉ. आर. व्ही. शिंदे, जि. वाशिम	178
59) Problems of the old Age (Social, Economical & Psychological) Asst. Prof. Kshitiya B. Deshpande , Parli Vajjnath	179
60) युवावृत्तीचा अर्थ - कारणे आणि उपाय डा. अशोक रामचंद्र शिंदे, अहमदनगर	185
61) युवावृत्तीचा अर्थ डा. डॉ. अमर शशिदेव किशोरराव , जि. लातूर	187
62) युवावृत्तीचा अर्थ - कारणे आणि उपाय युवावृत्तीचा सामाजिक अर्थ डा. काश्याजी सु. डॉ. अंबालोगाई	189
63) युवावृत्तीचा अर्थ आणि उपाय डा. डॉ. व्ही. व्ही. शिंदे, अंबालोगाई	191

Principal

उद्देश :

- १) विभक्त वृद्धांच्या कौटुंबिक - आर्थिक समस्यांचे अध्ययन करणे.
- २) विभक्त वृद्धांच्या परावलंबित्व व सामाजिक स्थितीचे अध्ययन करणे.
- ३) विभक्त वृद्धांच्या मानसिक व आरोग्यविषयक समस्यांचे अध्ययन करणे.
- ४) विभक्त वृद्धांच्या पिढीअंतर्गत वैचारिक मतभेदाची कारणे व परिणामांचे अध्ययन करणे.
- ५) विभक्त वृद्धांना भेडसावणाऱ्या एकटेपणाच्या समस्यांचे अध्ययन करणे.
- ६) शासनाच्या वृद्धविषयक योजना व धोरणांचे मूल्यमापन करणे.

गुणवत्ते :

- १) देशातील वृद्धांच्या समस्यांत वाढ होत आहे.
 - २) वृद्ध व नातेवाईक यांच्यामध्ये समायोजन कमी झाले आहे.
 - ३) कौटुंबिक स्तरावरील समस्यांचे सोडवणूक होणे आवश्यक आहे.
 - ४) वृद्धांना भेडसावणाऱ्या समस्यांची सोडवणूक होणे आवश्यक आहे.
 - ५) कुटुंबात वृद्ध हे अडचण म्हणून अभ्यास करणे आवश्यक आहे.
- संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत संशोधनासाठी निरीक्षण विश्लेषणात्मक पध्दतीचा व दृष्ट्या स्वयंकाची तथ्ये वापरले आहेत.

विश्लेषण :

भारत देशात संयुक्त कुटुंबाच्या विघटनातून उद्भवलेल्या आर्थिक समस्यांमधील वृद्धांचे समस्या ही एक आहे.

भारतीय ग्रामीण समाजात जातीप्रथा कुटुंबप्रणाली, वयमाने प्रणा, मृतसंगणन, गृहोद्योग शंती त्या सारख्या पारंपारिक संख्यांचे प्राबल्य आहे. तरी हया संस्था एकोणिसाव्या २० व्या शतकातील परिस्थितीसामोखा प्रभावी नसल्या, तरी त्यांची समाज जीवनावरील प्रभाव इतक्या सहज दुर्लक्षित करता येणार नाही. या पारंपारिक संस्थांमध्ये वृद्धांची स्थिती आणि भूमिका वैशिष्ट्यपूर्ण होती. वृद्धांना ज्ञान अनुभव समृद्ध मानल्या जाई आणि वृद्ध खरोखरच ज्ञानकोश असत.

ग्रामीण काळापासून भारतीय समाजात वृद्धांना खंदनीय मानले जाई त्यांच्या मार्गदर्शनाची समाज अपेक्षा कमीत असे. हा परिस्थिती आताच्या शैक्षणिक स्वरूपात प्रत्ययास येत होती. त्यामुळे वृद्धांचे जीवन शैश्व कमीमान राही. त्यांच्या जीवनात कोणतीच न्युनता नव्हती. एकताचीपणाची भावना नव्हती.

परंतु जीवनाच्या विभिन्न अंगात प्रगती होऊ लागली, ग्रामीण

समुदाय शहरी भागात स्थलांतरीत होऊ लागला. गृहोद्योग, शंती उद्योगातील पारंपारिक ज्ञान व साधने मागासलेली ठरली. संयुक्त कुटुंबाची जागा विभक्त कुटुंब प्रणाली होऊ लागली. जातीसंस्कृती, जातपंचायत हया संस्था कालबाह्य मानल्या गेल्या वैद्यकीय ज्ञान प्रगती झाली, व्यक्तिवादी विचारसरणीचा प्रभाव दैनंदिन जीवनात दिसू लागला. शिक्षणाच्या प्रसारामुळे अर्जित स्थिती ऐवजी प्रगत स्थितीचे प्रचलन झाले. आयु (Age) घटकापेक्षा, गुणवत्ता प्राविण्य, पारंगता हया आधारांना स्विकृती देण्यात आली. म्हणजे असे की, वृद्धांचे महत्त्व आणि कार्य ज्या सामाजिक परिस्थितीत होते, ती परिस्थिती बहुतांशी बदलली त्यामुळे भारतीय समाजात वृद्धांचे समस्या निर्माण झाली.

वृद्धांच्या समस्या :

१) सामाजिक समस्या :

वृद्धावस्था वर्तमान काळातील ज्वलंत प्रश्न आहे. एक सामाजिक समस्या म्हणून वृद्धांचा प्रश्न सोडविण्याची आवश्यकता प्रकर्षाने जाणवते. वृद्धत्व ही ज्याप्रमाणे सामाजिक समस्या आहे. त्याचप्रमाणे वृद्धांपासून अनेक सामाजिक समस्या निर्माण होताना. वृद्धत्वाच्या परिणामातून व्यक्ती व्यवसायापासून दुरावते, त्यामुळे आर्थिक नुकसान होते. परंतु त्याचा महत्त्वाचा परिणाम म्हणजे व्यक्तीच्या दर्जात व भूमिकेत बदल होतो.

२) कौटुंबिक समस्या :

भारतीय समाजजीवनाच्या प्रमुख आधारांमध्ये संयुक्त कुटुंबाचा समावेश केला जातो. ग्रामीण भागात आणि शहरी समुदायात आजही संयुक्त कुटुंबप्रणाली काही प्रमाणात प्रचलित असला तरी त्या कुटुंबाचे पूर्वापार स्वरूप बदलले आहे.

औद्योगीकरण, शहरीकरण, पश्चिमात्योकरण व्यक्तीवादी विचार श्रेणीचे प्रचलन, व्यवसायातील अनेकता हयासारख्या कारणांमुळे संयुक्त कुटुंबप्रणाली प्रभावित झाली. शहरीसमुदायात विभक्त कुटुंबाचे संख्या वाढू लागली. ग्रामीण कुटुंबाचा आकार लक्ष्मण झाला. कुटुंबातील व्यक्तींशी दुरुल्य येऊ लागले. आधुनिक युगात वृद्धांचा समावेश परिवारात असावा कि नसावा हा प्रश्न उभा राहू लागला.

३) मानसिक समस्या :

वृद्धावस्थेत शरीर पतिसाद देत नसल्याकारणस्तव समतुल्य लोकांचे आकर्षण होते. विचार शक्तीचा ज्वल होतो. नाविन्यता शिल्लक राहात नाही. विस्मरण लवकर होते, विचार शक्ती कमी होते.

एकेकाळी कुटुंबाचा कर्ता आधार. असलेल्या वृद्धांचे आयुष्यभर मुलभूत गरजांची पूर्तता करण्यातच आयुष्यसरत या वृद्ध

अवधान कुटुंबाचे मानसिक आधार द्यावा, कामाचे कौतुक करत नाही. कुटुंबाकडून होणारी विचारपूस, कुटुंबाला घाटणारी हेवा, अहंपुसकी आला उत्तरत्या व्यक्तीत राहत नाही. प्रत्येक मताची महत्त्व होणारा विचार कुटुंबात राहत नाही. म्हणून कुटुंबाची पडताळणी म्हणजे मानसिक समस्या निर्माण होताना.

४) आर्थिक समस्या :

वृद्धावस्थेत कार्यक्षमता ही शून्य झालेली असते विविध गरजांसाठी इतरांवर अवलंबून राहावे लागते. वृद्धावस्थेत आर्थिक कालावधीत सतत निर्माण होत.

सामाजिक व आर्थिक बदलत्या परिस्थितीला तोंड द्यावे लागल्याने वृद्धापुढे अनेक समस्या निर्माण होत आहेत विशेषतः आर्थिक दृष्ट्या दुर्बल व परावलंबी असल्यामुळे वृद्धांचे पालनपोषण जबाबिदारी, वैद्यकीय उपचाराचा खर्च इ. आर्थिक बाबींचा व्यक्तीपुढे व समाजपुढे गंभीर समस्या निर्माण करतात. वृद्धांच्यामुळे दैनंदिन जीवनमानात होणारे पुरवठ्याचे मानसिक समाधान, सामाजिक संघर्ष यांचा झालेला भाग रिवाज्या वेळ व मोठ्या प्रमाणात आर्थिक उत्पन्नात इ तलेली घट अशा अनेक कारणांनी सांप्रत वृद्धांच्या जीवनात अनेक समस्या निर्माण झाल्याचे दिसून येतात.

कालपर्यंत अंगा खांदयावर खेळणारी नातवंड आंशिकदृष्टीच्या सांगण्यामुळे दुरावली जात आहेत. सकाळ सोप्याकाळ विचारपूस करणाऱ्या मुना-मुन आता आठवडयानंतर दिसू लागल्याप ती सुद्धा भुरग्यास करीतच. कुठ जाय कसं जगाय कुठ बाहेर पडावं तर जवळ येता नाही. पैसा मागितान तर बाद मनात कुढत-कुढत दिवस काढायचे यापेक्षा परण आलेल बर याची परमेश्वराला विनंती करत जगणारी ही तरुण असताना कुटुंबाला आधार. आकार मायेची वृत्ती व्यक्ती काळ्या ओघात कुटुंबासाठी अडचण म्हणून सनोर दुधा राहते सतत राबराब राबून स्वतःचा कसलाच विचार केला नाही मुलांचे बालपण, शिक्षण, आजार लेकीचे लाड, कुटुंबाचा आधार जगणारी ही माणस याच ज्ञान की कुटुंबातील सर्वांसाठी प्रश्न म्हणून दुबे राहतात ज्या वृद्धांना समाजातील इतर घटकांशी जुळवून घेणे कळते त्या वृद्धांना पारशी समस्या जाणवत नाही.

निष्कर्ष :

- १) वृद्धांच्या समस्या लक्षात घेवून त्या नागरिकापर्यंत पोहोचवणे आवश्यक आहे.
- २) जेव्हा पुरक असे कायदे व प्रचलित कायद्यात बदल करून हतासकीय, निमशासकीय तसेच खाजगी क्षेत्रात सुरक्षा देणारे कायदे निर्माण करावेत.
- ३) स्वयंसेवी संस्थांना आर्थिक तरतूद करून अर्थसाहाय

पुरवण आवश्यक आहे.

४) वृद्धांप्रमाणे येवता कुटुंबातील उत्तरागती आहे. जबर निवृत्ती देवणारी प्रचाली असावी.

५) कुटुंबात वयवृद्धांना आरत्या घडते महत्वाची करणे घ्यावे. त्यांचे ही मत जाणून घ्यावे. त्यामुळे विचाराची देवाण- घेवाण हाईल व विषय मार्ग लागेल.

६) वृद्धांपेक्षात निवृत्ती वेतन देणे आवश्यक आहे.

७) वृद्धांसाठी दिनकेंद्र हा उपकृत्य घालू करणे आवश्यक आहे.

८) वृद्ध कल्याण कार्यक्रमाची अंमलबजावणी कठोर पध्दतीने करावी.

संदर्भ सूची :

- १) प्राचार्य दा.धो.काचोळे - भारतीय समाज प्रश्न आणि समस्या- कैलास पब्लिकेशन्स, औरंगाबाद
- २) डॉ.सुधा काळदाते - भारतातील सामाजिक समस्या - पिंपळपुरे अँड कंपनी पब्लिकेशन्स नागपूर
- ३) नितान पोतदार - हयूमन रिसोर्स : एक आकान, दे.लोकसता
- ४) वृत्तसंस्थ - जेष्ठ नागरिकांसाठी केंद्राचे विधेयक, महाराष्ट्र टाइम्स, मुंबई.
- ५) डॉ.जगन्नाथ कव्हाडे - ग्रामीण समाजातील वृद्धांच्या समस्या
- ६) डॉ.दिलीप खेरनार - आधुनिक भारतातील सामाजिक समस्या.

Lecturer
Kholeswar Mahavidyalaya
Ambajogai Dist. Beed

Vol. B | Special Issue - 2 | October 2010

ISSN: 0975-1033

ISSN: 0975-1033

THE GANDHIAN STUDIES REVIEW

A quarterly journal of Gandhian Studies
published by the Gandhian Studies Centre,
University of Madras, Chennai.
**Gandhian Thought:
Past, Present and Future**

Organized by
Gandhian Studies Centre
Swami Ramanand Teerth Mahavidyalaya
Anbaturai, Dist. Tirupur - 631547

Chief Editor
Dr. Chinnappa Srinivasan
Gandhian Studies Centre,
University of Madras, Chennai

Chief Editor
Dr. Shalaja Narure
Director, Gandhian Studies Centre

Executive Editor
Mr. Dhanaji Arya
Director, IQAC

प्र. अ. को. वी. यु. के.

11/11/21

11/11/21

अनुक्रमणिका.....

१. महात्मा गांधीचे शैक्षणिक विचार / प्रा. डॉ. ज्योती म्हाकर वावुराय / १२
२. महात्मा गांधीजींची 'मूलभूत शिक्षण व्यवस्था' - एक विवरण / डॉ. भास्करराव जे. के. / १३
३. महात्मा गांधीजींचे नव्यज्ञान आणि भारतीय लोकशाही समोरीय आदर्श / प्रा. डॉ. ज्योती म्हाकर / १४
४. प्राचीण पूर्ववांशणीचा गांधीजींचा दृष्टीकोन / प्रा. डॉ. ध्यायज एम. पी. / ३२
५. महात्मा गांधी प्रणित प्राचीण शिक्षण / प्रा. मुंटे बा. वि. / ३७
६. गांधीजींचे समाज विषयक विचार / डॉ. रंजनी अनंतराव बोरगेळे / ४२
७. महात्मा गांधी आणि महिला सवलतीकरण / श्रीमती रामकृष्ण अग्रवाल / ४७
८. वर्तमानकालीन भारतीय समाजव्यवस्थेत गांधी नव्यज्ञानाची उपयुक्तता / प्रा. सुनिता टेंगळे / ५३
९. महात्मा गांधी आणि त्यांचे कुनिशीन विचार : एक अभ्यास / प्रा. राम भास्कर / ५९
१०. महात्मा गांधींचे समाजिक विचार / कु. एम. एम. एम. / ६३
११. खादी आर्थिक स्वावलंबनाचा मार्ग / सो. कविता अभय पोंडे / ६४
१२. Mahatma Gandhi as a social Reformer / सो. प्रार्थना लोदेकर / ७०
१३. महात्मा गांधींचा प्राचीण विकासवादी दृष्टीकोन / डॉ. एम. डॉ. अश्वथ / ७३
१४. महात्मा गांधीजींचा समतेविषयक दृष्टीकोन / प्रा. जोगदेव एम. पी. / प्रा. गंगण ए. व्ही. / ७७
१५. महात्मा गांधी आणि महिला विषयक दृष्टीकोन / प्रा. गजेंद्र भास्कर बा. / ८२
१६. महात्मा गांधींच्या अन्वयमानात मानवतावादी विचारांचे प्रसंगिकता / डॉ. नारायण नृ. कांबळे / ८४
१७. महात्मा गांधीजींचे कृषी विषयक विचार / देशमुख विठ्ठल संकरराव / ९३
१८. महात्मा गांधीजींच्या चुनिचादी शिक्षण पद्धतींचे विद्यमान शाळातील प्रायोगिकता / डॉ. अरुण वळभे / ९५
१९. महात्मा गांधींचे शिक्षण विषय विचार / प्रा. गंगाधर चव्हाण, प्रा. संजय गडोडे / १०२
२०. सामाजिकीकरण, खाजगीकरण आणि गांधीजी : एक अभ्यास / डॉ. फ. पी. डोंगरगावकर / १०४
२१. महात्मा गांधींच्या 'खंड्याकडे चला' गतिहासिक शब्दांचे मराठी साहित्यात स्थान / प्रा. डॉ. आनंदराव राजत / १०९
२२. महात्मा गांधीजींचे ग्रामसंरचनाविषयी विचार / प्रा. घाडगे गौतम व्यं. / ११३
२३. गांधीजींच्या सत्याग्रहाची साधने / श्रीमती एम. एन. जाधवर / ११९

9

Lecturer

Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai Dist. Beed

Principal

Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

महात्मा गांधी प्रणित ग्रामीण विकास

प्रा. बाळासाहेब मुंढे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

प्रस्तावना :

महात्मा गांधींचा सामान्य माणसाच्या वर्तनावर विश्वास होता. ग्रामीण समाजील सामान्य माणूस विकास प्रक्रियांमध्ये सामील झाला पाहिजे हे त्या गांधी प्रणेता यांच्या स्वयंच या संकल्पनेमध्ये अभिप्रेत होते. सामाजिक आणि आर्थिक लोकशाही द्वारेच विकेंद्रित लोकशाही यशस्वी होवू शकते. भारतामध्ये सामाजिक आणि आर्थिक बदलाची सुरुवात ग्रामीण भारतामधून व्हावी असे म. गांधी मानत होते. ग्रामीण भारताचा विकास प्रक्रियेमध्ये यत्नांनी केल्याशिवाय विकासाला पाया भरणी शकणार नाही. भारतीय खेडे नष्ट झाली तर भारत नष्ट होईल असे मत महात्मा गांधी यांनी व्यक्त केले.

महात्मा गांधींनी स्वतंत्र भारतामधील गावांचे पुनर्निर्माण संकल्पना स्पष्ट करून त्यांना ग्रामस्वरूप असे नाव दिले. गावाला विकासालाच एकत्र मानून ग्रामविकासाचे स्वयंसेवा विचार मांडला. स्वावलंबन हा गावाचा आधार ठरविला. भारतीय स्वातंत्र्यसंग्राम कालखंडामध्ये हे स्पष्टपणे दिसून आले होते की गाव आणि शहरे यांमध्ये गुण मोठी दरी निर्माण झाली आहे आणि ती संपूर्णपणे नष्ट करणे हे एक मोठे आव्हान आहे. लोकशाही पद्धत आणि तिचे संकल्पना यामध्ये मागास ग्रामीण वर्गाला सुध्दा सक्रिय भूमिका घेता याची आणि तिचे संकल्पना यामध्ये मागास ग्रामीण वर्गाला सुध्दा सक्रिय भूमिका घेता याची आणि यामध्ये यत्नांनी घेण्याची संज्ञा प्राप्त व्हावी हे अपेक्षित होते.

महात्मा गांधींच्या ग्रामस्वरूप संकल्पनेला स्वतंत्र भारतामध्ये सामाजिकव्यवस्थेच्या मान्यमानातून आधुनिक रूप देण्यात आले आहे. गांधीवादी विचारानुसार भारतीय संविधानामध्ये कलाम ४०, ४३, ४७, ४८ इ. कलमे रस्ताचिष्ट केलेली आहेत.

आजच्या जागतिक परिप्रेक्ष्यामध्ये भांडवलशाही व साम्यवादी विचारधारेमुळे भ्रमनिरास झाला आहे. म्हणून पुन्हा नव्याने गांधी विचारांच्या परिशीलनातून आर्थिक विकास, संपूर्ण रोजगार, आर्थिक व सामाजिक समता, सामाजिक न्याय, राजकीय लोकशाही, व्यक्तिगत स्वातंत्र्य याबाबतचा आशावाद जागृत होऊन सामाजिक न्यायाच्या दिशेने पुढे मार्गदर्शन करण्याचा विचार व्यक्त होत आहे. (राय ८२)

Lecturer
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai Dist. Beed

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya

ग्रामीण विकास :

महात्मा गांधींनी आपले ग्रामीण विकास विषयक विचार सुत्रबद्धपणे जरी मांडले तरी प्रसंगोत्पात हिंदस्वराज्य, यंग इंडिया, हरीजन, इंडियन ओपिनियन इ. मधून व्यक्त केलेले त्यांच्यामते राष्ट्र विकासाचा मुख्य आधारस्तंभ हा ग्रामीण विकास आहे. ग्रामीण भागातील लोकांचा सामाजिक व आर्थिक विकास घडवून आणण्यासाठी ग्राम विकासाची योजना तयार करणे आवश्यक ठरते. यामध्ये प्रामुख्याने रोजगाराच्या संधी मध्ये वाढ करणे, उत्पादकता वाढविणे, व्यक्तीच्या अन्न, वस्त्र, निवारा या मुलभूत गरजांची पूर्ती करणे, मानवी मूल्यांची जोपासणा करणे, राष्ट्राचा सांस्कृतिक वारसा जतन करणे इ. बाबींना अनन्य साधारण महत्त्व आहे.

महात्मा गांधींचे ग्रामीण विकास विषयक विचार :

महात्मा गांधी यांच्या संपुर्ण विचारांचा केंद्रबिंदू हा ग्रामीण मनुष्य होता. मनुष्य व मनुष्य जीवनाचे उन्नयन यासाठीचे आपले विचार त्यांनी वेळोवेळी व्यक्त केले.

ग्रामभावना :

ग्रामस्वराज्य स्थापनेसाठी गावातील लोकांची भूमिका अत्यंत महत्त्वपूर्ण ठरते. आपल्या गावाचा विकास हे ध्येय ठेवून प्रत्येक व्यक्तीने कार्यपुरुषाची भूमिका पार पाडावी. ज्याप्रमाणे व्यक्ती आपले कुटुंब, शेती, प्रगती याबाबत चिंतन व कृती करतो त्याचप्रमाणे व्यक्तीगत स्वार्थापलिकडे जाऊन संपुर्ण गावाच्या विकासाकरिता चिंतन व कृती कराव्यास हवी. गावातील रोजगारधंदे, पशुपालन, विहिरी, तलाव याबाबत महत्त्वपूर्ण भूमिका पार पाडावी. गाव विसनमूक्त, सावकार मुक्त व बाजार जाळयातून मुक्त करण्याचा दृढ संकल्प करावा, या सर्व बाबी साध्य करण्यासाठी ग्रामशिक्षण व ग्राम संघटन आवश्यक ठरते. या सर्व संघटना सशक्त करण्यासाठी ग्रामसभेला सद्दृढ करून ग्रामभावना विकसित करणे सहज साध्य आहे. (सक्सेना ७४)

शक्तीस्त्रोत :

जमीनदारी, भांडवलदारी, राजकीय सत्तेची शक्ती नष्ट करण्यासाठी सर्व सामान्य जनतेने आपली शक्ती ओळखली पाहिजे. म.गांधींनी लोकमताला लोकशक्तीचा सर्वांत मोठा स्त्रोत म्हटले आहे. ग्रामस्वराज्याची स्थापना झाल्यास लोकमताच्या आधारेच ग्राम विकासाची सर्व कार्ये व्यवस्थित पार पाडू शकतील. (सक्सेना ७२) लोक स्वतःचे सामर्थ्य ओळखण्यास असमर्थ आहेत. सरकारी मदतीशिवायही ग्रामीण सहकार्य व परस्पर प्रेमभावनेच्या आधारे बरेच काही साध्य करता येणे शक्य आहे. गावाच्या उत्पन्नामध्ये वाढ होण्यासाठी ग्रामीण जनतेला योग्य सल्ला व मार्गदर्शन आणि सहकार्य मिळणे आवश्यक आहे. प्रत्येक गावात व्यापारी दृष्टीकोणातून आवश्यक असलेली साधन सामग्री उपलब्ध नसली तरीही स्थानिक उपयोग व लाभासाठी उपलब्ध असते. तिचा योग्य वापर करणे आवश्यक आहे.

श्रमाचा आदर व सद्भावना साध्य करता येईल. या शिक्षण पध्दतीद्वारे विद्यार्थ्यांच्या आत्मसन्मान, नैतिक मूल्ये, सामाजिक जाणिव आणि जबाबदारीची भावना विकसित व्हावी. विद्यार्थी राजकीय व्यवस्थेला नवा अर्थ व उद्देश प्राप्त करून देतील. (पाठोळ १८३)

श्रमिक :

महात्मा गांधींनी श्रमिक संकल्पना टॉलस्टॉय आणि रस्कॉन बॉड यांच्या विचाराने प्रेरित होऊन विकसित केली. महात्मा गांधींच्या मते प्रत्येक व्यक्तीला स्वतःला आवश्यक असलेल्या अन्नापेक्षा जास्त श्रम करण्याची शक्ती प्राप्त आहे. (पाठोळ ८३) प्रत्येक व्यक्तीने आपल्या दैनंदिन आहारासाठी श्रम केलेच पाहिजेत.

आर्थिक समता :

गांधी प्रणित आर्थिक समतेचा मुख्य भर हा सर्वांना समान येताना यावर आहे. प्रत्येक व्यक्तीला पुरेसे व पोष्टिक अन्न, योग्य निवास, पुरेशा प्रमाणात वस्त्र आणि वेळोवेळी आरोग्य सुविधा व शिक्षणासाठीच्या अत्यावश्यक साधने सुविधांचा उपलब्धता म्हणजे आर्थिक समता होय. श्रम आणि भांडवल यामधील संघर्ष कमी करून त्यांना एका विशिष्ट पातळीवर आणणे आवश्यक आहे. आर्थिक समता म्हणजे प्रत्येकाकडे एकसारखी संपत्ती असणे असे नव्हे प्रत्येकाकडे स्वतःच्या मुलमूल गरजा पूर्ण करण्याइतपत संपत्ती असणे असा होय (गांधी २७८) अशा प्रकारची आर्थिक समता समाजाध्ये प्रस्थापित करण्यासाठी महात्मा गांधींनी चिन्वित संकल्पना विकसित केली. या संकल्पनेनुसार व्यक्तीने आपल्या मुलमूल गरजा पूर्ण झाल्यानंतर उर्वरित संपत्ती ही इतरांसाठी द्यावी. ज्यांच्याकडे अशी अतिरिक्त संपत्ती असेल त्यांना समाजाचे चिन्वित म्हणून आपली भूमिका पार पाडावी.

निष्कर्ष :

१. खेड्यांच्या प्रगतीशिवाय राष्ट्राची प्रगती अपूर्ण आहे. हे म.गांधींचे मत आजही वास्तव आहे.
२. चाढती लोकसंख्या, भ्रष्टाचाराचे रंद्दरूप व शासनाचे उदासिन धोरण यामुळे गांधी प्रणित ग्राम विकासाला खिळ बसली आहे.
३. भारतामधील दारिद्र्य व बेरोजगारी या समस्यांची सोडवणुक करण्यासाठी गांधी प्रणित लघु व कुटोरे उद्योगांची व ग्रामोद्योगांची प्रासंगिकता आजही अधोरेखित होते.
४. शाश्वत विकासासाठी गांधीजांचे विचार आधुनिक समानाने समन्वित घेणे आवश्यक आहे.
५. गांधी प्रणित ग्राम स्वराज्य आणि ग्रामोण पुनर्रचना कार्यक्रम राबविण्याची आजही नितांत गरज आहे.

Lecturer
Kholshwar Mahavidyalaya
Ambajogai Dist. Beed

Principal
Kholshwar Mahavidyalaya
AMB AJOGAI

५. पंचायत राज व्यवस्था, संत गाडगेबाबा ग्रामस्वच्छता अभियान, तंटामुक्ती ग्राम योजना हागणदारी मुक्त गाव योजना, या संध गतौने कार्य करीत असल्या तरीही या योजनांची परिणामकारकता दिसून येत आहे.
६. महिलांचा निर्णय प्रक्रियेमध्ये सहभाग वाढत आहे.
७. पंचायत राज व्यवस्थेमुळे जनतेची राजकीय व प्रशासकीय समज वाढत आहे.
८. गांधी प्रणित ग्रामविकासाकरिता जनतेने आपली भूमिका अधिक जबाबदारीने पार पाडणे आवश्यक आहे.

समारोप :

नवीन ज्ञानविज्ञान व तंत्रज्ञानाचा सुयोग्य वापर करून ग्रामीण भागात छोटे छोटे उद्योग स्थापन करून स्थानिक बेरोजगारीचा प्रश्न सोडविता येईल, कृषी उत्पन्नावर आधारित लघु, कुटीर उद्योगांना ग्रामीण भागात प्राधान्य देऊन ग्रामीण भागाचे अर्थकारण सुशालन भारताचा विकास साधता येईल. औद्योगिकीकरण, वांत्रिकीकरणाच्या परिणामी जागतिक मंदी निर्माण झाली आहे. या पार्श्वभूमीवर आर्थिक विषमता, उपभोगवाद, शोषण इ. समस्यांच्या सोडवणूकीसाठी गांधीचे विचार उपयुक्त ठरतता. म. गांधीची आंत्योदय ही संकल्पना रांगेतील शेवटच्या माणसाचा उत्कर्ष या तत्वावर आधारित आहे. एकात्मिक ग्रामीण विकास कार्यक्रम आंत्योदय संकल्पनेवर आधारित आहे. मात्र या योजनेमध्ये व्हाईट प्रवृत्तीचा प्रवेश झाल्याचे दिसून येते.

संदर्भ :

१. गांधी, एम.के. द रिमुक्कल ऑफ अनटचेवीलीटी. अहमदाबाद : नजीबन पब्लिशिंग हाऊस, १९५४. मुद्रित
२. गांधी. एम.के. सोशियलिझम ऑफ माय ओपिनियन. अहमदाबाद : भारतीय विद्या भवन, १९६६. मुद्रित
३. पांडे, बी.पी. संपादित. गांधी अँड इकॉनॉमिक डेव्हलपमेंट. नवी दिल्ली : रेडोएन्ट पब्लिशर्स, १९९१ मुद्रित
४. फाटील, एस.एच. गांधी अँड स्वराज्य. नवी दिल्ली : दीप अँड दीप पब्लिकेशन, १९८३. मुद्रित
५. बोरा, पी.एम. गांधीयन मॉडेल फॉर रुरल डेव्हलपमेंट, जर्मन ऑफ रुरल इकॉनॉमी खंड ४० (५) १९९४. मुद्रित
६. राव, व्ही.के. आर.व्ही. इंडियन सोशियलिस्ट. नवी दिल्ली : कन्सोर्ट पब्लिशिंग कंपनी, १९८२. मुद्रित
७. सक्सेना, रमेश. गांधी - एक आकलन. नवी दिल्ली : विश्वभारती पब्लिकेशन, २००९. मुद्रित

MAH/MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer Reviewed International Publication

August 2019
Special Issue

MAH/MUL/03051/2012

ISSN :2319 9318

Special Issue, August 2019

डॉ. बाबासाहेब आंधेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

आणि

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने मराठी विषयाअंतर्गत

राष्ट्रीय चर्चासत्र

वैचारिक मराठी साहित्य :
शोध, स्वरूप व अभिव्यक्ती

संपादक

डॉ. देविदास खोडेवाड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana
Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd., At Post.
Limbaganesh Dist, Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At Post Limbaganesh, Tq Dist Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057895,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Principal

- 26) स्तंभ तुम्हारा भक्तान्त सचका साहित्यातील वैचारिकता
पा.डॉ. सतीश प्रताप भास्कर, अंबालावापु
|| 100
- 27) भक्तान्त कृतं सचके स्तंभ तुम्हारा भक्तान्त
पा.डॉ. रिजु डी.पी. जालना
|| 101
- 28) भक्तान्त विचारकालिक वैचारिक साहित्याचा प्रभाव
पा. प्रतिभा भास्करबाब सर
|| 102
- 29) दक्षिण भारतीय साहित्य एक भाषा
डॉ. सोपान भास्करान सुनसे, बीड
|| 106
- 30) विचारकालिक भक्तान्त बसवेदना
पा.डॉ.म.ई. लताबाब, लातूर
|| 108
- 31) सामाजिकदृष्टीकोन-भक्तान्त जीवितान्त कृतं
पा.डॉ.असिया चिन्ती, गुजोरी
|| 110
- 32) म. कृतं अन्ते इतर कथा
पा.डॉ.आर्दे विलोप किल्ल, नांदेड.
|| 114
- 33) लेख आभारान्त सचके शैक्षणिक विचार
कु.अनुसया राजाराम इमडे, कोल्हापूर
|| 116
- 34) डॉ. बंधारकर अन्ते भक्तान्त विचार
डॉ.सतीश भास्कर, औरंगाबाद.
|| 120
- 35) दक्षिण भारतीय साहित्यातील वैचारिकता
सोनाली लक्ष्मणराव इंगळे, औरंगाबाद.
|| 122
- 36) मुझे या कथांतील सचके लेखन
अचोष्या लक्ष्मण शरणागत, औरंगाबाद.
|| 124
- 37) उत्तम कावळे पारया साहित्यातील वैचारिकता
माने रागिणी सुभाषराव , औरंगाबाद.
|| 126
- 38) स्तंभ तुम्हारा भक्तान्त साहित्यातील वैचारिकता
पा.डॉ. सतीश हरिभाऊ सरकटे, बीड
|| 128

www.vidyawati.com

Principal

इंत्रात असा टना उमटवू लागले. भारतीयांच्या सामाजिक, धार्मिक, सांस्कृतिक आणि शास्त्रीय इंत्रात बदल होवू लागला. मानवी जीवनाचे वृत्तपत्राचा परिणाम होवू लागला. इंग्रजी शिक्षण आगळ्यानुळे भारतीयांना नवीन दृष्टी आली व प्रबोधन युग जन्माला आले. सामाजिक प्रबोधनाचा प्रारंभ पाश्चात्य विद्वंदांच्या संस्काराने झाला होता. (गंगाधर पानतकरांचे) हे खरे आहे भारताचे समाजजीवन बदलू लागले. विचार कल लागले. अनेक शिक्षाला नावांचे जावू लागले.

नियतकालिके कोणत्याही दिवसाच्या मर्यादनात उपयोगी पडणारी असतात. नियतकालिकाद्वारे त्या काळातील सर्व घडामोडींचा प्रकाश पडतो किंवा हाताळून परिस्थिती लक्षात घेता येते. पूर्वीचे घडामोडींचा विचार करू शकते. कोणत्याही भाषेतील नियतकालिके महत्त्वपूर्ण कार्य करीत असतात. मानवी स्थित्यंतरांच्या सर्वांगीण विचार या आधारे करता येता. म्हणून नियतकालिके ही मोठी शक्ती असते. समाज मनाचे आपल्या विचारांचे संस्कार हळूहळू दानपणे रुजविण्याचे कार्य करते वृत्तपत्रे, लिखितशास्त्रे वैचारिक ग्रंथ हे कार्य करीत असते तरी त्यांच्या नातय नसते. वर्तमान प्रगत विचार पुनःपुन्हा त्यामधून मांडण्याचे शक्य नसते. तसेच जगाच्या मर्यादा म्हणून "नातयाने समाजमनाचे संस्कार घडवून आणणे लोकाभिमुखी मोघन लोकमानसिकता तयार करणे ही नियतकालिकांची जबाबदारी आहे." समाजाला जागृती करणे, प्रबोधन करणे, ज्ञानप्रसार करणे, मत प्रकट करणे, विचारप्रवृत्त करणे ही भूमिका वृत्तपत्राची आहे. नियतकालिकांची आहे. समाजजीवनाचे संस्कार करणे, जागृती करणे त्यांच्या आचार विचारात बदल घडवून आणण्यासाठी नियतकालिकांचा जन्म आहे त्यासाठीच ती उदयाला येतात नियतकालिके हे तेजस्वी दीर्घनाम आहेत. सामाजिक घडणुकी या लढा जीवने टोचण्यासाठी नियतकालिके उपयुक्त आहेत. असे विचारवंताना घाटते त्यामुळे भारतात अनेक नियतकालिके जन्माला आली.

राष्ट्रीय आंतरराष्ट्रीय घुमाना लोकांपर्यंत पोहचवण्याचा मूळ उद्देश वैयक्तिक नियतकालिकांचा आहे. पण तानान्यतः अशा द्वातम्यांना केंद्रांशिद्ध न मानता मनोरंजक व ज्ञानवर्धक विशिष्ट कालमर्यादित ज्ञानधर्म प्रकारात केला जातो. ती नियतकालिके महत्त्वाची टरली विशिष्ट घडणुकांतील ही नियतकालिके आहेत म्हणजे लहान मुलांसाठी, स्त्रियांसाठी, अस्पृष्टांसाठी आणि निखळ वाडूनघासाठी असे प्रकार पाहिले जातात.

नियतकालिकांचा उदय १७ व्या शतकाच्या उत्तरार्धात

युरोप खंडात झाला. इ.स. १६९३ साली जर्मनीतील हॅब्स बर्ग वंशे जगातील पहिले नियतकालिक प्रकाशित झाले त्यानंतर इंग्लंड, फ्रान्स सारख्या देशातही यांचा झपाट्याने प्रसार होत गेला. हळूहळू नियतकालिकाने विविध अंग विषयानुरूप प्रेरणा घेत भारतातही लोप पसरले. प्रारंभीची नियतकालिके भारतात येवू लागली ती इंग्रजी भाषेतील होती. इंग्रजांनी स्वार्थी हेतूने का होईना भारतीयांना स्वतःच्या आणि भारताच्या ऐतिहासिक, राजकीय, सामाजिक, सांस्कृतिक शैक्षणिक जीवनाची ओळख व्हावी. आपला भारतीयांशी होणारा व्यवहार सुखकर व्हावा म्हणून नियतकालिकांची परंपरा भारतात सुरु केली भारतातील नियतकालिकांचा विचार करताना इथे एक गोष्ट मात्र लक्षात घ्यायला हवी यात भरमसाट वाढ झाली नियतकालिक अल्पयुषी टरली तर काही दीर्घकाळ चालली या सर्वांचा उल्लेख करणे शक्य नाही तेव्हा दळक आणि महत्त्वाची मानली गेलेल्या मराठी नियतकालिकांचा इथे विचार करावा लागेल.

इंग्रजीतील सर्व विषय संपन्न असणाऱ्या शास्त्रीयशास्त्राचा मराठी भाषिक आवडीने विचार करायला लागले होते. आणि भारतातल्या इतर टिकाणाप्रमाणे महाराष्ट्रातही मनोरंजक म्हणून नवे प्रबोधनाचे, उद्बोधनाचे माध्यम म्हणून पुस्तकांनी विचार लोकांपर्यंत पोहचवण्याचे साधन म्हणून नियतकालिके निपू लागली.

विदर्शन हे मराठी भाषेतील पहिले नियतकालिक चालशास्त्री जांभकर यांच्या संपादकत्वाखाली प्रकाशित झाली आणि १८४० दरम्यान नियतकालिकांच्या नवीन युगाला प्रारंभ झाला हे महत्त्वाचे आहे. या वृत्तपत्राचा उद्देश हाच की, आपल्या बहुजन भारतीय समाजाला समजेल, रुचेल, पचनी पडेल अशा सोप्या भाषेतून पाश्चात्य विचारांचा परिचय करून देणे आहे. तसेच १९ साच्या शतकाच्या उत्तरार्धात बरीच भरभराट झाली. जशी नव्या घाटत गेली तशी नियतकालिके सातत्य टिकवून न देवता लोप पावली आहेत. परंतु समाजप्रबोधनाचा हेतू मनोरं देवून ३ तानप्रकाश, ज्ञानोदय, ज्ञानफाल, ज्ञानप्रसार, ज्ञानसदेश विविध ३ तानप्रसार अशा कितीतरी नियतकालिकांच्या शीर्षकातून त्याचा अंत्यष्ट हेतू स्पष्ट होतो.

या वृत्तपत्राच्या पाठीमागे माणसाच्या मनातील अज्ञान दूर जावून ज्ञानरूपी प्रकाश पाडायला पासाठी निघालेली आहेत ती कोणाविषयी निदा - नालस्तीसाठी नसून घांगल्या गोष्टींचा प्रसार आणि प्रचार व्हावा ही भूमिका घेवून दर्पण निघाले आहे तसेच लोकांतील स्वच्छपणे आणली मते मांडली आहे त्याची

पूर्विका समाने उनी होई की, विद्या वाङ्मयाची शोकेत
महानात व्यक्तीमाणे "व्यक्ती लोकांच्या विचारवर्तीत विद्याचा
अवगत अधिकाधिक खासा आणि या वेळाची माग्दी व वेरीत
लोकांचे कल्याण आणिची स्वतःचतने व उपायवर्तीत विद्या
कल्याण प्रपुन करणे वा दुखने कियेक म्बुईत लोकांच्या मनात
साहे की दुर्षण वा नावाचे म्बुन वेप प्रकृतीत खाते.
प्रीह्या संकेत विहने," पाठ्याय कला, जगण्याविषयीची चतुर्ती
व पाठ्याय विषय लोकांच्या कळ्या पारीहे हे हे प्रपुन हे दुर्षण
उपायवर्तीत, प्रपुनारी विद्यामये होत तत्कालीन समाजातील
मुखाचो वाजु वेपारे आणि समाजाचा मया विमान प्रपुन जाणत
पोरुण यामु देवने होत." महाभारतातील सामाजिक विद्यामये
सही वेप्याचे काव या प्रपुनयामे केने आहे. यामये भारतीय
लोकांची ज्ञानाची पातळी (साधण्याचे कार्य होत.

भारतीयामाच्या स्वतःच्या ऐतिहासिक महतीय,
सामाजिक, सांस्कृतिक, जीवन्याची खाती आणि साम्नीवाची
अवहार मुक्त खाया म्हणुन नियतकालिकाची वेपयत आतात
मुन झाली काही नियतकालिके अन्वयावृी हल्ली काही दीर्घकाळ
चालली आहेत. ही नियतकालिके प्रबोधनाचे साधन म्हणुन
प्रामुखी विद्या लोकांवावीत पोहराविषयाचे साधन म्हणुन
नियतकालिके निर्माण होवू लागली होती. प्रपुनारीत
नियतकालिकांचा हेतु मिश्रळ समाजप्रबोधनाचा होत. महाभारतीय
जीवनात पदप्याच्या अधीक सांस्कृतिक आंदोलनाचे पदपयत
उमटू लागले. महाभारताच्या उपायवर्तीत हातभार लागला आहे.
वेपवेतकळ्या विषयावर्ती नियतकालिके मिधत होती. विषयानुस्य
अगणाया मराठी नियतकालिकांमध्ये चंद्रोदय हे प्राचीन मराठी
काव्याचा संकलित कल्प मराठी वाचकांमयेर आले. १८४० म्हणुन
याम 'वेपअजोबा' म्हणुन ओळखले जाते. तसेच अरुणाचय
१८९९ काशिमाय विष्णु कडके या नियतकालिकाने तेजवृी भाषेत
राजकीय सामाजिक प्रमाला याचा फोडली जहाल विचारमणी
प्रकट केले आहे. मूलीच्या मनाचे पय १९ वर्षे अरुणाचय हे
ही भूमिका घेतली. इकाकेच मध्ये तर पुण्यातील ली. टिळकांची
मना उमडुन साहली. खंडावृगी झाली तरीही आपली भूमिका
घोडली आही. याच काळांमध्ये दिनबंधूचे सातवक कुलायत
जावेपार म. कुलाचो शिष्य मन्वडीपक यथानेनेतर ही भूमिका
दिनबंधूकडे सांडण्यासाठी आलेली आहेत. दिनबंधू मयुन
मोतकळाच्या प्रमाला विचार केला आहे. मानाच्य माणमाये
प्रम मोडकले आहेत. दिनबंधूचा विचाराचा प्रकार मोतकळावर्तीत
पंडचयला त्यांनी इंग्रजी बॅकटर टीका केलेी तसेच मोतकळाचे

व या मोतकळांमयेर अन्वयावृी प्रपुनारीत
मोडकला आहे. पुढे म्हणुनयामे सांस्कृतिक प्रपुनारीत
नियतकालिकांमयेर प्रमाला होत विष्णुप्रपुनारीत विष्णुप्रपुनारीत
सांस्कृतिक प्रपुनारीतयामये प्रमाला होत प्रपुनारीतयामये
नियतकालिकांची निर्मिती होत यामये प्रपुनारीतयामये प्रपुनारीत
म्बुन या नियतकालिकांचे मया होत म्हणुनयामये प्रपुनारीत
मयात मयात या विषया कल्याणाचे मया हे नियतकालिके
साधु विद्याची उमठी ती म्हणुनयामये साहेकी नियतकालिके
विद्यत होत

प्राचीन्या प्रपुनारीत लोकांमयेर कार्य करे प्रपुनारीत
हे तत्कालीन माग्दी व समाज प्रपुनारीतयामये प्रपुनारीत
प्रपुनारीतयामये प्रपुनारीतयामये प्रपुनारीतयामये प्रपुनारीतयामये
व साधुविद्या मराठी साहया प्रपुनारीतयामये

नियतकालिकांची उपायवर्तीत वेपयत विद्यामये
विद्या मयावर्तीत साधु निर्माण केले जाणारी मयातयामये प्रपुनारीत
निर्माण करुन साधुवर्तीतयामये मयातयामये या
नियतकालिकांमये, मराठी भाषेत मये वेपयतयामये मये वेपयत
उपचाला आले. लोकनिष्ठायावरील समाजाल वैचारिक खाती
मयुन साधुवर्तीतयामये मयुनयामये निर्माण करुनयामये प्रपुनारीत
साधुवर्तीतयामये मयुनयामये निर्माण करुनयामये मयातयामये कार्य
नियतकालिकाने केले. सातत्याने समाजमयातयामये कार्य
नियतकालिकाने केले. सातत्याने समाज मयातयामये मयुनयामये
आणले लोक अधिपत्ती मयातयामये लोकसाहलीयकला पदपयत
आणि साधुवर्तीतयामये प्रपुनारीतयामये साधुवर्तीतयामये प्रपुनारीतयामये
मिधतकालिके मिद्याची मयातयामये वेपयतयामये मयुनयामये मयातयामये
मयाच्या आचार विचारात कडले पदपुन आणणे एकदंतित समाजाल
वैचारिक जाणुवी पदपुन आणण्यासाठीय नियतकालिकांचा जन्म
आहे. त्यासाठीय नियतकालिकांचा जन्म आहे. त्यासाठीय
उपचाला येतात. म्हणुन नियतकालिके नेत्रवृी दीपवर्तीत आहेत
याच काळाल काही दलित नियतकालिकेही जन्माला आली आहेत.
त्यामध्ये दिनबंधू तसेच गोपाळ बाबा पंढरकर, शिवायत मयातयामये
कांचळे हे दलित पत्रकार जन्माला आले १९०८ मारी दलित्याचे
प्रीतने नियतकालिके 'सोमवंशीय' मित्र भाषाने मिद्याने. १९०९
या महाभारता मुखाक कियत मयुन बनवोने, तसेच मयातयामये दिनबंधू
१९१९ आणि अनेकविधाय - १९०९ तसेच विष्णु विष्णुवर्तीतयामये,
मंजूर वरिष्ठा अशी आदी दलित्याची २५ एक नियतकालिके
उपचाला आली पयु १० व नियतकालिके होत आलेली आहेत.
मिधं सांधेकळाच्या नियतकालिकांची (मुक्तायत, अधिष्ठाण

भारत, प्रदूषण जनता) नोंद घेतली नाही क्विआ आंबेडकरांनी मसालेनुन लेखनच केले नाही इतक्यात घडो झाली. आणि त्याच्या नियतकालिकाची जाहेरात केसरीतून टिळकांनी दिली नाही. पादरीही दिली नाही येथे त्या दलित नियतकालिकांची नोंद कोण देणार?

ही नियतकालिके सामाजिक जीवन निकोप ठेवण्यासाठी उपयुक्त ठरली. सर्वांघभाणे आपलेही नियतकालिक आहे. विधायकता घाटले. त्यातून दलित नियतकालिके प्रबोधन, प्रसार भावधम ब्राम्हण वर्गाच्या हाती होती. तेव्हा ते तळागाळातील समाजाविषयी सहानुभूती बाळगतील असे नाही. अन्यथा दलित नियतकालिके कशात उदयाला आली असती? ब्राम्हण आणि ब्राम्हण वर्गाविरुद्ध आमजागृती इतर समाजात होणे आवश्यक होते. आणि स्वसमाजात चढल होणे गरजेचे होते ही समाजाजागृतीची निकड लक्षात घेवून म. फुलेच्या चळवळीच्या विद्यारत्ना ब्राम्हणेतर पत्राचा उदय झाला. ही वृत्तपत्रे स्वतःच्या अस्मितासाठी उगडत अन्यायाला वाचा फोडली. न्याय हक्कांच्या मागणीसाठी विचाराचे सुरंग पेटू लागले.

विचार प्रगटीकरणाची संधी ब्राम्हणेतरांना मिळाली तेव्हा ब्राम्हणांनी टीका केली. त्यावेळी ब्राम्हणेतर चळवळी व सत्यशोधक चळवळी धर्मद्वंद्वी घाटत होती. दिननिर्नांनी, दिनबधूनी ब्राम्हणमूर्ती आणि सत्तेविरुद्ध लिहिले. आणि तळगाळातल्या माणसांनी आपले दुःख आमच्याकडे पाठवावे असे जाहीर केले आणि म. फुले काळापामून ते आंबेडकरी वृत्तपत्रापर्यंत सामाजिक धार्मिक प्रश्नांना अग्रक्रम दिला. शैक्षणिक क्षेत्रात आवाज उठवला आणि बहुजन समाजाची अस्मिता जागवली.

आंबेडकरपूर्य दलित नियतकालिकांनी २२ वर्षे त्या विचाराची पीजे स्वजपली आणि पुढे राजकीय चळवळ आणि विचारावर भर दिला. बहुजनाची चळवळ विधायक कार्याने पुढे जायचे कार्य दलित नियतकालिकांनी केले. दलितेतर नियतकालिकांनी दलिताचे प्रश्न मांडले नाहीत उलट प्रश्न मांडत आहेत असा देखावा करून दलिताचे खच्चीकरण केले. आणि दलित पत्राची हेटाळणी व टिंगल केली. दलितांना जागृत करणे मानवी दृष्ट्याची आणीत करून देणे, शोषणाविरुद्ध लढा देणे नव्हे तसे मानसिकता तयार करून समाजपरिवर्तन करणे हा उद्देश आहे आंबेडकरपूर्य उत्तरकाळात आजतागायत दलित नियतकालिके निघत आहेत. मुकनायक या आगलेखात आंबेडकर लिहिलेला म्हणतात. "आमच्या व्हिष्कृत होत असलेल्या व पुढे होणाऱ्या अन्यायावर उपाययोजना सुचवण्यात तसेच त्याची भावी

उपत्ती व तिचे मार्ग या स्वरूपाची चर्चा होण्यास वर्तमानपत्रासारख्या अन्य भूमी नाही म्हणून असे एखादे पत्र असावे की, त्यानुसार लोकमानसिकता तयार करता येते. म्हणून मुकनायकाच्या पहिल्या आंबेडकराच्या अग्रलेखात लिहिलेला, मुंबई इलाक्यात निघत असलेल्या वृत्तपत्राकडे पाहिले आसात असे दिसून येईल की, त्यातील बरीच पत्रे विशिष्ट जातीचे हितसंबंध पाहणारे आहेत. इतर जातीच्या हिताची चर्चा त्यांना नसते. वृत्तपत्र व नियतकालिके प्रामुख्याने ब्राम्हण वर्गाच्या हाती होती. त्यामुळे त्यांनी विद्यारत्नेल्या दलित वर्गाच्या समस्याची उपेक्षा होणे साहजिक होते या मर्यादा पडतात. सांगोपांग चर्चा होत नाही. ही उणीव भरून काढण्यासाठी पत्राचा जन्म आहे.

सामाजिक लढा जिवंत ठेवण्यासाठी, दलितांचे प्रबोधन करण्यासाठी वृत्तपत्र माध्यमाचा शस्त्र म्हणून उपयोग केला आहे. या दलित आंबेडकरी नियतकालिकांचा उपयोग पक्षाचे ध्येय धोरण राबवण्यासाठी केला नाही. तर ती निकड सामाजिक प्रबोधनासाठी आणि सामाजिक समस्यांचा विचार करण्यासाठी उदयाला आलेली आहेत. गोपाळ बाबा वलंगकर यांनी आपल्या पत्रातून जुलूम, शोषण अत्याचार, अन्यायाविरुद्ध बंड केले. त्याचे लेखन मुक्ती लढ्याचा ज्वलंतता म्हणून त्याच्या सासुबाई पत्रातील नमुना पाहण्यासारखा आहे.

आनार्य दोग परिहार यासंस्थेस ५ वर्षे होत आली आहेत. ती बहुलुच्याचे सोंग घेऊन अनार्य लोकांवर आर्य लोकांनी धर्माच्या स्तोत्रावर जुलूम चालवला आहे. त्यास आपले गुट्टी व्यथहारातील मनुष्य प्राण्याचे हक्क मिळवून न देता मनुष्यांना पशुप्रमाणे समजून धिक्कार करत लागले. आजपर्यंत कुणी विचारले नाही.

तसेच शिवराम ग्यानबा कांबळे यांनी दलित उधाराला वाढून घेतले. त्यांनी सोमवंशी पत्र चालवले. मुलीची सभय्या प्रश्न तीव्रपणे मांडले व दलित बांधवांची आवड निर्माण केली. त्यांनी लोकजागृतीचे वृत्त घेऊन माणसातील सामाजिक समस्या मांडल्या आहेत. तसे पुढे वि.ना. देवराव यांनी वर्तमानपत्रात आपल्या समाजाची जीवनशक्ती आहे. त्याशिवाय जीवन जगणे व्यर्थ आहे. म्हणून माणसाला वैचारिक दारिद्र्य आल्यावर गुलाम होते त्यामुळे समाजात वैचारिक जागृती घडवून आणली पाहिजे व ब्राम्हण ब्राम्हणेतर वाद मिटवून सलोखा घडवून आणण्याचा प्रयत्न केला. तसेच दामू शिकने कोल्हापूरला गुरुद, पत्र काढून दलितांचे तोडून टाकलेले पंख देवून स्वाभिमान, आत्मविश्वास जोपासला आणि गांधी - आंबेडकर दमनस्थ चर्चा न करता त्यांच्या कार्याचा विचार करण्याचा संदेश केला. त्रिटीश सत्तेच्या गुलामीतून

श्रीतीर्तने भाव व्यक्त केला. तर जगाच्या पाटीवरचा माणूस शोधण्यातून मुक्त अविश्वकारिता करायचा होता. १० व्या शतकातील महापुरुष तसेच पात्रा. मजबूतीची धैर्यीक शिक्षा घेतली. अमृत्युयत्नांमधून फारटण्याचा प्रयत्न केला. शास्त्र, यमकीमुद्दे घालीतली केशवदेवने पवित्रपावन दलित मुक्ती संशोधन वादक बनले.

दलित नियतकालिकांचा भाग ज्ञान, वैचारिक व दलित राष्ट्रमार्गीनी व्यक्तिलेखा आहे. त्यांनी लोकजागृती, लोकमान्य, लोकसंघ, लोकसंघट्ट तयार केला. एक नवीन मानवी माणुकी निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला. दलित उदात्तता व संस्कृतीचा, प्रसंगाचा, फारनांचा व संघर्षांचा आर्थिकता मर्यादित दलित नियतकालिकांमधून झाला आहे. त्यातून पुढे दलित संस्कृतीची स्थापना. उभा दलिताना सामाजिक आणि साहित्यिक हुविहास शिरीण्यात दलित नियतकालिके उपयुक्त दृष्ट्या आहेत. ते संस्कृतीची मूळतय अमृत दलिताना ऐतिहासिक दलित्यत आहेत. शेकडो वर्षे मुकण्याने जगणाऱ्या समाजाचे दुःख घेऊन दलित जनतेच्या लोक न्यायालयत मज्जाणी संशून किर्यात मोडली आणि मुकण्याकांना शोकात करून घेलेली याचा देगून पार्श्वयत्ना शिकवून पाचयले. जागयणे म्हणून ही दलिताना नियतकालिके र्ही नाहीत. ती जेव्हा र्ही होतील तेव्हा दलित माणुस्य घेलेला असेल कायमचा परंतु तसे होणार नाही.

एकूणच नियतकालिके ही विशिष्ट हेतूनी निघालेली, विशिष्ट विषयांना प्राधान्य देणून महाराष्ट्राच्या उभाऱ्णीना हातभार नायला आहे. चंद्रोदय व काव्य हुविहास ही प्राचीन काव्य व ऐतिहासिक साहित्यी देतात. न्यायप्रकाश व न्यायाक्रम ही कायद्याची सर्वगामान्यांना साहित्यी पुरयतात. बालबोध, बालमित्र ही साहित्यिक लहान मुलांच्या ज्ञानपर्यनास उपयुक्त ठरली. भ्रमना, स्त्रीसूचण, विशिष्टाक्षण चंद्रिका, ही स्त्रियांच्या विषयांना चालना देणारी होती. विशिष्ट ज्ञानविस्तार व निबंधमालानी तत्कालीन सामाजिक प्रश्नांना, साक्षरीन समीक्षेना व वैचारिक लेखनाला प्राधान्य दिले. 'मनांजन', निबंधचंद्रिका व किर्लोस्कर ही साहित्यिक साहित्य नाट्य, संगीत, ललित कला व उपयुक्त साहित्यीना साहित्यी आहेत. उतानप्रकाश ने उदात्ततावादी मूढाण्या विषयांना प्राधान्य दिले. 'हुंदुप्रकाश' सामाजिक त्रीयनातावे प्रश्न हाताळले आहे. अरुणादय यांनी राजकीय - सामाजिक प्रश्नांना याचा फोडली आहे. 'विचार' 'लहरी', वर्तमान दीपिका, हिंदूपंच ही सनातनी विचाराची होती, दिनबंधू शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांना याचा फोडणारे होते. तसेच 'बहिष्कृत भारत', 'मुकनायक' 'जनता' 'अंतर्जयिताप' 'सोमवंशी

विन' विद्व, ' विद्व' ही नियतकालिके दलिताना साहित्यी साहित्यी होती. 'जानोदय' यांनी विद्वनी घर्षण करून आहे. पुढे महाराष्ट्राच्या जनक दिवसांनी ' महाराष्ट्र साहित्य परिषद' मराठी संशोधन परिषद, ' प्रतिष्ठान', ' जगनाथ' 'सुभाष' यादी नियतकालिकांना मराठी भाषेला प्राधान्य देणून मराठी भाषा समृद्ध केली. मराठी लेखनात प्रभातन दिने. तसेच मुंबईतून समाजाची चिकित्साक कृती करली. समाजाला विचार प्रयुत केले. पाचकांमध्ये व्याख्याची भावना निर्माण केली. उतानाकरता निर्माण करून पाडली. व्यापक मराठी भाषेत नव लेखक, विचारवंत उदयाला आले. या नियतकालिकांनी भारतीय - महाराष्ट्रांतून समाजात वैचारिक उदय - चरघीन नियतकालिकेने योगदान घेवणे उपयुक्त त्यांनी नोंद दखल घेणे प्रयत्न आहे. त्यांना यमवून कायद्यादी हाताच्या विचार करणे उपयुक्त आहे.

□□□

Special Issue August 2019
विद्यावाणी
Peer Reviewed International Holistic Research Journal

MAH/MUL/03051/2019
ISSN-2519-9351
P. Dept

डा. नारायणदेव संभोवकर महास्वास्थ्य विद्यापीठ, जीर्णवास्तव
गणित
शास्त्रीय विज्ञान प्रसारक संस्थान
खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजीगाई
शास्त्रीय संस्कृत विद्यापीठ महास्वास्थ्य विद्या अंबाजी
महाराष्ट्र

मानवी अधिकार :

सद्यस्थिती आणि आव्हाने

संपादक
डॉ. तात्या बालकृष्णन पुरी

AMTA
P. Dept
AMTA

Index

01) Human rights: present circumstances and challenges Santosh Shankar Chavan, Dr. Hanumanth Bloomkar	1118
02) Linguistic Terrorism, Media and Human Rights Dr. Abdul Samad Abdul Baset, Beed	1119
03) Dalit, Minorities and Human Rights Dr. Faruqi Quayyum M. Younus, Beed	1122
04) Protect of Human Rights (Indian Context) Asso. Prof. Rajesh K. Gaikwad, Beed	1126
05) Status of Women's Rights Dr. Milind N. Kharat, Jalna	1130
06) Women and Human Rights Asso. prof. Lokhande Shrikrang Shamaran	1134
07) Child Labour and Human Rights in India Prof. Dr. Sachin B. Mane , Latur	1138
08) Role Of Media In Democracy, Human Rights And Good Governance Dr. Phulari D. S., Ambajogai	1142
09) Women and Human Rights Mr. Shaikh Gafoor Ahmed, Beed	1146
10) The Role of UNO in promotion and protection of Human Rights Dr. Shinde Pramod G., Latur	1149
11) Gender Inequality in Education and Human Rights Ms. Pratima Kamlakar Kamble, Nanded	1151
12) मानवी हक्क: सध्याच्या मानवी हक्कांच्या आव्हानां प्र.प्र. भावणें प्र. प्र. पळोवतनाथ	1154

...follows...
...manipulates...
...information...
...country...
...death...
...judges...
...death...
...role...
...attacked...
...political...
...quality...
...platform...
...work

The credibility of Indian media is fast eroding...
...manipulates...
...information...
...country...
...death...
...judges...
...death...
...role...
...attacked...
...political...
...quality...
...platform...
...work

GOVERNMENT'S ROLE IN STRENGTHENING MEDIA

The need for an independent and...
...democracy...
...delated...
...started...
...framing...
...there...
...whether...
...article...
...to have

...eroding...
...credibility...
...manipulates...
...information...
...country...
...death...
...judges...
...death...
...role...
...attacked...
...political...
...quality...
...platform...
...work

CONCLUSION

The role of media in India, the largest...
...democracy...
...information...
...needs...
...poverty...
...unemployment...
...responsibility...
...formation...
...address...
...fourth...
...manipulated...
...interests...
...goals...
...ideal...
...difficult...
...to achieve...
...never...
...close...
...making

freedom of expression since it is a liberty guaranteed against the state. The state cannot plead its inability to handle the hostile audience problem. It is its obligatory duty to prevent it and protect the freedom of expression."

OBJECTIVES :

The objectives of this research paper is that to understand the role of media in democracy and good governance is as follows.

According to the first Press Commission in India freedom of the Press refers to hold opinions, to receive and to impart information through the printed word without any interference from any public authority. Thus it is the right of the citizen to publish without any prior permission from the government or any other public authority, subject only to the legal liability for what he has chosen to publish. Freedom of press has three essential features, namely freedom of publication, freedom of access to all sources of information and freedom of circulation. Press freedom, thus plays a vital role in the formulation of public opinion on issues of public importance.

Traditionally and constitutionally, the media has no defined role in governance. It doesn't have the power to change any decisions made by the various arms of a state—the legislature, executive and the judiciary. Yet, the media plays one of the most important roles in the functioning of any society. It amplifies the voice of citizens and communicates their opinions to the lawmakers.

Good governance is an indeterminate term used to describe how public institutions conduct public affairs and manage public resources. Governance is the process of decision making and the process by which decisions are implemented (or not implemented)" (8). Good governance is about the processes for making and implementing decisions. It's not about making "correct" decisions but about the best possible process for making those decision. The concept of "good governance" centres around

the responsibility of governments and bodies to meet the needs of the population, especially the most vulnerable and oppressed to select groups in society.

Media usually refers to mass communication, which is any medium that provides direct or indirect information regarding all the current affairs on any area on a large scale. This includes reporting of facts through print, television, radio, or internet.

Access to information is essential for a democratic society because it ensures that citizens make responsible, informed choices rather than acting out of ignorance or misinformation, and information also serves a checking function. It is well known that media overlaid other functional areas of democracy and governance. For example, support for media may yield results in governance activities, particularly those related to decentralization, anti-corruption, and open participation in the policy process. The rule of law may be further institutionalized by support for an independent media that keeps a check on the judiciary, reports on the courts, and promotes a legal enabling environment suitable for press freedom. Free and fair elections conducted through transparent processes require a media sector which gives candidates equal access, and reports the relevant issues in a timely, objective manner.

If media is to have any meaningful role in democracy and governance, it must be free and independent from the control of a government. The ultimate goal of media is to serve the public interest. The public interest, defined as representing a plurality of voices but through a greater number of outlets and strong diversity of views and voices reflected with one outlet.

Television and radio have made significant achievement in educating the illiterate masses in making them aware of the events in their language. Coverage of exploitative malpractices of village heads a

protection, food, universal, fair distribution
health care, and criminal law, appropriate for
the age and development of the child, and
protection of the child's civil rights, and freedom
from discrimination on the basis of the child's
race, gender, sexual orientation, gender identity,
national origin, religion, disability, social
status, or other characteristics, interpretations
of human rights laws from allowing freedom
the capacity for autonomous action, the
recognition of children being physically,
mentally, and emotionally free from abuse,
thoughtful consideration about a matter of
debate. Other definitions include "rights to
law and justice. There are no definitions of
what forms used to describe young people with
an "adolescent" ("youth") or "youth" or
adolescent law. The U.S. Supreme Court
Government is a "youth" or "youth" from the youth
rights movement. The field of children's rights
spans the fields of law, politics, religion, and
morality.

2. References

- 1. <http://www.kidsrights.org/>
- 2. <http://www.kidsrights.org/>
- 3. <http://www.kidsrights.org/>
- 4. <http://www.kidsrights.org/>
- 5. <http://www.kidsrights.org/>

Role Of Media In Democracy, Human Rights And Good Governance

Dr. Phelan D. S.
HOD Public Administration
K. J. Somaiya Institute of Management & Information Technology, Mumbai

ABSTRACT

Freedom of the Press is called the
the watchdog of our democracy. The freedom
the media is a huge responsibility in the
functioning of our society. This media plays the
role of communication in democracy. They make
people aware and conscious of their state of
affairs by providing them with a depth insight
an important source of information. Though
medium of press is essential and indispensable
for the growth and functioning of the nation
democracy. It is a often mentioned by the
press that a good law, the legislative
processes by which are improved and modified
to the present needs.

Media is the fourth estate of
democracy and it is a great power in ensuring
the accountability of the government. It is
the link between the government and the
citizens of the country. People have faith in
media and has an impact on the audience. The
youth generation of the country is not bound
by religion and culture, while the present day
youth is more interested in the fast moving world
of technology and electronic media. Thus, it becomes
important for media to ensure that the

Key Words: Media, Governance,
Democracy, human rights

INTRODUCTION

It is well known that the media is a

- भारतीय संविधान आणि मानवी अधिकार
- दहशतवाद, नक्षलवाद आणि मानवी अधिकार
- महिला आणि मानवी अधिकार
- अल्पसंख्य, दलित आणि मानवी अधिकार
- आदिवासी आणि मानवी अधिकार
- बालकामगार, युवा, वृद्ध आणि मानवी अधिकार
- विस्थापित, वंचित आणि मानवी अधिकार
- भटकं, विमुक्त, आदीसी आणि मानवी अधिकार
- स्वयंसेवी संस्था आणि मानवी अधिकार
- भाषिक दहशतवाद, प्रसारकमाध्यम आणि मानवी अधिकार
- जागतिकीकरण आणि मानवी अधिकार
- संयुक्त राष्ट्र संघटना (यू.एन.) आणि मानवी अधिकार
- पर्यावरण आणि मानवी अधिकार
- स्त्री-पुरुष असमानता आणि मानवी अधिकार

Casmia
International
1998

1998

Publisher

Archana Rajendra Ghoshke
Harshwardhan Publications Pvt Ltd
At Post Limbarganech, Tal. Shivajinagar, Dist. Solapur
(Maharashtra) Mob: 9989223295 ©
E-mail: vrtyawartha@ignor.com
www.vrtyawartha.com

ISSN-2319-9311

1
5/1/2019 10:00

5

Impact Factor 6.261

ISSN- 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOW ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Multidisciplinary international E-research journal
PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

Research need of the Hour संशोधन काळाची गरज

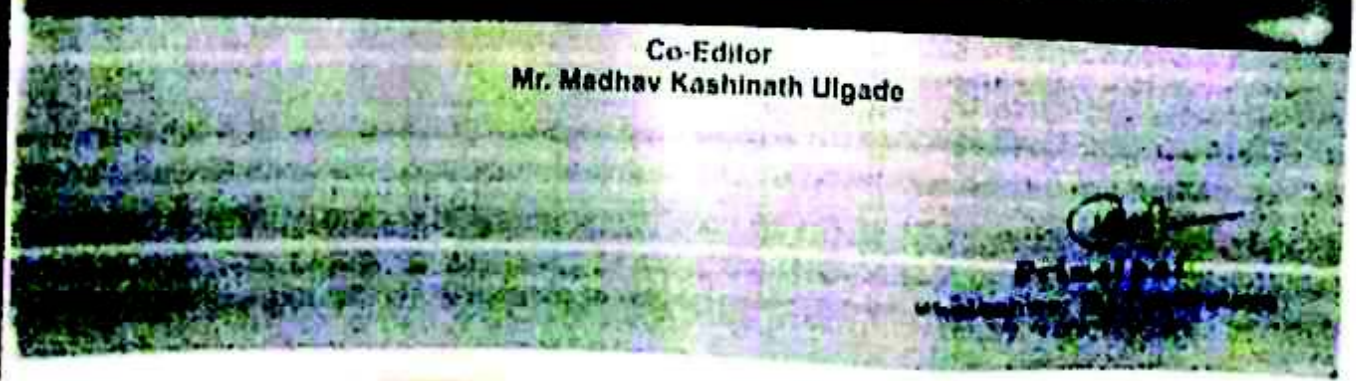
10 June 2019 Special Issue-93

Chief Editor
Dr. Dhanraj T. Dhanger
Asst. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce college,
Yeola, Dist. Nashik (M.s.) India

Executive Editor of This Issue
Dr. Ulgade Laxman Kashinath
Asst. Prof. and Head, (PG Teacher)
Dept. of Public Administration
Shri Havagiswami College, Udgir, Dist. Latur

Co-Editor
Mr. Madhav Kashinath Ulgade

55	विद्यार्थ्यांच्याकडील सामाजिक शिक्षण डा. डी. आशुतुष कुळे	121
56	डॉ. भाद्रनाथ जेजुरीकर यांच्या अधिनेतील सामाजिक जाणिवेचा : एक अभ्यास नामवाचक शिकवणी दृष्ट्या डॉ.	125
57	सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता डा. डॉ. संजय जोशी - वैश्यापूर	128
58	सामाजिक शिक्षण डा. डॉ. योगेश विठ्ठलराव फडके	131
59	सामाजिक शिक्षणाचे वैशिष्ट्ये विशाल महाराज पेंढुरकर	134
60	डॉ. भाद्रनाथ जेजुरीकर यांचे सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता - एक अभ्यास डा. डॉ. विठ्ठलराव फडके	137
61	सामाजिक शिक्षणाचे वैशिष्ट्ये डा. विद्या वीरधर	145
62	सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता माधवी महाराज	150
63	डॉ. भाद्रनाथ जेजुरीकर यांच्या सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता डॉ. आदिनाथ दिगंबर फुलझे	153
64	सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता डॉ. संतोष बाबुराव कुंभे	157
65	सामाजिक शिक्षणाचे महत्त्व डा. डॉ. विठ्ठलराव प्रतिभा रंगराव	160
66	सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता डा. डॉ. संतोष बाबुराव कुंभे	163
67	सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता डॉ. फुलझे डॉ. एस.	165
68	सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता डॉ. बाळासाहेब भीमसेन, प्रा. डॉ. राठोड एस. एल.	168
69	सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता डा. अनिता मायकवाड	170
70	सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता सुरज देशमुख, डॉ. व्यंकट विठ्ठलराव	173
71	सामाजिक शिक्षणाचे वास्तविकता डा. डॉ. दादण सुरेश प्रेमनाथराव	177

विवाद केली त्यात सरपंच, सभापती, अध्यक्ष, उपअध्यक्ष, अशा पंचादे एकूण २५ नागरिकांच्या मागासवर्गीतील पंचागत्या महिला पदाधिका नाची विवाद करण्यात आली नागरिकांच्या मागासवर्गीतील पंचागत्या महिला प्रतिनिधीच्या मतदानाच्या अध्यास करण्यासाठी सरपंचा दोमातील २५ प्रतिनिधींची विवाद नाट्यिक पद्धतीने करण्यात आली त्यात जिल्हा परिषद, पंचायत समिती, ग्रामपंचायत, महानगरपालिका, नगरपालिका, नगरपालिका वार्डोळ प्रतिनिधी निवडण्यात आले त्यांच्यासाठी स्वतः अनुमती तयार करण्यात आली तरच पाठणीसाठी जे अधिकाऱे निवडण्यात आले त्यात महानगरपालिका, नगरपालिका, नगरपालिका, जिल्हा परिषद, पंचायत समिती, ग्रामपंचायत वार्डोळ अशांचा यातून त्यांच्यासाठी तयार करण्यात आलेल्या अनुमतीतील पंचागती योग्य तऱ्हेत घेण्यात आली त्यांशिक स्वतंत्रता कर्मचारीतील नागरिकांच्या मागासवर्गीतील पंचागत्या महिलांच्या मागासवर्गीतील उपस्थितीची ही जलून घेण्यात आले तरच पाठणीसाठी काही मागासवर्गीय न करावी त्यांच्याशीय ही एकूण सवतीच्या विवाद नाट्यिक पद्धतीने करण्यात आली

३. स्थानिक स्वशासन व्यवस्थापन दैर्घ्येन करण्यात नागरिकांच्या मागासवर्गीच्या पंचागतीतील महिला उपस्थितीची जातेकरिताचून प्रत्येकी होई

४. स्थानिक स्वशासन व्यवस्थापन नागरिकांच्या मागासवर्गीतील पंचागतीतील महिला उपस्थितीची होईत प्रत्येकी २०० महिला आहेत

५. लोकप्रतिनिधींच्या क्षेत्रिक न सामाजिक अवस्थेत त्यांच्या कामकाज समिती होईत उपस्थितीची जाणवी न घ्यावेत जीव न घेईत ते जोरते विवदे प्रशासनातील एक प्रदासने शिक्षण अनुदान धडेदे ते सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक क्षेत्रात प्रत्येकी जीव दे देतूनवेत मदत देणेसेत त्यांच्या न कसतात कामकाजात शिक्षण समुह प्रोत्साहन आहे

स्थानिक स्वशासन व्यवस्थापन प्रत्येकी २०० त्यांच्या मतात दुरुवडी पारलोक तयारकरते २०३ (एम) या त्यांच्या लोकप्रतिनिधींच्या मागासवर्गीच्या त्यांच्या प्रशासनात सभ्याशी सवतीने आग्रहगत त्या त्या काळात सभ्याशी कोळ आहे भारतीय राज्यघटनेच्या २५ वे परिशिष्ट जोडले आहे त्यांच्या सांस्कृतिक प्रशासनात आहे २२ त्यांच्या प्रतिनिधित्वग्रह प्रशासनात सभ्यासाठी २५ शिक्षणाची जावनासाठी सांगण्यात आली आहे जीव त्यांच्या मतात दुरुवडीने भारताच्या राज्यघटनेचा भाग २ वा 'ए' समाविष्ट केलेल्यागाचे कलम २५३ (पी) वे संदर्भित आहे अशा एकूण २० कलमे सभ्याघटनेत समाविष्ट झाली सभ्या २२ वे प्रतिनिधित्व जोडले आहे या परिशिष्टातून एकूण २२ शिक्षणाची जावनासाठी जोडण्यात आली आहे त्यांच्या जाक सभ्या सरकारला आग्रहगत नाचत असेल, तर ते नागरिकांच्या मागासवर्गी पंचागतीसाठी सवतीने सवतीने तरचून कर सकारणा त्यांच्यासाठी सभ्याचे शिक्षणदेत या सवतीने जावनात कलम नागरिकांच्या मागासवर्गीतील प्रदासनासाठी २७ जांचा स्थानिक स्वशासन व्यवस्थापन सभ्यात सवतीने नागरिकांच्या मागासवर्गीतील पंचागतीतील महिलांच्या सभ्याच्या अध्यास करण्यात आली आहे त्या नागरिकांच्या मागासवर्गीतील महिला पदाधिकाची न प्रतिनिधीची सभ्याशी आहे

निष्कर्ष -
१. पुरुषप्रधान मानसिकता हा सभ्याच्या सजकोय पधिकेन मांडून लोण्यातील सवती मोजेक अडथळा आहे सभ्या सजकोयप्रशासनात पशसमी सभ्या तरी पुरुषांचा ते जावनात नाही सभ्याची सजकारणात येवून नये सभ्यातील ते प्रदास करतत आणि सजकोयप्रशासनात दस्तक्षेप करतात

२. सभ्याचे अज्ञान न निरक्षरता ही सभ्यांना सजकारणापासून नाचत देण्यातील पदुष प्रदास आहे लोकसभ्यातील सभ्या सवतीनेप्रशासनातील सुशिक्षित सभ्याची कसतात आहे

३. सवतीच्याचा अभाव नाचत महिलांच्या सभ्यांच्या सवती मोजेक अडथळा आहे सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक जीवन न त्यांच्यासत निर्णय घेण्याचा न जावनात सभ्यांच्याचा जावनात या सभ्यांचा नाही त्यांमुळे सजकोय जावनासाठी सवतीच्याच्या अभावामुळे त्यांना सजकोय सवती नय न जावनापासून दुरत रावते त्याचे

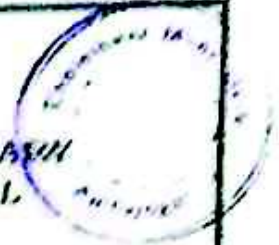
४. भारतीय राज्यघटनेने सभ्यांना त्यांचा प्रशासनात सजकोय जावनात दिलेले असले तरी ७३ वी व ७४ वी धातूनदुरुवतीने सभ्यांना नाचनिक सजकोय पधिकेन सभ्याची लोण्याची सभ्या दिली आहे तरचून अधिकतर सभ्यांची सभ्याची सजकारणात येण्यासाठी प्रतिकूल परिस्थिती लोणी आजची आग्रहाणाचा भाग घेवून सजकोय पद सभ्यांना उमेदवारी देतात. अन्यथा सभ्यांना सजकारणात सभ्या वाली जावनाती सजकोय नेतूननाची आजची प्रशासनिक दुरुवता नाही

५. प्रशासनाचात, पंचायत समिती व जिल्हा परिषद आणि नगरपालिका, नगरपालिका न महानगरपालिका या निवडणुकासभ्या उमेदवाराचा जात, आर्थिक पद दे पाहुन पददान केले आहे त्यांमुळे नागरिकांच्या मागासवर्गीतील महिलांना आग्रहा अनुमती उमेदवार घेवून निवडून घेण्यासाठी अडथळीचा एकदासला कसता लागते

६. सजकोयप्रशासनात पशसमी लोण्यासाठी संगठना नाचून, उतम वकल, सभ्यांच्या प्रती निष्कार सळमळ न त्यांमन्ती का मुणांबरोबरन उतम सजकारणी सभ्यासाठी विशिष्ट प्रकारच्या शिखाणाची न सकाराची आग्रहगतता असते. गरिबांचा

16/11/19

ISSN 2319-3592
AN INTERNATIONAL, MULTIDISCIPLINARY
HALF YEARLY RESEARCH JOURNAL

IDEAL

Volume - VIII

Issue - I

September - February 2019/20

English / Marathi / Hindi Part - I

Peer Reviewed Refereed and
UGC Listed Journal No. 47026

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.601
www.sjifactor.com

✦ EDITOR ✦

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc. (Maths), M.B.A. (Mkt), M.B.A. (HR),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod & Dist), M.Ed.

✦ PUBLISHED BY ✦

Ajanta Prakashan
Aurangabad (M.S.)

(Signature)
Principal
Ajanta Prakashan
Aurangabad (M.S.)

EDITORIAL BOARD

Mehyar Adigunle

Faculty of Engineering, London
Metropolitan University
Hollands Road, London

Dr. Nihal Farooq Zaini

College of Arts and Sciences
Sulaiman Bin Abdul Aziz University, U.S.A.

Dr. Altaf Hussain Pandi

Dept. of Fisheries, University
of Kashmir, Kashmir, India

Dr. Kamaldeep S. Wadhwa

Assistant Professor & Head, Department of Applied Arts
Institute of Technology, Gandhinagar, Gandhinagar
& Science, Village, Gandhinagar, Gandhinagar, India

Dr. Prashant M. Dafia

Dept. of Computer Science and Applications,
Dhule College, Dhule, India

Dr. P. S. Kati

Professor & Head, Dept.
Dept. of Economics, Sree Jayacharya
Kadavay - 561 2, India

Dr. Rana Pratap Singh

Professor & Dean, School for Environmental Science
Dr. Babasaheb Ambedkar, Ambedkar University
of Maharashtra, Lucknow - India

Dr. Anvita Bhatnagar

Head, Dept. of Sociology, University of
Chhatisgarh - India

Dr. Jagdish K. Baheti

H.G.D. S.N.S. College of Pharmacy,
Narasagar, Chandwad, Nashik (M.S.) - India

Prof. P. N. Gogkar

Head, Dept. of Physics,
University of Science of Bombay,
Central University, Maharashtra - India

Dr. Memon Ubed Majeed Yousaf

Asst. Prof. Dept. of Commerce
Sir Sayyid College Aurangabad (M.S.) - India

PUBLISHED BY

Ajanta Prakashan
Aurangabad, (M.S.)

Principal
Khalid Hussain Khan
Aurangabad

CONTENTS OF ENGLISH PART - I

Sl. No.	Topic	Page No.
1	Introduction	1-10
	English as a global language	11-15

होता है। इसी कारण इसे को फाटी उखाड़ ली होती। तो रिश्ते भी भंगी है। लेकिन इतिहास दुनिया एक सच कहाने को और लिखने वाली लेखिका को। इसी कारण उन्होंने सब लिखा है। और अपने कार्य में विश्वास रखी थी और सब लिखकर अपनी को और अपने को को सब बढ़ाती रही।

और एक लेखिका विद्वाने मादरी में अपना सक्रिय दिनांक और जिंदगी में लिखा लेखिकाई कहने दुनिया में अपने समय में अपने जीवन में पढ़ी हुई आत्मकथा को लिखा है। दलित समाज का विषय लिखा है। दलित समाज को सा लिखने दुःख, अन्वय, आकाशय का सामना करना पड़ता है। लिखने दुःख होने पड़ती है। जगत् इतिहासिक, सांस्कृतिक जीवन के साथ किताब लिखकर लिखा जाता है। इस बारे में अपने आत्मकथाओं में लिखा है।

मुद्रांता राजर्षि इस लेखिका ने 'दिलेन का दर्द' इस आत्मकथा में अपने साथ हुए अन्याय का विशेष चर्चा किया है। पिछले समय के रस का कहर रोषका लिखा जाता है इस बारे में अपने बात रखी है। उनकी ही कल्पनात्मक लेखिका के उनके कार्य को देखा लेकर अपने कार्य को पूरा बात की है और समाज दलित, शोषित, विदारी री के साथ किताब लिखकर लिखा है। इस बात को समाज के सामने अपने स्वीकार अनुभव को आत्मकथा से पेश किया गया है। और मुद्रांता के निराश्रय अपनी लग छेद दो है। अन्वय विना इस लेखिका ने 'स्वीटी रिज' में आत्मकथा में इन पर हुए अन्याय आत्मकथा अपने साथ संपर्क का पूरा विषय लिखा है। अपने जीवन से हटकर विदेशी भूमिका स्वीकार किया और संपर्क किताब जगत् अपने कथन से ही री को पेश संपर्क करना पड़ता है और खुद केता संपर्क किया है, यह बात रखी है। और उनके पास अपना ही जीवन, अनुभव, साहस का इसी कारण आत्मकथा का विषय लिखा है।

शुभु भंडारी इस लेखिका ने 'एक कल्पनी' इस आत्मकथा में पढ़ी लिखी होकर ही बहुत अन्याय आकाशय, आकाशय को सामना करना पड़ता है। तो अदरिस्त गरी क्या लोग इस बारे में लिखा है। और साहस्य का कोर दिखने जगत् पुस्तकबन्धन को फेंक गंगा दो है। इस समाज का री को पढ़ी सांस्कृतिक विदारी पर गार किया है। पुरानी संस्कृति का लिखा की है। यह संस्कृति पढ़ी-लिखी री का शोषण करती है। तो अदरिस्त री का क्या किताब तब दृष्टिगत करती होगी इस बात पर सोचने को मजबूर किया है। समाज के अर्थों पर लगी हुई पढ़ी को खोलने का कार्य किया है और समाज में री पर गौणवारी अन्वय, अन्वयकार पर दूर पढ़ी है। और अपने आत्मकथा में साहस्य से इस पुस्तकबन्धन संस्कृति को आत्मकथा की है।

आत्मकथाओं का मुख्य संदेश

1. दलित एवं री का जीवन समाज के सामने रखना।
2. लिये को मिलने वाले दुःख एवं को समाज तक पहुंचाना।
3. री पर होनेवाले अन्याय-अत्याचार, दुःख गेदना पर निरूपण।
4. विरोधका दलित री का परम समाज के सामने रखना।
5. दलित री का सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक जीवन सामान्य निर्दिष्ट करना।

Abstract

The study is about the impact of the COVID-19 pandemic on the educational system. The study aims to explore the challenges faced by students and teachers during the pandemic and to identify the effective strategies used to overcome these challenges. The study is based on a survey of 100 students and 50 teachers from a government school in Amrajogai. The results of the study show that the pandemic has had a significant impact on the educational system. The most common challenges faced by students are the lack of access to the internet, the lack of motivation, and the lack of social interaction. The most common challenges faced by teachers are the lack of resources, the lack of training, and the lack of support. The study also identifies several effective strategies used by students and teachers to overcome these challenges. These strategies include using online learning platforms, participating in virtual classes, and seeking support from family and friends. The study concludes that the pandemic has had a significant impact on the educational system, but that there are several effective strategies that can be used to overcome these challenges.

Keywords

- 1. COVID-19
- 2. Education
- 3. Impact
- 4. Pandemic
- 5. School
- 6. Teacher
- 7. Student
- 8. Strategy

Dr. ...
Principal
Khoteelwar Mahavidyalaya,
AMRAJOGAI

NBPL

ISSN 2278-8158
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
HALF YEARLY RESEARCH JOURNAL

ROYAL

Volume - VIII

Issue - II

December - May - 2019-20

English / Marathi / Hindi Part - I
Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal
Journal No. 47037

www.sjifactor.com

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 5.756
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Assit. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Math's), M.B.A (Mkt), M.B.A (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod & Dir), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

Principal
Cholohwar Mahavidyalaya
Aurangabad

The information and views expressed and the research content published in this journal, the sole responsibility lies entirely with the author(s) and does not reflect the official opinion of the Editorial Board, Advisory Committee and the Editor in Chief of the Journal "ROYAL". Owner, printer & publisher Vinay S. Hatole has printed this journal at Ajanta Computer and Printers, Jaisingpura, University Gate, Aurangabad, also Published the same at Aurangabad.

Printed by

Ajanta Computer, Near University Gate, Jaisingpura, Aurangabad. (M.S.)

Printed by

Ajanta Computer, Near University Gate, Jaisingpura, Aurangabad (M.S.)

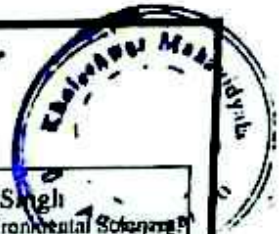
Cell No. : 9579260877, 9822620877 Ph. No. : (0240) 2400877

E-mail : ajanta060@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

ROYAL - ISSN 2278 - 8155 - Impact Factor - 5.756 (www.sjifactor.com)

EDITORIAL BOARD

Prof. P. T. Srinivasan
Professor and Head Dept. of Management Studies,
University of Madras, Chennai.

Dr. Rana Pratap Singh
Professor & Dean, School for Environmental Sciences
Dr. Babasaheb Bhimrao Ambedkar University
Rachauli Road, Lucknow.

Dr. P. A. Kuli
Professor and Head (Retd.),
Dept. of Economics, Shivaji University, Kolhapur.

Dr. Kishore Kumar C. K.
Coordinator Dept. of P. G. Studies and Research in
Physical Education and Deputy Director of
Physical Education, Mangalore University, Mangalore.

Dr. Sadique Razaque
University Dept. of Psychology,
Vino Bhave University,
Hazratnagar, Jharkhand.

Dr. S. Karunanidhi
Professor & Head, Dept. of Psychology,
University of Madras.

Dr. Uttam Panchal
Vice Principal, Dept. of Commerce and
Management Science,
Deogiri College, Aurangabad.

Dr. Ganesh S. Chandanshive
Asst. Prof. & Head of Dept. in Lokkala Academy,
University of Mumbai, Mumbai.

Dr. Kailas Thombre
Research Guide and Asst. Prof.
Deogiri College Aurangabad.

Dr. Rushikesh B. Kamble
H.O.D. Marathi S. B. College of Arts and
Commerce, Aurangpur, Aurangabad. (M.S.)

Dr. Shelkar Gungurwar
Hindi Dept. Vasantirao Naik
Mahavidyalaya Vasarni, Nanded.

Dr. Jagdish R. Baheti
H.O.D. S. N. J. B. College of Pharmacy,
Memnagar, A/P. Tal Chandwad, Dist. Nashik.

Dr. Manerao Dnyaneshwar Abhinanji
Asst. Prof. Marathwada College of Education,
Dr. Rafique Zakaria Campus, Aurangabad.

Memon Sohail Md Yusuf
Dept. of Commerce, Nizwa College
of Technology, Nizwa Oman.

PUBLISHED BY

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

Principal
Kholechwar Mahavidyalaya
AMRAVATI

CONTENTS OF HINDI PART - I

क्र.सं.	लेखक अथवा लेखिका का नाम	पृष्ठ सं.
1	श्रीमती सुनिता क. शर्मा, विद्या लाल डॉ. शर्मिला शर्मा	1-3
2	श्रीमती सुनिता क. शर्मा, विद्या लाल डॉ. शर्मिला शर्मा	4-10

मुख्य भाग

श्री श्री वेमन्दि द्वारा लिखा गीतान उपन्यास में कृषक जीवन के बारे में विस्तृत जानकारी है। इस उपन्यास की रचना १९३५ में की गई है। गीतान में श्री श्री वेमन्दि जी ने किसानों के शोषण का उल्लेख किया है। इसे 'वेमन्दि' को गीतान का पूर्ववर्ण माना जाता है। वेमन्दि की जीवन विशेषता, राष्ट्रीय एवं किसान वर्ग के बारे में श्री श्री वेमन्दि गीतान, शोषण, कठिनाई, दुःख, से परिचित थे इस कारण उन्होंने किसानों के साथ अपने जीवन उनके सामाजिक के लिए अपने साहित्य में किसान के बारे में लिखा है।

गीतान में वेमन्दि ने शोरी के किसानों में अपनी परिचितों को अपने वर्ग के, परी उनके समस्याओं का प्रकाश प्रकाश के सामने प्रेश किया है। एक छोटे से 'वेमन्दि' का वह शोरी एक सामान्य कृषक से संबंध 'जन्मजात' है। पत्नी, कठिनाई, पुत्रिय और अन्य घटक गीतान के एक महान किसान, मजदूर का शोरी शोषण करते हैं और किसानों को मजदूर बनाते हैं। यह कथन किया है। उपन्यास गीतान की रचना वेमन्दि एक कृषक जीवन में अनुभवात्मक समस्या, गीतान के बारे में श्री वेमन्दि लिखा गया है। यहाँ एक निदग्धना है। अपने समाज का जो शोषण ही वह है। उनके बारे में श्री श्री वेमन्दि किसान सभी वर्ग उन्नी तक से जानता है। इसी कारणों से समाज में यही स्थिति, परिवार, में अन्य शोरी के कारण जीवित होता है और अपने परिवारों के खासिय को अपने किसानों को खेप देता रहता है। श्री वेमन्दि द्वारा सभी किसानों को मजदूर है जो गीतान एक 'वर्ण' है। जो श्री श्री भारतीय किसानों को परिचाली और समस्याओं में उल्लेख है। श्री गीतान उपन्यास को परिवार या परिवारों के लिए का प्रकाश करता है।

किसान वर्ग श्री श्री समाज, गीतान है। इसी कारण को ब्रह्मा बनाने करने के लिए विमल वेमन्दि प्रकाश है। श्री श्री वेमन्दि वेमन्दि करने के बाद श्री श्री कृषक सभी विराता। फिर श्री श्री वेमन्दि किसानों की शोषण या जो वेमन्दि की शोरी को शोरी की शोरी गीतान करता रहता है। उसे एक किसानों से ब्रह्मा किसानों का मन नहीं करता। अपने विकल्पों का शोष उसे छोड़ा नहीं जाता। यह उसके मूल्य में पूरी तरह से पूरा हुआ है और यह कृषक मजदूर नहीं तो श्री श्री वेमन्दि उपन्यास को पूरा है। ताकी उसे कोई किसी भी कारण विराटी से देव या बाहर न गिराते। यह किसानों उपन्यास को बना है। जो श्री श्री वेमन्दि छोटी छोटी बातों या अपने पूरे नहीं वह भला शोरी के मन, बचन है। उसके पास एक साथ ही जाने की साथ शोष एक ब्रह्मा का प्रकाश है। यह जो पूरा नहीं होता, उसे लगता है श्री श्री वेमन्दि को शोरी एक शोरी का के सामने रहने ही और वेमन्दि पूरे के साथ शुरू है। इससे मान सम्मान मिले और साथ के कारण विराटी के सामने सम्मान में नहीं न ही श्री श्री वेमन्दि में एक नेता है। श्री श्री वेमन्दि शोरी को ईश्वर शोरी से जो साथ श्री श्री वेमन्दि है और साथ का शोरी है श्री वेमन्दि शोरी का जीवन प्रभावित होता है। जो कठिनाई बनता है। श्री श्री वेमन्दि को सामाजिक रूप विराट में और शोषण जो श्री श्री वेमन्दि शोरी का शोषण को कारण जो उल्लेख वेमन्दि ने किया है। एक शोरी को ब्रह्मा के लिए ब्रह्मा श्री श्री वेमन्दि शोरी का शोषण को श्री श्री वेमन्दि शोरी का शोषण को शोरी वेमन्दि शोरी ने अपने उपन्यास में कृषक जीवन के बारे में श्री श्री लिखा है।

इस कारण मुंशी प्रेमचंद एक ऐसे उपन्यासकार हैं कि, भारत में पहले ऐसे समाज और जीवन की मूल्य-मूल्य मिलाती। इसका पूरा अध्ययन अभ्यास करते हुए वर्तमान युग से जुड़ी समस्या है उसका चित्रण इस उपन्यास में मिलता है। प्रेमचंद एक अच्छा समाज निर्माण करना चाहते हैं। वो भेद-भाव को मिटाना चाहते हैं। जाती-पाती समाज हो और किसी का शोषण ना हो व्यक्तियों का पहचान जाती या संपत्तियों से ना हो उसके अच्छाईसे वो पहचाना जाए ये प्रमुख बातें हैं जो प्रेमचंद ने अपने उपन्यास में रखी हैं। सभी का उत्तरदायित्व है। अपना अव्ययता किसान का किसी तरह से शोषण ना हो।

उन्होंने इस समस्याओं को सच्चाई को पूरे समाज के सामने खोला है। जीवन में बले संघर्ष खत्म हो किसान अच्छी तरह अपना जीवन व्यतित करे ये विचार पूरे तादात्म्य से रखे हैं। कृषक जीवन को पूरा रचना गोदान है। उसमें पूरे समस्याओं का चित्रण किया गया है। किसानों को प्रतिनिधित्व लेकर पूरे जीवन उसकी कंसों 'ट्रेजडों' होती हैं उसे उन्होंने बड़े खुलसूरती के साथ पेश किया है। सभी समाज में बैठे ठेकेदार किसान को लुटते हैं और उनका शोषण करते हैं।

निष्कर्ष

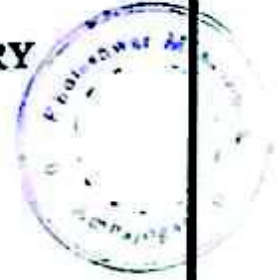
गोदान औपनिवेशिक शासन के अंतर्गत किसान का मजदूरी व्यवस्था में बतनेबतने निरंतर शोषण तथा उसमें उत्पन्न, संघर्ष को कथा है। गोदान का नायक 'होरो' एक किसान वर्ग के प्रतिनिधि के तौर पर मौजूद है। आजीवन दुर्धर्म संघर्ष के बावजूद उसकी एक गांव की आकांक्षा पूर्ण नहीं हो सकती और इसी कारण उसकी पूरी जिंदगी से परेशानी होती है और यहाँ अपना भारत देश कृषक देश होकर भी किसान वर्ग इस हालत में है। इसी कारण वो आत्महत्या करने में मजबूर हो रहा है। ये बात उसी पर कुछ अमल नहीं हो रहा है। और दिन ब दिन किसानों की हालत बंद से बदतर हो रही है। पर उन के समस्याओं का हल नहीं निकल रहा है। उनकी परेशानीयाँ दिन-ब-दिन बढ़ती ही जा रही हैं। उनके समस्याओं का समाधान नहीं हो रहा है। सबको अन्न देने वाला किसान खुद भुका मर रहा है और आत्मत्या कर रहा है ये अंतरिम सत्य है।

संदर्भ ग्रंथ

1. गोदान - प्रेमचंद, मनोज पब्लिकेशन, २००५
2. प्रेमचंद और उनका युग - डॉ. राम विलास शर्मा, राजकमल प्रकाशन, नई दिल्ली
3. उपन्यासकार प्रेमचंद की सामाजिक चिंता - सतिता राय, वाणी प्रकाशन

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - VIII Issue - I English Part - I January - March - 2019

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान विद्या विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A (Mktg), M.B.A (HR),
M Drama (Acting), M Drama (Prod. & Dir.), M.Ed

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

(Signature)
Principal
Maharaja Mahavidyalaya
MUMBAI

CONTENTS OF ENGLISH PART - I

S.No.	Title & Author	Page No.
12	Water Scarcity and Its Implications on Agriculture Dr. Ganapure R. D.	72-77
13	Role of Agriculture in Rural Development of India Ashok K. Hoke	78-80
14	Need for a Sustainable Agriculture in India Dr. S. H. Kadekar	81-85
15	Sustainable Agricultural Development in India Kamlesh Bhimraj Vaspute Prof. Dr. Raju Katthu Shinde	86-90
16	Need of Second Green Revolution Dr. M. A. Desai Dr. Khote Onkar Balkrishna	91-93
17	Causes and Remedies of Soil Pollution Dr. Chhaya S. Kulkarni	94-96
18	Sustainable Agriculture Development in India Mr. Nagar Sharan Kulkarni	100-103
19	Low Agricultural Productivity in India - Issues and Concerns Dr. Mrs. Manisha Vinay Aole	104-108
20	Problems & Solutions of Indian Agriculture Dr. Mahatva Mayra Ghatge	109-115
21	Indian Agriculture and Rural Development under Five Year Plans Mr. Balaji Bhimraj Waghmare Mr. Raju B. Zote	116-127
22	Role of Libraries in Supporting Agricultural Education and Research Mandha Tukaram Vansavkar	128-133
23	Government Steps for Agriculture Facilitation Dr. Rajaram Karaba Patil	137-138
24	Future Development of Farmers and Cooperatives Pavani Pravin K. Jeyaram	139-144

22. Role of Libraries in Supporting Agricultural Education and Research

Mundhe Tulshiram Vinayakrao
Librarian, Shri Siddheshwar Mahavidyalaya, Nijalgaoan Dist. Beed

Abstract:

Agriculture is the largest contributor to the Indian economy, for the continuous development of agriculture sector there is a need of research based knowledge of existing agricultural practices, the potential of the sector, the approaches for transforming the agriculture sector etc. These information needs get fulfilled through library services so here this paper presents role of libraries in supporting agriculture education and research.

This paper highlights importance of library as information dissemination center for the three main functions of agriculture education, namely education, research and extension services. Farmers are needed information about improved variety of seeds, pesticides, agricultural equipment, weather conditions, harvest and post harvesting technology. Information about the fertility of the soil, seed varieties, suitability of the soil, choice of proper yield, Details of crop diseases and their remedies, weather conditions etc. are needed for agriculture. Libraries play an important role in providing such information.

Introduction

Library is an integral part of agricultural education and research. The traditional roles of libraries have been the collection, organization, preservation and dissemination of intellectual outputs but in this digital era the approaches to these traditional roles are evolving to facilitate easier access to information up to the every part of human life including agriculture practices and emerging agricultural technology. With the onset of digital age the role of libraries has been expanded to be not only a store house of collected printed materials, but one that provides access to electronic information of various parts of human life including agricultural education and research also.

There are three main functions of agricultural education, namely education, research and extension services. Information is an essential input for all these three major functions and that need of information is catered through libraries. Libraries provide information to library users

128

Principal
Kholechwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

including students of agriculture as well as farmers as follows. To increase the use of agricultural information resources libraries play vital role in agricultural education and research.

Information needs of farmers

The modern libraries have variety of services such as reference service; inter library loan service; documentation service, abstracting and indexing information available in recent literature ranging from annuals to current periodicals and compilation of bibliographies that all information is needed for agriculturists, agriculture experts and farmers.

1. Field Acquisition

Farmers are required to know the different types of schemes, available subsidies, their policies, procedure for purchasing of agricultural land etc. and that information is provided through libraries in the form of print as well as non-print media. The agricultural science university libraries also provide legal, political and economical information needed for the farmers.

2. Agricultural Technology

For the continuous growing development of agriculture every nation must bring forward the innovative practices. Farmers should be fed with innovative technology in their farming. Libraries do that work formerly.

3. Agricultural inputs

Farmers are needed information about improved variety of seeds, pesticides, agricultural equipments, weather conditions, harvest and post harvesting technology. Like other inputs, information is also an input to agriculture. Information about the fertility of the soil, seed varieties, suitability of the soil, choice of proper yield, Details of crop diseases and their remedies, weather conditions etc. are needed for agriculture. Hence, libraries play an important role in providing such information.

4. Agricultural Credit

Farmers need information about credit facilities, source of finance, how to utilize available resources, loanable amount, terms of loans and the agricultural science university library provides information on various sources of finances for agriculture, details on government schemes, credit facilities, etc.

5. Agricultural Marketing

Day to day market trend on price of different variety of crops is necessary for the farmers. Market of every crop with up to date information comes before farmers. Libraries also provide information about market trends for agricultural products, such as current prices, sales time, group marketing etc.

6. Food Processing Technology

Agriculture crops get good prize if food processing technology acquainted to farmers. Information about post-harvest, food technology is needed for farmers to get optimum benefit out of their crops. Farmers should know about the new technology developed on agriculture. Agricultural science university libraries are effective media through which farmers may get new methods of cultivating, pest control, fertilizing, harvesting, food processing etc. The libraries may also help the farmers by providing information on processing of food grains, their storage methods, processing the food crops to make ready-made food items like pickles, delicious food items etc. so that farmers get better prices after processing their products.

7. Solution of Practical Problems

Library may act as meeting place for farmers and scientists in agriculture. Farmers may get cleared of their practical problems discussing with agricultural scientists. Libraries here also provide relevant literature for solving their day to day problems.

The Role of libraries in Agricultural Research

In order to inform the researcher about the problems faced, experiences gained and observations made by the farmers in practicing the research results, the library may compile data obtained from extension workers and farmers and distribute among the researchers. As far as information explosion is concerned libraries keep its researchers abreast of the latest information, data in the form of print or non-print media is used for agricultural research, libraries provide research material as follow.

1. Research reports on various research problems in the form and language familiar with the researchers.
2. Current Contents of journals on various specialties of agricultural sciences.
3. Bibliographies of latest publications on various fields of agricultural sciences.
4. A monthly or quarterly agriculture research newsletter reporting briefly various research projects at hand.

5. A quarterly research bulletin intimating the results of research conducted during that period.

Conclusion

As it is said that an empty head will make the belly emptier, this paper highlights the relevance of libraries especially agricultural libraries to cater the needs of agricultural students, farmers and researchers also. The libraries also provide legal, political and economical information needed for the farmers, agricultural scientists and researchers.

Thus libraries collect, acquire, retrieve, store, communicate and disseminate the agricultural information. Keeping in view the role, the libraries are known as key to Knowledge and information.

References

1. Harris, Susan C. Agricultural Information in Developing countries. *Library Trends*, Vol. 38 No.3, Winter 1990, P. 578-634.
2. Samuel Dwalya, Kwadwo, A. O. and W. T. Promoting ICT based agricultural knowledge management. 2012
3. Visakhi, P and Srivastava, SS. Agricultural Libraries Vis-a-vis Community Information Service in Indian context. *EASIR Bulletin*, Vol. 47, No.3, September 2002, P. 171-177.
4. Kaul, H. K., *Library resource sharing and networks*. New Delhi: Virgo publications: pp.336, 1999
5. Mullins, L.J. *Management and Organisation Behaviour*. Pitman, London, U.K. 2002.

 S. J. FACTOR
 PUBLISHERS
 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000

प्रा.सुंटे.टी.वी.

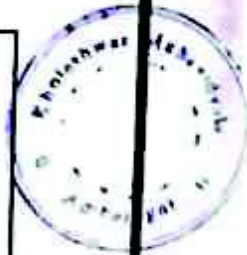
IMPACT FACTOR
6.10

B.O.D

ISSN 2348- 5825

International Registered & Recognized Research
Journal Related to Higher Education for All Subjects

INDO ASIAN PHILOSOPHER

UGC APPROVED, REFEREED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue : XV, Vol. I

Year-VIII, Bi-Annual (Half Yearly)

(April 2020 To Sept. 2020)

Editorial Office :

Gyandev Parvati,

K-9/1, 99B A-1,

Near Vishal School,

LBC Colony,

Pragati Nagar, Latur

Dist. Latur -413531.

(Maharashtra), India.

EDITOR IN CHIEF

Dr. Dalaji Kamble

Head, Dept. of Economics
Dr. Babasaheb Ambedkar Mahavidyalaya
Latur, Dist. Latur (MS) India

EXECUTIVE EDITORS

Dr. Rajaram P. Labaree
Joint Director, Higher Education,
Nanded Region, Nanded (MS)

Dr. Nitin Chitambar
Head, Dept. of Economics,
S. N. S. Mahavidyalaya,
Karnatak Dist. Washinag (MS)

DEPUTY EDITOR

Dr. M. B. Karagi
Head, Dept. of English,
Smt. Subhadra Deshpande College
Latur, Dist. Latur (MS)

Dr. M. G. Wadga
Head, Dept. of English,
A. S. S. College,
Nalgonda Dist. Nalgonda (MS)

CO-EDITOR

Dr. Mahadev S. Kamble
Dept. of History,
Vasant Mahavidyalaya,
Nag. Dist. Beed (MS)

Vandita S. Jalhne
State Teacher's Coll. College,
Dhule Dist. Dhulewad
(Maharashtra)

Website
www.irasg.com

Contact : 07382-241913

09423346913/09637035252

09503014000/07276301000

E-mail :

vsanagroup1994@gmail.com

interlinkresearch@rediffmail.com

mbkamble2010@gmail.com

Published by :

Indo Asian Publication,

Latur, Dist. Latur -413531 (MS) India

Price : ₹ 200/-

MEMBER OF EDITORIAL BOARD

Dr. Babeshob S. Patil
Head, Dept. of Economics,
C. K. T. College,
Parner, Dist. Haveri (MS)

Dr. Sushila Gavhane
Head, Dept. of Economics,
Vasant Mahavidyalaya,
Nag. Dist. Beed (MS)

Dr. Mohammad T. Bahaman
Dept. of Biomedical Science,
International Islamic University,
Kuala Lumpur (Malaysia)

Dr. R. B. Gavhane
Head, Dept. of Economics,
G. S. College,
Bhatnagar Dist. Bhatnagar (MS)

Dr. Bhaskar S. Wadga
Head, Dept. of History,
Sitabai Arts College,
Akola, Dist. Akola (MS)

Dr. S. S. Sawant
Head, Dept. of Hindi,
Wingapur Mahavidyalaya,
Sangli Dist. Sangli (MS)

Dr. Sivajee Ravipati
Dept. of Chemistry,
DMATS, Patancheru,
MS (Pradesh) State)

Dr. Rajpal Dholkar
Dept. of Physical Science,
D. A. S. College,
Amnaji, Dist. Amnaji (Maharashtra)

Principal
Wholashwar Mahavidyalaya
AMNAJOGAI

Volume 21, 2023

ISSN 2347-3177
e-ISSN 2347-3185

Volume 21, 2023
Pages 01-56, 67-72

INDEX

Sr. No.	Title for Research Paper	Page No.
1	Climate Change and Agricultural Problems in India Suresh J. Chate	1
2	A Synopsis of Sampling Methods in Research Dr. Vikram V. Gite	7
3	Total Quality Management and Library L. V. Munde	15
4	Digital Library - Preservation Of Indian Cultural Heritage Gajanan Darade	19
5	Exploitation of Natural Resources in Central Asia Dr. Anil Reddy	27
6	गणतंत्रात्मक संस्कृतीची विविधता आणि डॉ. सत्यनाथ रेड्डीकरांचे योगदान	36
7	गणतंत्रात्मक संस्कृतीची विविधता आणि विशेषतः महाराष्ट्रातील डॉ. सत्यनाथ रेड्डीकरांचे योगदान	41
8	सामाजिकशास्त्रातील प्रौढांच्या प्रविष्टीचा संदर्भात डॉ. सत्यनाथ रेड्डीकरांची महत्त्वाची महिलांना संबंधित योगदान	51
9	सामाजिकशास्त्रातील प्रौढांच्या प्रविष्टीचा संदर्भात डॉ. सत्यनाथ रेड्डीकरांचे योगदान	56

Total Quality Management and library

T. V. Mundhe

Librarian,

Kholeshwar Mahavidyalaya,
Ambajogai, Dist. Beed

ABSTRACT

The Library is a social organization so management is needed in such an organization, so it is expected that successful quality management is the key ingredient in every organization adopting the principle of continuous improvement. This continuous improvement is broadly in line with other competitors or comparatively broader than other competitors. So each institute adopts such a philosophy for successful quality. Total Quality Management is adopted in the school, college, University for the development of proper way of belonging, research work etc. Total quality management is a human based management system.

Overall quality management can be consistently pursued with the goal of continual improvement customer is the center of management. Improving the process and managing the overall inclusion is important and designed. As a function of the structure, the expected objectives are met by measuring the work. So their Performance appraisal is done by providing stimulus rewards. Overall, these Total quality management practices are within the organization from top to bottom is based on everything.

Definition:

The organization of the staff and tools of the organization based on the principles of management and the functioning of the organization Using effectively to meet goals effectively

means' complete quality management.

TQM Stands for

T Total -Makeup of the whole

Q Quality -Degree of excellence a product or service provides

M Management- Act, art, or manner of handling, controlling, directing etc.

Principles of Total Quality Management:

TQM is based on the following principles:

1. Primary responsibility for product quality rests with top management — Management should create an organizational structure, product design process, production process and incentive that encourages and rewards good quality. *Juran has clearly stated, "The critical variable in Japanese quality leadership is the extent of active participation by senior managers."*
2. Quality should be customer focused and evaluated using customer-based standards. A product is not easy to use and a service is not courteous and prompt unless customers say they are. This fact requires organizations to work closely with their customers to determine what the customers want in the products and how they receive value from the products.
3. The production process and work methods should be designed consciously to achieve quality conformance — Using the right tools and equipment, mistake-proofing processes, training workers in the best methods and providing good work environment help to prevent defects rather than catching them. In addition, tightly synchronized production systems with quick communication among workers promote quick identification and solution of quality problems.
4. Every employee is responsible for achieving good product quality — This translates into self-inspection by workers themselves rather than by separate quality control personnel. It requires workers to cooperate in identifying and solving quality problems.
5. Quality cannot be inspected in a product, so make it right the first time — Making it right or doing it right the first time should be the goal of every worker. Methods such as pokayoke and structured machine setups which increase the chance of doing it right the first time should be utilized as much as possible.
6. Quality should be monitored to identify problems quickly and correct quality problems immediately — Statistical methods can play a useful role in monitoring quality and identifying problems quickly. But self-inspection and assessment of work by employees and customer assessments of quality are important components of the quality monitoring.

- mechanism.
7. The organization should strive for continuous improvement — Excellent product quality is the result of workers striving to improve product quality and productivity on an ongoing basis using experience and experimentation. However, continuous improvement does not happen on its own. Organizational structures, work procedures and policies should be established to promote and accelerate continuous improvement. A variety of organizational mechanisms have been used to promote continuous improvement, such as work teams, quality circles and suggestion systems. Each of these methods utilizes workers who are directly involved in the production process as a primary source for improvement ideas. Some experts, however, believe that separate improvement teams should be used to initiate and guide improvement projects.
 8. Companies should work with their suppliers and extend TQM programs to them to ensure quality inputs — For many manufacturing companies, purchased components and materials account for over 50% of their production costs. Similarly, over 80% of the costs are the costs of goods intended for resale. If suppliers are providing low-quality components, materials, or goods, the purchasing company will find it impossible to achieve a high level of quality in goods and services it produces. In fact, many companies now require suppliers to have quality management programs certified by customers or by a recognized certification organization, such as the International Organization for Standardization (ISO).

Purpose of Total Quality Management in Library:

In terms of quality management, customers are expected to serve as the center and focal point of customer service just as the waves drop, so do the readers of the landscape. Considering that objective, the plan, considering the mistakes made by the others, keeping in view the design of the service, it should be avoided in the workplace.

Evaluation of continued delivery services workmanship Should be done. All staff in the department have full knowledge of the quality management and management of the day to day work. Those mistakes can be corrected by realizing the mistakes. Therefore, the self-esteem of the library staff can be remembered.

Conclusion:

The TQM has adopted by the libraries. TQM in libraries can be Measured, and improved by measuring through user Survey, Suggestion, Complaints, Library culture which depends to a large extent on leader Behavior towards staff. The application of the Principles & Techniques of TQM in library & information services environment requires deep

Indo Asian Scientific Research Organization (IASRO) (A Division of Indo Asian Publication)

(Signature)
Principal
Maheshwar Mahavidyalaya
AMRA (DGA)

Commitment of all levels of employee. For achieving excellence, TQM in the library intends to make changes in the organizational structure from tradition, Hierarchical to bridge the gap between those on the frontlines and the senior management.

References :-

- 1) Daba, Dishaant Chander (2001). Application of Total Quality Management to the University Libraries in Punjab, Haryana and Chandigarh. Anitisaar: Guru Nanak Dev University. Ph.D. Thesis. P.20-21. In Bavakutty M. & Abdul Majeed K.C. Methods for Measuring Quality of Libraries. New Delhi; Ess Publications, 2005.
- 2) Oakland, J.S (1989). Total Quality Management Oxford; Butter worth Heinem
- 3) Sanghant S. I & Sheridan Anantha (2000). Total Quality Management for Library and Information Services: An Overview. In Bavakutty M. & Purneswari M: Management of Libraries in the 21st Century, New Delhi, Ess Ess Publications.
- 4) http://Wikipedia.org/wiki/total_quality_management
- 5) Musqueen Shaista, Total Quality Management National Seminar Paper Aurangabad
- 6) Library and Information Science - Mukesh Bora, Uday Bhawan, Amit Kumar, Arilant Publications Ltd
- 7) Library and Informatics - SP Pawar and others - Phulke Publications Kollhapur
- 8) School and Informatics - Prof. Laxman Thorat - Diamond Publishing
- 9) Quality Management for the School - Quality Role in Library Management System September, October, November 2006
- 10) Use of gross quality principles in the library - Dholke Publications - Gyanangotri - Jan, August 2008

2019-20

92

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 22, Vol. 2
February 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2318 - 8648
Impact Factor : 7.139

Impact Factor – 7.139

ISSN – 2348-7143

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

February 2020 Special Issue- 22 Vol. 2

The Role of Women in Global Development

Chief Editor
Mr. Arun B. Godam

Guest Editor
Principal, Dr. Aqueela Syed Gous

Shaurya Publication, Latur

Page 1

Principal
Kholobhar Mahavidyalaya
AMBALOGAI

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 22, Vol. 2
February 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

28	A Comparative Study Of Group Between University And National Kabaddi Female Players Prof. Kiran Yerawar	99
29	Agriculture Sector in India Prof. Panchagalle S.V., Mr. Birajdar D.P.	101
30	The Contribution of Women in the Field of Mathematics Syeda Farra Fatima Nahri	104
31	The changing Role of Academic Library In the Digital Area Pro. Palkar Ratnabai Devrao	106
32	International Legal Documents In Relation To Women Development: An Overview Asst. Prof.Vardhaman Vinayak Ahiwale	108
33	Nutritional Health And Bones Health Of Maharashtra Women Rahul Bhojaji Kamble, G. Suryakant	111
34	Impact of Massive Online Courses (MOOC's) on Higher Education Mrs. Rakte Jyoti Bhausahab	114
35	Problems And Difficulties Of Women At Workplace Sagar V. Ghodke	119
36	"Food Adulteration and Consumer Protection" Miss. Shikha J.Sharma	122
37	Role of Judiciary in India Vilas Keshavrao Mhaske	125
38	Use of Social Media in Digital Library Mr. Siddheshwar Rajaram Kokat	128
39	Indian Democracy: Role Of Indian Judiciary Mrs. Chandani vishwasrao Ghogare.	131
40	"Parental and Society's Attitude Towards the Rural Girls' Education" Ms. Pratima Kamalakar Kamble , Dr. G. S. Yelhe	134
41	Digital library: A Need of the information age Mundhe Tulshiram Vinayak	139
42	Indian Agricultural And Economic Development Dr. Balbhini Anurutrao Patil	141
43	Physical education and sports in relation to quality of life	145

Digital library: A Need of the information age

Mundhe Tukhiram Vinayak

Librarian, Kholshwar Mahavidyalaya, Ambajogai Dist Beed

Abstract :

This research paper discusses on the digital library as a need of the advanced users in the information age. Digital libraries are very vast store house of information as per the demand of advanced users. This paper focuses on the advantages and disadvantages of digital libraries and justifies the digital library as a need of the modern information era. Digital libraries fulfill the requirement of technically advanced users of the library. Thus digital library becomes the integral part of present advanced education and life.

Key words :

Digital library, dissemination of information, Library resources, library users

Introduction:

We are living in the information age and communication and production of information are changing at a very fast pace and make vast effect on changing the traditional phase of Library to the digital phase of library. Digital library provides every possible requirement for technically advanced users area and the scope of the library becomes very wider and it stretches the realm of advanced users. Digital libraries have no boundaries of time, space, geographical area and no racial discrimination between people for accessing the information. Because of digital libraries only information becomes very quick cheap and easy to library users.

Digital libraries are a vast collection of digital materials, these libraries store the information and material in electronic formats and manipulate this large collection effectively.

the library resources must be available to the advanced library users without limitations of time, place and geographical area and that is possible due to digital libraries.

What is digital library ?

The term digital library has variety of potential meanings ranging from digitized collection of information to the digitized library services.

T.B.Rajashekhkar defines the digital library as, "a managed collection of information, with associated services, where the information is stored in digital formats and accessible over a network". It means that an organized collection of digitized material which can be accessible via network by an electronic devices, such as computers, laptops, mobiles etc., is called digital library.

Why digital library ?

Digital library is the need present era because of following reasons

1. Digital libraries have to play the important role in preservation archiving of the information.
2. The rising cost of acquisition and subscription to journals have forced libraries to look for other ways to make information available i.e. digital library.
3. Digital resources are regarded as an increasingly important resources type and digital library provides digital resources in very large quantity.
4. Digital libraries serve as portals for the huge reservoir of information.
5. Digital libraries are needed for better delivery of the information.

Advantages of Digital Libraries.

A digital library is not confined to a particular location or so called building it is virtually distributed to all over the world. The user can get his/her information on his own computer screen by using the Internet.

1. **No physical boundary:** The user of a digital library need not to go to the library physically, people from all over the world could gain access to the same information, as long as an Internet connection is available.
2. **Multiple accesses:** The same resources can be used at the same time by a number of users.
3. **Round the clock availability:** Digital libraries can be accessed at any time, 24 hours a day and 365 days of the year.
4. **Structured approach:** Digital library provides access to much richer content in a more structured manner i.e. we can easily move from the catalog to the particular book then to particular chapter and so on.
5. **Information retrieval:** The user is able to use any search term following to the word or phrase of the entire collection. Digital library will provide very user friendly interfaces, giving clickable access to its resources.

6. **Preservation and conservation:** An exact copy of the original can be made any number of times without any degradation in quality.
7. **Cost:** The cost of maintaining of a digital library is much lower than that of a traditional library. A traditional library might spend large sums of money paying for staff, book maintenance, rent, and additional books. Digital libraries do away with these fees.
8. **Space:** The traditional libraries are limited by storage space. Whereas digital libraries have the potential to store much more information, simply because digital information requires very little physical space to contain them. When the library had no space for extension digitization is the only solution.
9. **Networking:** A particular digital library can provide the link to any other resources of other digital library very easily thus a seamlessly integrated resource sharing can be achieved.

Disadvantages of the Digital Library

The computer viruses, lack of standardization for digitized information, quick degrading properties of digitized material, different display standard of digital product and its associated problems, health hazard nature of the radiation from monitor etc. makes digital libraries at times handicapped.

1. **Copyright:** - Digitization violated the copy right law as the thought content of one author can be freely transfer by other without his acknowledgement. So the difficulty in copyright for digital libraries is the way to distribute information. How does a digital library distribute information at will while protecting the copyright of the author?

2. **Speed of access:** - As more and computers are connected to the Internet its speed of access is continually decreasing. If new technology will not evolve to solve the problem then in some future Internet will be full of error messages.

3. **Band width:** - Digital library will need high band for transfer of multimedia resources. But the band width is decreasing day by day due to its over utilization.

4. **Initial cost is high:** - The infrastructure cost of digital library is the cost of hardware, software, training communication circuit is generally very high.

5. **Environment:** Digital libraries cannot reproduce the environment of a traditional library. Many people also find reading printed material to be easier than reading material on a computer screen.

Conclusion

Digital library is helping to change the face of reference services, information services and the complete information age scenario. On account of digital libraries users can access any information at any time. Actually it is a network of multimedia system, which provides finger tip access. The spoken words or the graphical display of a digital library is again having a different impact from the words that are printed. In the new environment using a document will not be problem for the library users and digital library saves the time and cost of the advanced users, thus digital library cope of the needs of library users in this information age.

References

1. [Mishra, R. P. S. and Arora, Kamlesh] (2013). Electronic libraries: A myth or reality. *Annals of library science and documentation*, 47(4) Pp 157-164.
2. Khan, Shakeri Ahmad, Khayat, Roshan and Yousif, Mohad, (2007). Digital Libraries: the present scenario. *I. A Bulletin* 19 (2) Pp 3-7.
3. Kumar, Bhuvan and Reddy, V. Sreenivas (2003). Digital libraries: a case study of NLI library. *Warakangal, I. A Bulletin* 19 (2) Pp 40-43.
4. Aron, William Y. "Relaxing Assumptions About the Future of Special Libraries." *The Horn and the Fortress* - IJL & Magazine (Apr. 1997) online: <http://www.ijl.org>.
5. <http://www.ack.org/ack/preserving/scanning.htm>
6. <http://training.micro.umn.edu/training/index.cfm>
7. http://www.umn.edu/ot/newsletter/1197-ot-digtech_skill.htm
8. <http://www.umn.edu/ot/>
9. <http://www.umn.edu>
10. <http://www.ijl.org/november06-hatting/>

Special Issue August 2019

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मातृयात्रा विद्यापीठ, औरंगाबाद
आणि

भारतीय शिक्षण प्रसारक मध्येचे

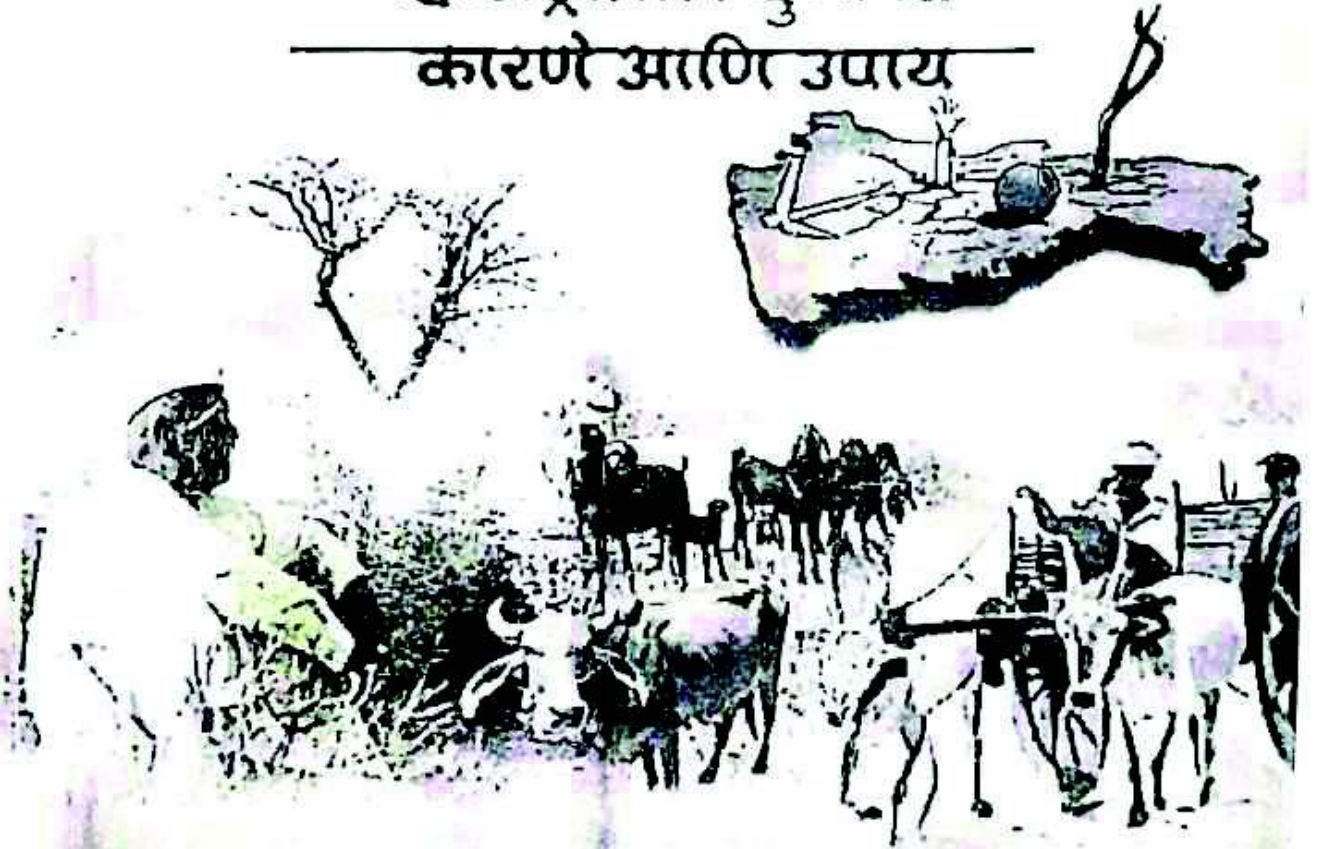

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने अर्थशास्त्र विभागा अंतर्गत राष्ट्रीय चर्चासत्र

महाराष्ट्रातील दुष्काळ :
कारणे आणि उपाय

संपादक

डॉ. बी. वी. कागदे

डॉ. व्ही. ए. नरवडे

Scanned with CamScanner
Principal
Kholeshwar
AMB 10661

MAH/MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Publication

AUGUST 2019
Special Issue

MAH/MUL/03051/2012

ISSN: 2319 9318

Special Issue, August 2019

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, अंजंगावाड

आणि

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंजंगावाड

यांच्या संयुक्त विद्यमाने अर्थशास्त्र विषयाअंतर्गत

राष्ट्रीय चर्चासत्र

महाराष्ट्रातील दुष्काळ : कारणे आणि उपाय

संपादक

डा. व्ही. गो. कगडे डा. व्ही. ए. नायडे

Printed by: Harshwardhan Publication Pvt. Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt Ltd., At Post Limbaganesh Dist, Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Harshwardhan Publication Pvt. Ltd.

At Post Limbaganesh, Tq Dist Beed

Pin-431122 (Maharashtra) Ce 107583057695, 09350203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributor / www.vidyawarta.com

Principal
Ghodke Archana Rajendra
Ghodke Archana Rajendra

13) महाभारत में दुष्कांड का अर्थ और इतर डॉ. शंकर कौं. भूषण, देवना. - महाकांड तथा श्री अर्जुनसमवाय, श्रीगाणवाड	
14) महाभारत में अर्जुनसमवाय का अर्थ डॉ. गणेश शंकर. कौं. - डॉ. बाबा राम. शंकर, देवनापुर	
15) महाभारत युद्ध के दौरान अर्जुन की शक्ति का अर्थ और महत्त्व हरिहर शिवाजी केले, डॉ. सी. लक्ष्मी एम. गावडे, नागपुर.	1161
16) "दुष्कांड निवारण का अर्थ और महत्त्व का अर्थ और महत्त्व" प्रमोदा देवनाज के. अंबागागाड	1167
17) महाभारत युद्ध के दौरान अर्जुन की शक्ति का अर्थ और महत्त्व डॉ. एम. बाबाके, श्रीगाणवाड - डॉ. सी. एन. बाबाके, श्रीगाणवाड	1169
18) महाभारत युद्ध के दौरान अर्जुन की शक्ति का अर्थ और महत्त्व डॉ. शंकराज शंकराज, श्रीगाणवाड.	1172
19) महाभारत युद्ध के दौरान अर्जुन की शक्ति का अर्थ और महत्त्व डॉ. मुरलीधर कुडलिक इंगोले, नागपूरनगर, श्रीगाणवाड.	1175
20) महाभारत युद्ध के दौरान अर्जुन की शक्ति का अर्थ और महत्त्व डॉ. प्रमोदा बाबाके शंकराज, देवनापुर - श्रीमती उज्वला शंकराज शंकराज, श्रीगाणवाड	1180
21) दुष्कांड निवारण का अर्थ और महत्त्व का अर्थ और महत्त्व डॉ. बाबाके के.के., अंबागागाड जि.बीड	1182
22) महाभारत युद्ध के दौरान अर्जुन की शक्ति का अर्थ और महत्त्व डॉ. सी. देवनाज शंकराज शंकराज, देवना.	1185
23) महाभारत युद्ध के दौरान अर्जुन की शक्ति का अर्थ और महत्त्व नागपुरी अर्जुन शंकराज, अंबागागाड, जि. बीड	1189
24) महाभारत युद्ध के दौरान अर्जुन की शक्ति का अर्थ और महत्त्व डॉ. प्रमोदा शंकराज शंकराज, शंकराज जि. देवनापुर	1192
25) "महाभारत युद्ध के दौरान अर्जुन की शक्ति का अर्थ और महत्त्व" डॉ. अश्वती शंकराज, सिरसाळा ना.पारळी दे. जि.बीड	1195

http://www.vidyavarta.in/ISSN/2319-9318

पानी शुद्धता ही वायुमंडल स्वच्छता का आधार होता है।
आयुष्य के लिए ही हमें स्वच्छ वायुमंडल चाहिए।
आज हमारे देश में वायुमंडल स्वच्छता का स्तर बहुत ही
नीचा है। इसे ठीक करने के लिए हमें कुछ कदम उठाने
हैं।

1) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें क्या करना चाहिए :

वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद
दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं। वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में
मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं। वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में
मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं। वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में
मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं।

इसके पीछे :

वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद
दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं। वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में
मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं।

- 1) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।
- 2) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।
- 3) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।
- 4) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।
- 5) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।
- 6) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।
- 7) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।
- 8) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।
- 9) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।
- 10) वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने हैं।

निष्कर्ष :

वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद
दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं। वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में
मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं।

वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में मौजूद
दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं। वायुमंडल स्वच्छता के लिए हमें वायुमंडल में
मौजूद दूषकों को कम करने के लिए कुछ कदम उठाने
हैं।

संदर्भ सूची :

- 1) वायुमंडल स्वच्छता - डॉ. राजेश कुमार
- 2) वायुमंडल स्वच्छता
- 3) वायुमंडल स्वच्छता - डॉ. राजेश कुमार
- 4) Hindi water portal
- 5) water management - Lokmat

100th Anniversary
1919-2019

ICSSR, New Delhi Sponsored
National Level Seminar in Interdisciplinary subject

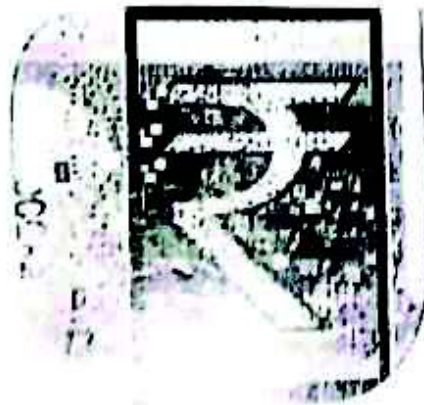
FINANCIAL LITERACY AND DIGITAL PAYMENT SYSTEM IN INDIA

Kisan Shikshan Prasarak Mandali, Borgaon (Kale), Tq & Dist. Latur
Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA,

DHOKI, TQ. & DIST. OSMANABAD. (MS)

Saturday, 28th December 2019

Pri. Dr. Haridas Fere
Chief Editor

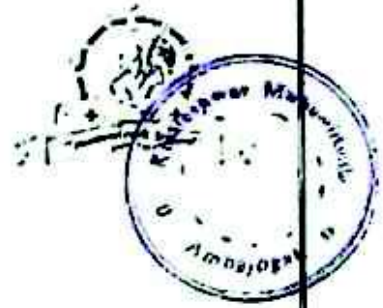
Dr. Balasaheb Maind
Editor

Organized By
Department of Economics
Vasant Rao Kale Mahavidyalaya, Dhoki
Tq. & Dist. Osmanabad (MS).

(VSKM)
Principal

Vol.
1

AMBA ACCREDITED

ICSSR, New Delhi Sponsored

NATIONAL SEMINAR

on

FINANCIAL LITERACY AND DIGITAL PAYMENT SYSTEM IN INDIA

28th December 2019

Organized by

K.S.P.M.'S

Vasant Rao Kale Mahavidyalaya, Dhoki,

Tq. & Dist. Osmanabad (MS)

(Department of Economics)

Chief Editor

Dr. Haridas Fere

(Principal)

Editor

Dr. B.V. Maind

(Convener)

Digital Payment System in Rural India

Dr. A. S. Singh
Assistant Professor
Department of Computer Science

Dr. A. S. Singh
Assistant Professor
Department of Computer Science

Introduction - India is known as an agricultural country. In agricultural sector, the major portion of the population is engaged in agriculture. The majority of the population is engaged in agriculture. According to the Census of India, the population in agriculture is 60%. The major portion of the population is engaged in agriculture. According to the Census of India, the population in agriculture is 60%. The major portion of the population is engaged in agriculture. According to the Census of India, the population in agriculture is 60%.

- Objectives**
- To study Digital payment system in rural India.
 - To know the problems and challenges of Digital payment system in rural India.

Research Methodology
This investigation is completed to provide the major, secondary and tertiary data. Digital payment system in rural India is the main objective. The investigation is completed to provide the major, secondary and tertiary data. Digital payment system in rural India is the main objective. The investigation is completed to provide the major, secondary and tertiary data. Digital payment system in rural India is the main objective.

The Digital Payments (DPM) in India

Month (FY 21)	No. of Digital Transactions	No. of Debit Transactions	No. of Credit Transactions	No. of P2P Transactions	No. of Credit Card (INR)
April	100.0	50.0	50.0	0.0	0.0
May	150.0	75.0	75.0	0.0	0.0
June	200.0	100.0	100.0	0.0	0.0
July	250.0	125.0	125.0	0.0	0.0
August	300.0	150.0	150.0	0.0	0.0
September	350.0	175.0	175.0	0.0	0.0
October	400.0	200.0	200.0	0.0	0.0
November	450.0	225.0	225.0	0.0	0.0
December	500.0	250.0	250.0	0.0	0.0
Source: RBI, NPCI					

Digital payment in Rural India
A group of India's rural and urban communities members of India (NPCI). The group works as an online based platform with a low cost and with an attached large financial services. More than half a million transactions helping job creation in different rural schemes like have a new agent. To avoid people and shops in a community and save time in various transactions and digital transactions of INR 100 for making work with their agent any form of banking work. So far just 17% of the members have given digital and 1.1 million and digital services in various transactions after the government started INR 1,000 and INR 500 notes on November 8. The National Payment Corporation of India (NPCI) is now former of the payment system (UPI) and UPI is helping people make transactions with their agents and it will help in higher rate of payments. So that the rural development scheme members with more transactions.

- Reduce the cost of Digital Payments in the agricultural sector.
- Government particularly encourage of farmer and agriculture.
- Reduce the amount of money transfer and transaction and help and as a result more efficient and digital payments system.

Principal
Department of Computer Science
Dr. A. S. Singh
Assistant Professor

- 4. Incorporate training in digital payment usage as a standard part of agricultural extension services
- 5. Implement a low cost voluntary digital ID program as a way of allowing millions of small farmers to access digital payments and financial services.

Digital payment system in agriculture system:

Agriculture remains an important economic sector in low and middle income countries. It has added accounted for 9.5% of GDP for low and middle income countries. According to APIC economies that reported data to the World Bank in 2013, and for the 10 middle income economies that reported data to the World Bank in 2013, the average percentage of the world's poor live in rural areas and account for the majority of the world's hungry.

Digital payments system in market:

The global digital payments market was valued at USD 3417.39 billion in 2018 and is expected to reach USD 640 billion by 2024 recording a CAGR of 13% during the forecast period of 2019-2024. Money and the way of exchange through payments have evolved drastically after their inception from metal coin to paper, checkbook account to e-wallets, money has taken various shapes, sizes, and forms.

Problems of digital payments in rural India:

These are the problems that may occur in rural areas if digital payments system is applied in India.

- 1. Electricity is not provided to villages.
- 2. Quality electricity to be provided in village.
- 3. Digital cable is not covered to the whole in India.
- 4. Villagers may not be able to purchase smart phones or laptops.
- 5. Operation of accounts conducting transactions through mobiles and to make online payments need training.
- 6. ATM centers to be provided at least at a distance of 3 kms for easy access.
- 7. At present there are 480 accounts for every 1000 adults. This need rectification and covers the entire adult population.
- 8. There are only 40,000 banks for six lakh villages. At least one bank for every.

Challenges in Digital payment system:

- 1. India is played with very low internet speeds, which continue to inch up but are lower than global benchmarks.
- 2. Risk of piracy the digital media industry has not been able to fully monetize the content due to rampant piracy in India.
- 3. Online payments system an of the primary forces impeding the growth of subscription and pay-per-view revenue models are the hassles that the consumer faces while making payments. On digital platforms, even when they are willing to pay.

Conclusion:

India is among the fast emerging as one of the largest and strong economies. For sustained development and growth with robust economic development. Certain inherent factors like improved transparency, corporate payment etc. play a major role. All development could be feasible only when the population embraces the digital payments and transactions. Hence, if the challenges that are discussed are addressed and reduced cost of managing the digital payment could lead to more potential development and supporting in improved conditions of digital payments processing.

References:

- 1. <http://cashlessindia.gov.in>
- 2. www.Ban.Com
- 3. <https://economic.times.in/digital-times>
- 4. www.digitalpayment.com
- 5. Denney, D, trends in mobile payments research
- 6. Shikali, Digital payment for rural India

(Signature)
Principal
Vasantlal Mahavidyalaya, Dhokh
Scanned with CamScanner
ANIBAJOGAL

Specialistic Journal
विद्यावाणी
A Journal of Educational Psychology Research Journal

MAH/MUJ/98981/2012
ISSN-2079-9918

असमर्थते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते
अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते
खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबा नोंगाई
असमर्थते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते
अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते

मानवी अधिकार :

सद्यस्थिती आणि आव्हाने

असमर्थते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते
अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते, अक्षयते
Principal
Kholashwar High School
Ambanongai (Dist. Bhand)

Index

- 01) Realities of women's status and Human Rights
Dr. Vilas Aghav, Hingoli ||18
- 02) Impacts of Business or Human Rights
Shital Narsing Puri, Nanded ||20
- 03) मानवाधिकार आणि महिलांची सद्यस्थिती
श्री. डी. व्ही. दाताळ, निलंगा ||22
- 04) आदिवासी आणि मानवी अधिकार
डॉ. देविदास खोडेवाड, अंबाजोगाई ||24
- 05) महिला आणि मानव अधिकार आणि कायदे
प्रा. शिंदे नारायण भर्तरीनाथ, बीड ||26
- 06) मानवी अधिकार आणि बालमजूरी - एक चिकित्सक मांडणी
रमेश शंकर सोनवळकर ||29
- 07) भारतातील नक्षलवादी घळबळ व मानवी हक्क
प्रा. संजय अंकुशराव जगताप, लातूर ||31
- 08) मानवी अधिकार
डॉ. टी. बी. पुरी, अंबाजोगाई ||33
- 09) स्त्री- पुरुष असमानता मानवी अधिकार
प्रा.विजय दगाडूजी शेळके, बीड ||36
- 10) भारतीय मानव अधिकार सद्यस्थिती आणि आव्हाने
डॉ.सुनिल शिंदे, परभणी ||38
- 11) मानवाधिकार स्वरूप
डॉ. ज्ञानेश्वर सोनवणे, बीड ||40
- 12) मानव अधिकार आणि भारतीय संविधान
विरभद्र गुरव्या स्वामी, नांदेड ||42

पातळावर अशा महिलांविरुधां राष्ट्रांना वहीष्कृत केले पाहिजे.
त्यांच्यावर वहीष्कार टाकून अशा राष्ट्रांशी संबंध थांबवावे.

३. विस्थात स्त्री-पुरुष नैसर्गिक लिंगभेद आहे. ते दूर
करण्यासाठी जनतेचे लोकशिक्षण द्बोधन, प्रबोधन करावे यासाठी
महिलांचाही पुणं सक्षमतेने आर्थिक, राजकीय, सामाजिक, सांस्कृतिक
क्षेत्रात सहभाग वाढविण्याची आवश्यकता आहे.

४. महिलांनी पुरुषप्रधान मानसिकता बदलण्यासाठी एकत्र
आले पाहिजे. एका सुंदर जगाची निर्माती करण्यासाठी स्त्री आणि
पुरुष यांना जगात निसर्गाने एकत्र पाठविले आहे. हे विस्वची माझे घर
ही संकल्पना प्रत्यक्षात येण्यासाठी स्त्री व पुरुष एकत्रीत यावे हीच
सदिच्छा.

संदर्भसुची :-

१. डॉ. गाबा ओमप्रकाश, समकालीन राजनिती - सिंध्यांत,
मयूर पेपरबॅक्स, नोएडा, तृतीय संस्करण, २००१.
२. देवनाळकर शैलेंद्र, - समकालीन जागतिक राजकारण,
विद्यावुक प्रकाशन, २०११.
३. डॉ. वाडकर प्रभा - आंतरराष्ट्रीय संबंध, अरुणा प्रकाशन,
२०१३.
४. भारताचे संविधान, संचालक, मुद्रन व लेखनसामुग्री,
महाराष्ट्र शासन २००६.
५. डॉ. एरंडे व्ही. एल. - भारतीय शासन आणि राजकारण,
अरुणा प्रकाशन, २०१३.
६. भाळे भा. ल.- तुलनात्मक राजकीय विश्लेषण
७. राज्यशास्त्र, आपले हक्क आणि त्याची परिपूर्ती, य. च.
म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक, जुन २०१८

□□□

आदिवासी आणि मानवी अधिकार

डॉ. देविदास खोडेवाड

मराठी विभाग प्रमुख, पदवी व पदव्युत्तर विभाग,
खोलेस्वर महाविद्यालय अंबाजोगाई

आदिवासी समाज हा या मातोचा, सृष्टीचा प्रथम नागरिक.
मूळ निवासी असून तो इथल्या जल-जंगल- जमिनीचा मालक होता.
त्याची स्वतंत्र राज्य इथल्या मातोत होती. त्यांनी येथे वैभवशास्त्री
संस्कृती, भौतिक समृद्धी उभी केली होती. मात्र या भूमिती आपोच
शिरकाव होता. शस्त्रधारी आयांपुढे आदिवासी हतबल झाला आणि
भयभीत होवून जंगल- झाडीत, कड्या कपारीत वास्तव्याला गेल.
आणि रानटी आबस्थेत हालाकिये पण समाधानी जीवन जगू लागला.
जल - जंगल -जमीनीत आपली परंपरागत पण समृद्ध संस्कृती निपट
करून निसर्गालाच देव माणून जगू लागला. मात्र ब्रिटीशांच्या मागमनांने
त्यांच्या जीवनात ढवळा - ढवळ होवून जंगलाविषयक कायदे अन्ने
जल - जंगल - जमीनीचा ताबा गेला. त्यामुळे तो अधिकच दैनं
जीवन जगू लागला. जेव्हा भारतात स्वतंत्रलढ्याची चळवळ सुरू
झाली तेव्हा प्रथम टिणगी पडली ती जंगलातच ब्रिटीशांनी आपल्यावर
केलेल्या अन्यायाची भावना आदिवासींच्या मनात आगोदरच घुमूत
होतीच. त्याला मूर्त रूप येवून संपूर्ण भारतातून आदिवासी
क्रांतीकारकाची एक पिढी निर्माण झाली आपले अधिकार हक्क परत
मिळण्याची चळवळ सुरू झाली. पाहता पाहता संपूर्ण देश ब्रिटीशांच्या
विरोधात पेटून उठला आणि स्वातंत्र्याची नवी पहाट उजाडली.

स्वातंत्र्यानंतर भारताने न्याय, स्वातंत्र्य एकता आणि बंधुभाव
या संकल्पनेवर आधारित लोकशाही शासन पध्दती स्वीकारली व
श्रेष्ठ अशा संकल्पनेला मूर्त रूप देण्यासाठी २९ ऑगस्ट १९४७
रोजी तत्कालीन पंतप्रधानांनी आपले स्वतंत्र संविधान असावे म्हणून
त्याच्या निर्मितीसाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या अध्यक्षतेखाले
सात सदस्यीय संविधान समिती नेमली या समितीचे गाभियं लक्षात
घेवून बाबासाहेबांनी २ वर्षे ११ महिने १८ दिवस अभ्यास करून
आदर्श अशा संविधानाची निर्मिती केली ज्याद्वारे इथल्या सामान्य
माणसाला मूलभूत अधिकार आणि समान नागरी हक्क बहाल करण्यात
आले आणि खऱ्या अर्थाने सामान्य जनजातीतील माणसाला न्याय मिळाले.

१. आदिवासी व मानवी अधिकार संकल्पना :

संविधानाच्या कलम ३४२ नुसार आदिवासी संकल्पनेला
"अनुसूचित जमाती" (Sheduled Tribe) असा उल्लेख केलेला

ग्रह. गिरीराज, जंगलचे राजे म्हणून ही यांचा उल्लेख केला जातो. पांनाच आदिम जमाती असेही म्हणतात. गोविंद गारे यांनी "भौगोलिक दृष्ट्या इतरांपासून नेहमीच दूर म्हणजे गिरीकंदरात राहिल्यामुळे जंगलात राहणारा निसर्गाच्या सानिध्यात वाढलेला म्हणजे आदिवासी" असे म्हटले जे आपली परंपरा, लांकसंस्कृती जपणारे, सिमित अर्थव्यवस्था जगणारे समान बोलीभाषा बोलून दूर्गमभागात वास्तव्य करणारे एकरूपता, सामाजिकता, रक्त संबंध व नाते संबंधात एकता जपणारा मानव समूह म्हणजे आदिवासी असे मत येईल.

पहिले - दुसरे महायुद्ध त्यातून उद्भवलेला वंशिक आगडोंब त्यातून झालेला नरसंहार यामुळे सारे जग हादरले यापुढे असली हिंसा होय नये म्हणून जगभरातील देश - संस्था प्रमुख व्यक्ती संपोर आल्या आणि मानवाच्या आदर्श जीवनाचे मंथन सुरू झाले. या मंथनातूनच मानवी हक्काची संकल्पना पुढे आली आणि १० डिसेंबर १९४८ रोजी मानवी हक्काला दृढ करणारा जाहिरनामा संयुक्त राष्ट्र परिषदेत जाहिर केला. या जाहिरनाम्यातून जगातील सर्व लोक हे जन्मतः स्वतंत्र आहेत. वंश, वर्ण, लिंग, भाषा, धर्म, राजकीय विचारप्रणाली यांच्या आधारावर कुणालाही भेदभावाची वागणूक मिळणार नाही. सर्व व्यक्तींना समान मूल्य असून कोणी उच्च किंवा तौच नाही हे जाहिर केले." आणि "लोकशाही व्यवस्था हीच मानवाधिकारास पोषक व्यवस्था असून लोकांचे आर्थिक, सामाजिक राजकीय व सांस्कृतिक हक्क हे या व्यवस्थेत अंगभूत घटक आहेत यांची जोपासना व संवर्धन करण्याची जबाबदारी शासनाची आहे." हा विचार पुढं येवून मानवी हक्काची संकल्पना दृढ झाली. प्रा. बोझांकी यांनी 'आपण ज्या समाजाचे घटक असतो त्या समाजाच्या सर्वोच्च कल्याणाच्या दिशेने आपल्या जीवनाचा विकास घडवून आणण्यासाठी आवश्यक असणारी साधने हक्क होय.' अशी हक्काची व्याख्या केली म्हणजेच मानवाच्या सर्वांगीन विकासासाठीचा हक्काची गरज आहे. हे आपल्या घटनाकारांनी जानले होते. म्हणून त्यांनी संविधानाच्या ३१५ कलमानुसार देशातील सर्व माणसांना समता, स्वातंत्र्य, बंधुभाव जोपासण्याचा अधिकार दिला आहे.

२. आदिवासींचे घटनात्मक हक्क :

आदिवासींचे व्यक्तिमत्त्व त्यांची गुणात्मक बाड व त्यांच्या सदसद् विवेकबुद्धीचा विकास व्हावा. त्यांचा भौतिक व अंतरिक विकास व्हावा त्यांना न्याय परिस्थितीत कामाचा, शारीरिक, मानसिक व आर्थिक उन्नतोचा अधिकार बहाल होवून आदिवासी जीवन विकसील व संपन्न व्हावे त्यांना समाजात समतेची वागणूक मिळावी म्हणून संविधान कर्त्याने अम्यासपूर्ण काही तरतुदी केलेल्या आहेत.

१. आदिवासी हे अनेक वर्षे जंगल - झाडीत मानवी वस्तुपासून दूर राहिलेले असल्यामुळे त्यांना शहरी समाज वनवासी, लंगोटे, निबुंध म्हणून दुर्गमभावाची वागणूक देतो. त्यांना राजकीय शैक्षणिक क्षेत्रातही अस्पर्शयतेचीच वागणूक दिली जाते. मात्र आम्ही

माणसंच आहोत. आम्हालाही मन-भावना, आशी-आकाशा अस्तं. आमचाही विकास झाला पाहिजे. हि मागणी पुढे येऊन संविधान कर्त्यांनी कायद्यापुढे सर्व नागरीक समान आहेत म्हणून अर्थ, धर्म, वंश, लिंग, जन्मस्थान यावरून भेदभाव करता येणार नाही असा कायदा केला. १५(४) या अनुच्छेदातील किंवा अनुच्छेद २९ चा खंड (२) यातील कोणत्याही गोष्टीमुळे नागरिकांपैकी सामाजिक व शैक्षणिकदृष्ट्या मागासलेल्या कोणत्याही वर्गाच्या उन्नतीकरिता अथवा अनुसूचित जाती व अनुसूचित जनजाती याकरिता कोणतीही विशेष तरतुद करण्यास राज्याला प्रतिबंध होणार नाही हा विशेष समतेचा हक्क बहाल केलेला आहे.

२. मुळात आदिवासी जमात ही स्वतंत्र आहे मात्र कालांतराने त्यांच्यावर ब्रिटीश आणि नंतर घनिक, सावकार व जमीनदारांनी यांच्या मुक्त जीवनावर बंधने घालून वेढबिगारी सारखी पध्दत सुरू करून गुलाम वनवीले हे लक्षात येवून संविधानाने कडक बंधने घालून त्यांना स्वातंत्र्याचा हक्क बहाल केलेले आहेत. त्यामुळे आता ते कोणत्याही भागात मुक्त संचार करून राहू शकता आपले धैर्य, जोपासू शकतात. संविधान ५ व्या खंडात, उपखंड (घ) व (५) यामधील कोणत्याही गोष्टीमुळे, उक्त खंडाने प्रदान केलेल्या अधिकारांपैकी कोणत्याही अधिकाराच्या वापरावर ज्या कायद्याद्वारे सर्वसाधारण जनतेच्या हितासाठी किंवा कोणत्याही अनुसूचित जनजातीच्या हितासंबंधाच्या संरक्षणासाठी जेथेवर वाजवी निबंध घातले असतील तेथेवर, अशा कोणत्याही विद्यमान कायद्याच्या प्रवर्तनावर परिणाम होणार नाही... असे नमूद केलेले आहे. म्हणजेच आदिवासींचे संरक्षण करून त्यांना स्वातंत्र्य बहाल केलेले आहे.

३. प्रचंड प्रमाणात आदिवासींचे आर्थिक, धार्मिक, शारीरिक, शोषण होत होते यासाठी यावर निबंध घालावा म्हणून कलम २३(१) नुसार माणसांचा अपव्यापार आणि विगार व त्यासारख्या अन्य स्वरूपातील वेढ मना करण्यात आली आहे. हा शोषणाविरुद्धचा हक्क आदिवासींना घटनेने मिळाला आहे.

४. आदिवासींचे सांस्कृतिक व शैक्षणिक हक्क आबाधीत रहावे म्हणून कलम ४६ नुसार राज्य हे दुर्बल तर जनवर्ग, आणि विशेषतः अनुसूचित जाती व अनुसूचित जनजाती यांचे विशेष काळजीपूर्वक शैक्षणिक व आर्थिक हितसंवर्धन करील आणि सामाजिक न्याय व सर्व प्रकारचे शोषण यापासून त्यांचे संरक्ष करील असे नमूद केलेले आहे.

५. आदिवासींचा राजकारणात सक्रिय सहभाग वाढून त्यांचे प्रश्न त्यांनीच सोडवावित यात त्यांच्या समाजाची गतीने उन्नती होईल म्हणून संविधानात कलम २४३ (ड) (१) नुसार पंचायतीत राखीव जागा, (टी)(१) नुसार नगरपरिषदेत राखीव जागा, कलम ३३० नुसार लोकसभेत राखीव जागा आरक्षित केल्या आहेत.

६. आदिवासींची आर्थिक उन्नती व्हावी म्हणून

विधावाणी

MAJ 2012
ISSN-2319-9318

विधावाणी अखिल भारतीय विद्यार्थी संघ
मार्गदर्शक समिती
महाराष्ट्र राज्य अखिल भारतीय विद्यार्थी संघ

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने महाराष्ट्र विद्यार्थी संघ, राष्ट्रीय स्तर

वैचारिक मराठी साहित्य :
शोध, स्वरूप व अभिव्यक्ती

डॉ. विठ्ठल म. खोले

http://www.printingarea.blogspot.com
www.vidyawarta.com/03

- 52) महात्मा फुले यांचे शिक्षणविषयक विचार
डा.डॉ. विजय गणपतराव धारकर, नांदेड ||174
- 53) वैचारिक आदिवासी मराठी साहित्य : शाध व व्यक्त्य
डा. देविदास श्रोत्रेयाड, अंबातोंगाई ||177
- 54) सांस्कृतिक पर्यावरण आणि सत्ययुगीन खोब्याद्वारे विप्रण
डा. डॉ. दत्तात्रय प्रभाकर शृंगरे, औरंगाबाद. ||180
- 55) व्यावसायिक साक्षरता यांच्या कार्यक्षेत्रातील वैचारिकता
वीणा कुलकर्णी, अंबातोंगाई ||188
- 56) लोकनायक रामचंद्र यांच्या कार्यक्षेत्रातील वैचारिक परिप्रेक्ष्य
रामप्रसाद दंडवत वाळूळ, औरंगाबाद. ||189
- 57) विचारशक्तीचा नियतकालिकारतील वैचारिक विनंन
डा.डॉ. मुळे कांचन खुशालराव, उदगीर ||192
- 58) मराठी कार्यक्षेत्रातील कृषोजोवनाचा आर्थिकार
डा. दीपक सुभाषराव सुर्ववंशी, ठमनाबाद ||197
- 59) Thoughts on education
Ms. Pratima Kamlakar Kamble, Nanded ||201
- 60) परिवर्तनवादी वैचारिक साहित्य चळवळ : महानुभाव संग्रहालय
डा. रामेश्वर घाटे, परळी वैद्यनाथ जि. बीड ||204
- 61) वैचारिक वाङ्मयातील 'नवभारत' नियतकालिकाचे योगदान
डा. महेश नारायण गायकवाड, सातारा ||206
- 62) समकालीन आदिवासी साहित्य आणि समाजवास्तव
डा. वैजनाथ अनमुलवाड, नांदेड ||210

53

वैचारिक आदिवासी मराठी साहित्य : शोध व स्वरूप

डॉ. देविदास खोडेवाड

मराठी विभाग प्रमुख, पदवी व पदव्युत्तर विभाग
खोलेश्वर महाविद्यालय अंबाजोगाई

आदिवासी जमातींच्या स्वतंत्रपणे अभ्यास व त्यांचे सामाजिक-सांस्कृतिक मंथन स्वातंत्र्यपूर्व ब्रिटिशकाळापासून ते आजतागायत चालू आहे. मात्र आदिवासी म्हणून स्वतः आपले अनुभव - आपल्या जमातीचे चिंतन, मंथन व अवलोकन नवा लेखक पुस्तक रूपात मांडू लागला त्यात प्रथम वैचारिक साहित्याच्या क्रमांक लागतो.

ब्रिटिशांनी व इतर सभा-संघटनांनी अभ्यास, संशोधन व धर्मप्रचार-प्रसाराच्या हेतूने आदिवासी भागात शिरकाव केला त्यातून या समाजावर बरे - वाईट परिणाम झाले. त्यात आदिवासींना मिळालेली शिक्षण हा महत्त्वाचा घटक आहे. स्वातंत्र्यपूर्वकाळात जे शैक्षणिक सुधारणेचे प्रयत्न झाले त्याला स्वातंत्र्यानंतर अधिक गती मिळाली. शिक्षणाबरोबर विविध योजना राबवून त्यांचे जीवन गतीमान केले. शिक्षणाचा फायदा घेवून आदिवासी जमातीतील नवाशिक्षीत तरुण सामाजिक, राजकीय स्थित्यंतराकडे डोळसपणे पाहून आपली मते मांडू लागला. त्याला आलेखं आत्मन तो आपल्या अशिक्षीत बांधवांच्या गळी उतरवू लागला. संविधानातील हक्क, स्वतंत्रता, बंधुता, न्याय या मूल्यांचा अंगीकार करू लागला पुढे स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतरही आपला समाजबांधव शासकीय योजना, मानवी हक्क, स्वातंत्र्य, समते पासून कोसो दूर आहे याची जाणीव होवून तो अन्या, अत्याचार, असमानता व अन्यायी प्रष्ट राजकीय व्यवस्थेविरुद्ध बंड करून उभा टाकला आणि आम्हीही माणसं आहोत. नागरी समाजाच्या तुलनेत त्यांची होणारी हरेपळ तो तटस्थपणे मांडू लागला.

आपल्या विविध समस्या, पारंपरिक कला प्रकार, समाजाचे अज्ञान, अंधश्रद्धा, विविध विधी-देवतांचा व आदिमांच्या जीवनाचा इतिहास मांडून या समाजाला मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी आवश्यक टप्पे योजनाही तो सुचवू लागला. त्यातूनच स्वतः आदिवासी लेखकांचे

स्वतंत्र व प्रगल्भ असे वैचारिक साहित्य निर्माण झाले जे समाजाचे परिवर्णनासाठी महत्त्वाचे ठरले.

आदिवासी म्हणून स्वानुभव मांडलेल्या लेखकांच्या वैचारिक साहित्याचा आढावा घेत असताना प्रथम नव्वे ते ते डॉ. विनायक तुकाराम यांचे ते स्वतः जन्माने आदिवासी असून त्यांनी प्रथम आदिवासी साहित्य संमेलन भरवून आदिवासी साहित्य चळवळीची मूहूर्तमेढ रोवली. त्यांनी आदिवासी साहित्य : स्वरूप व समीक्षा हा वैचारिक ग्रंथ लिहून आदिवासींचा इतिहास, संस्कृती, लोकसाहित्य यांचा सखोल अभ्यास करून नवाशिक्षीत आदिवासी लेखकांनी लिहीलेल्या साहित्याचा शोध घेवून त्याच्या भवितव्याची चर्चा केली. तसेच आदिवासींचे अलिखित साहित्य, आदिवासींचे वस्तीस्थाने, या आदिवासींच्या उन्नतीसाठी नेमलेल्या ब्रिटिशकालीन समित्या, त्यांचा अहवाल, साहित्य सभा - संमेलनातून आदिवासीयांच्या उत्पन्नासाठी झालेली वैचारिक मंथने याचाही आढावा या ग्रंथात घेतलेला आहे. तसेच यांनी आपल्या भारतीय इतिहासातील आदिवासी उपेक्षित हा दुसरा ग्रंथ लिहून यातून भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्यात असंख्य आदिवासी क्रांतिकारक शहीद झाले. मात्र भारतातील तथाकथीत इतिहासकारांना त्यांची भूरळ पडली त्यांना न्याय द्यावा त्यांच्या कार्याचा गौरव करावा त्यांचे विचार जे लोकमानसात विस्कळीत रूपात विखुरलेले आहेत ते ग्रंथात मांडावे या हेतूने त्यांनी यात लेखन केले आहे. भारतीय स्वातंत्र्याच्या लढ्याची सुरुवात ही प्रथम आदिवासींनीच केली हा इतिहास जगासमोर मांडण्याचे काम या ग्रंथाने केले आहे.

तुकाराम हे समीक्षक आहेत तसेच जानकार संशोधकही आहेत. त्यांनी " कोष्टी व हलबा - हलबा : शोध व बोध " हा ग्रंथ लिहून खरे आणि खोटे आदिवासी यावर प्रकाश टाकला आहे. कोष्टी आणि हलबा यांच्यात सामाजिक व संस्कृतीक प्रचंड भेद आहे. त्यामुळे कोष्टी हे हलबा नाही असा वैचारिक निष्कर्ष काढलेला आहे. यापुढे जावून त्यांनी गोंड, गोंड बुरूड व थोटी : वास्तव व वाटचाल हा ग्रंथ लिहून या जमातींचा समाजशास्त्रीय अभ्यास केला आहे.

गोविंद गारे आदिवासी लेखकात मानाच्या स्थानी मानलेले लेखक आहेत यांनीही आदिवासी जीवनाचा सखोल अभ्यास करून 'महाराष्ट्रातील आदिवासी जमाती,' 'आदिवासी शिक्षण,' 'आदिवासी विकासाचे दिपस्तंभ,' 'आदिवासी वीर पुरुष,' 'आदिवासी कलाविविध,' 'आदिवासी लोकगीते,' इत्यादी अनेक ग्रंथांचे लेखन करून महाराष्ट्रातील आदिवासी समाज, त्यांची जीवन पध्दती, रूढी परंपरा, व्यवसाय, तसेच आदिवासींचे शिक्षण विकास, समस्या, संविधानिक हक्क, तरतुदी फलश्रुती यांचाही विचार मांडलेला आहे. तसेच

Special Issue August 2019
विद्यावाणी
Peer Reviewed International Refereed Research Journal

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

डॉ. जयशंकर अंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, अंबाजोगाई
आणि
भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

राष्ट्रीय संयुक्त विद्यमाने राज्यशास्त्र विभागा अंतर्गत
राष्ट्रीय स्तरावर

मानवी अधिकार :
राजस्थिती आणि आव्हाने

संपादक
डॉ. तात्या बाळकिसन पुरी

Princip
Kholashwar Madav
AMBAJOG

Index

01) Realities of women's status and Human Rights Dr. Vilas Aghav, Hingoli	18
02) Impacts of Business or Human Rights Shital Narsing Puri, Nanded	20
03) मानवाधिकार आणि महिलांची सद्यस्थिती श्री. डी. व्ही. दातात्रय, निलंगा	22
04) आदिवासी आणि मानवी अधिकार डॉ. देविदास खोडेवाड, अंबाजोगाई	24
05) महिला आणि मानव अधिकार आणि कायदे प्रा. शिंदे नारायण भन्सरीनाथ, बीड	26
06) मानवी अधिकार आणि सालमजुरी - एक चिकित्सक मांडणी रमेश शंकर सोनवळकर	29
07) भारतीय नवजात शिशूंचे व मानवी हक्क प्रा. संजय अंकुशराव जगताप, लातूर	31
08) मानवी अधिकार डॉ. टी. व्ही. पुरी, अंबाजोगाई	33
09) स्त्री-पुरुष असमानता मानवी अधिकार प्रा. विजय दगाडूजी शेंडके, बीड	36
10) भारतीय मानव अधिकार सद्यस्थिती आणि बदलणे डॉ. सुनिल शिंदे, परभणी	38
11) मानवाधिकार स्वरूप डॉ. ज्ञानेश्वर मोनवणे, बीड	40
12) मानव अधिकार आणि भारतीय संविधान विरभद्र गुराप्पा स्वामी, नांदेड	52

शास्त्रज्ञांकर अशा संश्लेषणात्मकरी रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे.

संश्लेषणात्मकरी शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे.

३. विश्वव्यापी मान्यता प्राप्त नसलेल्या शास्त्रांकर अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे. अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे. अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे.

४. शास्त्रांकर अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे. अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे. अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे.

संदर्भग्रंथ :-

१. डॉ. बाबा आमटे प्रकाश, समाजातील मान्यता - सिंधुदा, मध्य प्रदेश, सोपट, जूनीय संस्करण, २००६.
२. शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने - समाजातील मान्यता, विद्यावार्ता प्रकाशन, २०१२.
३. डॉ. शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने - समाजातील मान्यता, अक्षया प्रकाशन, २०१३.
४. शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने - समाजातील मान्यता, अक्षया प्रकाशन, २०१३.
५. डॉ. शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने - समाजातील मान्यता, अक्षया प्रकाशन, २०१३.
६. शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने - समाजातील मान्यता, अक्षया प्रकाशन, २०१३.
७. शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने - समाजातील मान्यता, अक्षया प्रकाशन, २०१३.

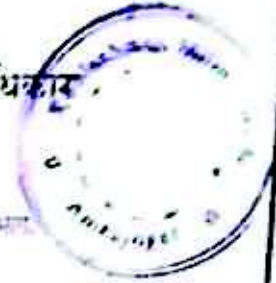
□□□

04

शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे

डॉ. शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने

शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे.

शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे. अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे. अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे.

शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे. अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे. अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे.

१. शास्त्रज्ञांकर अशा रीतीने बांधण्यात येऊ पाहिजे.

Special Issue August 2019

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

श्री. बाबासाहेब आंबेडकर सार्वजनिक विद्यापीठ, अंबाजोगाई
अरुण

भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थाचे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

संस्था संयुक्त शिक्षण अखंडताय विषया अंतर्गत राष्ट्रीय स्तरावर

महाराष्ट्रातील दुष्काळ : कारणे आणि उपाय

संपादक

डॉ. बी. वी. कागदे

डॉ. ए. ए. नारवडे

PRINCIPAL
Kholeshwar Mahavidya
AMBAJOGAON

26) जलन्यवस्थापन व दुष्काळ निवारण पा. डॉ. बा. आ. सायळे, सिरसाळा ता.पारळी तेवनाथ जि.बीब	109
27) जलन्यवस्थापन - जलसंधारण डॉ. म.अ.देवचौ, अंबाजोगाई	103
28) दुष्काळ निवारणासाठी पाण्याचे क्षेत्र वाड्याची गरज पा.डॉ.नरवडे विनास आचार्याहेब, अंबाजोगाई.	106
29) जलन्यवस्थापन दुष्काळ शोध शतक-याची आव्हाने राख पानसी सुधाकर, अंबाजोगाई.	102
30) जलन्यवस्थापन शतक-याच्या आव्हाने प्रवृत्त करणार पटक बलुजा भारत नेहरकर, अंबाजोगाई.	111
31) दुष्काळ एक समस्या दिवा गोरख कानभोडे, अंबाजोगाई.	113
32) दुष्काळ आणि आत्महत्या अजमी काळे, अंबाजोगाई.	115
33) जलन्यवस्थापन शतक-याच्या आव्हाने प्रवृत्त करणार पटक मोर अशु पांडुरंग - डॉ. तेजपुरे मा. वि. जालना	118
34) जलन्यवस्थापन शतक-याच्या आव्हाने प्रवृत्त करणार पटक प्रा.बहे मोहन व्यंकटराव, औराद	120
35) जलन्यवस्थापन काळाची गरज मर अंबिका ज्ञानाबा & प्रा.बहे मोहन व्यंकटराव, औराद (महारा.)	123
36) दुष्काळ निवारण एक काळाची गरज प्रा. इह नामदेव श्रीपती, अंबाजोगाई	125
37) जलन्यवस्थापन यंत्रणेची गरज प्रा.बहे मोहन व्यंकटराव कृ.पाट सुमती, औराद महारा.	128
38) जलन्यवस्थापन शतक-याच्या आव्हाने प्रवृत्त करणार पटक पा.डॉ.मुरग टी. सायान, जि. परभणी	130

प्राथमिक योजना -

- १) पाणीपुरवठा करणाऱ्या पाईपलाईनमार्गेत गळत्या शोषून त्या तात्काळ भरून घ्याव्यात.
- २) पाणी साठवण्याची टाकी भरली की ती तातडीने बंद करणाऱ्याची व्यवस्था करावी. अनेक गावात पाणी पुरवठ्याचे पाणी मोठ्या प्रमाणात वाया जात असते.
- ३) गावात नळ पाणी पुरवठा योजना असल्यास सर्व नळांना तोट्या बसवाव्यात.
- ४) बंद पडलेले हातपंप, बोअरवेल याची वारंवार दुरुस्ती करावी. नस्येच पावसाळ्यात त्याच्या शेजारी शोषखडू खोदावेत त्यामुळे जवसाचे पाणी त्यात जिरल्यामुळे बोअरवेलचे पुनर्भरण होईल.
- ४) उद्योजक व कारखानदारांनी करावयाच्या उपाययोजना -

- १) शहरात श्रमंत व्यक्ती नैसर्गिक संपत्तीची मोठ्या प्रमाणात तुट करतात. किमान पाण्याचा सर्वांनी योग्य वापर करावा. कारण जमिनीतून पाणी सर्वांच्या मालकीचे आहे.
- २) पाण्याचे योग्य व्यवस्थापन करावेत. परंतु बॉटर हाव्हेस्टिंग चे प्रयोग स्वतःही करावेत व सामाजिक बांधीलकी म्हणून सांजनेक ठिकाणी सुध्दा उद्योजकांनी करावेत.
- ३) कारखान्यांचे सांडपाणी जलाशयात न सोडता साठा करून पुनर्वापर करावा किंवा जलशुद्धीकरण करून शंतांसाठी वापर करावा.
- ४) वृक्ष लागवड करून त्यांची जोपासणा करायची. दुष्काळावर दीर्घकालीन उपाय म्हणजेच झाडे लावणे व त्यांचे जतन करणे आवश्यक आहे.

पाणी बचत, जलपुनर्भरण, वृक्ष लागवड हे आता सर्वांनीच नवे काळासाठी आंगिकारणे आवश्यक आहे. आपण त्याची नवकालीन उपाय लावल्यास निश्चित दुष्काळ निवारण झाल्याशिवाय गृहणार नाही.

संदर्भ ग्रंथ सूची -

- १) प्रा. जवाहर चौधरी - नैसर्गिक आपत्तीचा भूगोल - कैलास पब्लिकेशन, औरंगाबाद, जून २०१६.
- २) निता वाणी - कृषी अर्थशास्त्र, प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव, २०१२.
- ३) एक धरूचा - पर्यावरणशास्त्र, ऑरिण्ट लॉगमन, हैद्राबाद, २००३.
- ४) विठ्ठल धारपूर - साधनसंपत्ती भूगोल, पिपळापूर पब्लिशर्स, नागपूर, जून २०००.
- ५) महाराज्य - ऑरिण्ट, २०११, १३-२०१२, ऑरिण्ट २०१६.

शाश्वत विकास - काळाची गुरज

डॉ. प.अ.देवर्गी
इतिहास विभाग प्रमुख,
खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

प्रस्तावना :-

शाश्वत विकास म्हणजे नियागांच्या अद्ययावत प्राप्त केलेल्या त्याच वस्तु व सेवा अर्थशास्त्राचे उत्पादन टिकवून ठेवणे म्हणजे शाश्वत विकास होय. शाश्वतता म्हणजे एखादी अवस्था जी अनंत काळापर्यंत टिकून राहते. शाश्वत विकासाला इंग्रजी मध्ये Sustainable Development असे म्हणतात. Sustainable या लॅटीन शब्दापासून तयार झाला आहे. Sustainere म्हणजे धरून ठेवणे, सहन करणे, पुरविणे, चालू ठेवणे, टिकवून ठेवणे. आयुष्याला हातभार लावणे एखाद्या समाजाची सांस्कृतिक व आर्थिक आवस्था टिकून राहणे यालाही शाश्वतता म्हणतात. किंवा पृथ्वीवरील नैसर्गिक स्रोतांचे (पर्यावरण हासापासून) संरक्षण व संवर्धन करणे यालाही शाश्वतता म्हणतात.

शाश्वततेची संकल्पना सामान्यपणे गार पेलुंसी निवडीत आहे ते पुढील प्रमाणे. पर्यावरणोप आर्थिक सामाजिक आणि संस्थात्मक शाश्वतता या चारही गोष्टांमध्ये असं दिसते की या चारपैकी एक किंवा जास्त पेलू दुर्लक्षित झाले आणि त्यामुळे एकंदर समाजाची पगती खुटली किंवा समाजाच्या अस्तित्वालाच बाधा आली.

व्याख्या :-

- १) शाश्वत विकास म्हणजे पृथ्वीवरील संसाधनांचा उपयोग करून आपला विकास करताना पुढील पिढ्यांचा

विकासासाठी समाजाचा विकास वापर करणे

२) वृन्डनंड, अर्थव्यवस्थेच्या शाश्वत विकास म्हणजे आपल्या वर्तमानातील गरजा पूर्ण करताना आपल्या पुढील पिढ्यांच्या त्यांच्या गरजा पूर्ण करण्याच्या क्षमता बांधणे. दत्ता माध्यम करताना विकास होय.

३) पर्यावरणीय शाश्वत म्हणजे मानव व इतर सजीवांना जीवनाश्यक वस्तू व सेवा पुरवत म्हणण्याची परिणामक्षमता क्षमता होय.

संकल्पना :-

१९८७ साली संयुक्त राष्ट्र माधने (UNO) जागतिक पर्यावरण आणि विकास आयोग याची स्थापना केली. या आयोगाचे मुख्य उद्दीष्टे पूर्वोत्तरीन जागतिक पर्यावरणीय समस्यांचे निराकरण करून त्यांचे वास्तव्यादी उपाययोजना सुचवणे. शाश्वत विकासात माधन सामग्रीचे उत्पन्न व उत्पादकता ही पूर्ण कार्यात्मक भविष्यत चालू ठेवणे ही मुख्य उद्देश असता. देशातील गरजांच्या भौतिक निरसनमानाने गरजांमानाने, आरोग्य, अन्नधान्य, पाणी इत्यादींचा व्यापक विचार करून शाश्वत विकास राबवताना नव शाश्वत विकासाचा उद्देश प्राप्त होऊ शकतो.

१९८७ मध्ये संयुक्त राष्ट्रांच्या पर्यावरण व विकासाबाबतचा र्थाश्वक आयोगाने आपले समान भविष्य या नावाने एक अहवाल प्रसिद्ध केला. जो वृन्डनंड अहवाल म्हणून देशांन प्रसिद्ध आहे. या अहवालानुसार शाश्वत विकास म्हणजे आपल्या वर्तमानातील गरजा पूर्ण करण्याच्या क्षमतेना बाधा न येऊ. दत्ता माध्यम करताना विकास होय.

उद्दीष्टे :-

- १) शाश्वत विकासाचा अभ्यास करणे
 - २) शाश्वत विकास काळाची गरज याचा अभ्यास करणे.
- शाश्वत विकास काळाची गरज :-**

शाश्वत विकासाची गरज का आहे हे पुढील काही ठळक मुद्दावरून सांगता येईल.

१) शूट व सुरक्षीत पाणी पुरवठा - शूट व सुरक्षीत पय नव पुरवठ्याचा संबंध हा मानवाची असता पाण्याचा

वापर हा पुरवठे व उपभोगासाठी गरजेत मानव करतो. त्यामध्ये घटती कामे, गरजे नसताना पाण्याची गरज असते. भारतामध्ये विनाशकारी (विकसनशील) देशात आदरी पाण्याचे शूट पाणी मिळत नाही. पाण्याचा वापर त्याच्या अन्नधान्य उत्पादन साठी. पाण्याचा वापर नव काढण्यासाठी नव भांडव्यामध्ये पाण्याचे संकट निर्माण होणार आहे. पाणी हे म्हणजेच माधन आहे.

२) हवेचे प्रदूषण गोठणे - मानवाचा जागतिक हवेची अत्यंत आवश्यकता आहे. त्यामध्ये अन्न शूट व पाहिले. देशाचा विकास सध्याचा असताना नव आर्थिक वृद्धी वाढताना मानवाचा हा विकास माधन म्हणजेच अन्न, अन्न विकास माधन असताना आर्थात्मकता केंद्रकता करू कमी केले पाहिले. गरजे विकास होताना कोणत्याही प्रदूषण होणार नाही याची काळजी घेतली पाहिले. वृद्धी वाढत उपयोगाचे प्रमाण वाढल्यामुळे जास्तत जास्त प्रदूषण झाले आहे. त्यामुळे मानवाच्या आरोग्यावर विपरीत परिणाम दिसेल येतात.

३) मानवी विकास :- देशाच्या अर्थिक देशाच्या अर्थिक विकासात मानवी संसाधनाला खूप महत्त्व दिले जाते देशात लोकसंख्या श्रम शक्ती अवलंबून असते. जागाच्या एक लोकसंख्येचे १६% लोक हे भारतात राहतात. परत लोकसंख्येचा भाग हा युवा गटात मोडतो (६० प्रतिशत) पट्टांन भारताची लोकसंख्या ही समस्या नसून तांच्याकडे विकासात्मक दृष्टीकोनात पाहिले. लोकसंख्येचा जसताना नव वापर हा देशाच्या आर्थिक विकासाकरिता आला पाहिले मानवी गुणवत्ता, राहणीमान शिक्षण, पोष्टीक अन्न, प्रशिक्षण, आरोग्य इत्यादी बाबीवर अवलंबून असते.

४) पर्यावरण सर्वधण :- पर्यावरण संरक्षणासाठी शाश्वत विकास म्हणजेच आहे. कारण विकसनशील देशात वाढत्या लोकसंख्यामुळे नैसर्गिक साधनांचा अयोग्य वापर होतो. त्यामध्ये हवा, पाणी, जमीन, उर्जा, इत्यादी घटक मानवाच्या प्रमाणावर प्रदूषण होते. कार्बन डायऑक्साइडचे प्रमाण

वाढते यामुळे संपुर्ण संगम्यताला थोडा निर्माण होतो हे सर्व
संख्येच्यासाठी शाश्वत विकामाची गरज आहे.

५) देशाचा योग्य विकास :- देशाचा विकास साधायचा
असेल तर देशाचा चारही बाजूने विचार करायला हवा आज
आपण पाहतो की जहरीकरणाचे प्रमाण वाढवून विकास
वाढवला जात आहे. परंतु याचे विपरीत परिणाम देखील
आपल्या समोर येत आहेत. आपण पाहतो की हवा, पाणी
यांचे प्रदूषण खूप प्रमाणात वाढून आलेले दिसून येते आहे.
तसेच आर्थिक वृद्धी बरोबरच मानवाला विकास साधने
महत्वाचे आहे. आर्थिक विकास साधत असतांना
औद्योगिक केंद्रीकरण करणे कमी केले पाहिजे. शहरी
विकास होताना कोणत्याही प्रकारचे प्रदूषण होणार नाही
याची काळजी घेतली पाहिजे.

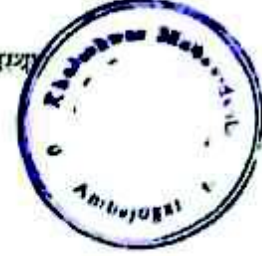
६) शाश्वत विकास आणि भारत :- भानतात शाश्वत
विकास साधण्यासाठी करण्यात आलेल्या योजना व कार्यक्र
यांचा उद्देश सामाजिक प्रगती, गतिमान, आर्थिक चाढ आणि
प्यावरणाचे वाढते संरक्षण हा आहे. शाश्वत विकामाची
कल्पना १९९० पासून देशाच्या नियोजन प्राक्रियेत समाविष्ट
करण्यात आलेली आहे. नवव्या पंचवार्षिक योजनेत (१९९७-
२००२) प्यावरण, आरोग्य आणि विकास यांचा महवास
म्हणण्यात मान्य केला आहे. यु.एन. मिलेनियम डेव्हलपमेंट
गान्स अंतर्गत देशाच्या नियंत्रण आणि योग्य विकास
कार्यक्रमात समाविष्ट करण्यात आलेल्या दारिद्र्य
निमुलनाचे उद्दीष्ट साधण्यासाठी पुरेपुर सहभाग दिला जाते.
लघु व मध्यम उद्योगांची उजादकता, स्पर्धात्मक विपणन
योग्यता वाढावी या दृष्टाने राष्ट्रीय लघु उद्योगांना येणारे
अडथळे दूर केले जातात. निर्यातीसाठी प्रणाली विकसीत
करणे, दरमचार योजनेत म्धारणा करणे गरजेचे आहे.

संदर्भ:

- १) देशमुख पो.पां. - गतीमान विकामासाठी
साश्वत विकामाची उपक्रम, उद्योजक मासिक मे २०१५
- २) योजना : मासिक शाश्वत विकामासाठी

कार्यन्वयनाच्या साधनांचे बळकटीकरण करणे आणि
गार्गीक सहभाग पुनः निर्मित करणे-२०१५

- ३) www.Sustainable Development
- ४) भारतीय अर्थव्यवस्था
- ५) दत्त-सुंदरम-भारतीय अर्थव्यवस्था

Principal
K. J. Somaiya Institute of Management Studies and Research
AMBAJOGAI

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Special Issue August 2019
विद्यावाती
Peer Reviewed International Refereed Research Journal

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
आणि
भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई
यांच्या संयुक्त विद्यमाने इतिहास विषया अंतर्गत राष्ट्रीय चर्चासत्र

मराठवाडा प्रदेशाचा प्रवाहित होणारा इतिहास

(इ.स.पूर्व ते इ.स. २०१९)

संपादक
डॉ. मुकुंद अ. देवर्षी

MAH/MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer Reviewed International Publication

August 2019
Special Issue

01

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

आंतरविवाशास्त्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

विद्यावार्ता™

Special Issue, August 2019

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

आणि

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने इतिहास विषयांतर्गत

राष्ट्रीय चर्चासत्र

मराठवाडा प्रदेशाचा प्रवाहित होणारा इतिहास

(इ.स.पूर्व ते इ.स.२०१९)

संपादक

डॉ.मुकुंद देवर्षी

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

At Post.Limbaganesh,Tq Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distribution / www.vidyawarta.com

Principal
Kholashwar Mahavidyalaya
AMBAGGAJ

मराठवाडा प्रदेशाच्या विकासाच्या अग्रदुत दैनिक मराठवाडा

प्रा.डॉ. मु.अ.देवपी
इतिहास विभाग प्रमुख,
द्वॉलेश्वर महाविद्यालय अंधाजोगाई

जगाच्या एक दिवसाच्या इतिहास म्हणजे वृत्तपत्र होय. वृत्तपत्राचा इतिहास हा जनतेचा व लोकचळवळीचा इतिहास असतो. वृत्तपत्रे ही आधुनिक तमकालीन इतिहासाची साधने रूढ गजाल. कारण त्यातून समकालीन समाज जिघत्ताची संपूर्ण माहिती उपलब्ध होते. वृत्तपत्रामधून विविध विभागातील लेख जाहिराती, वानव्या, या न्यायिक ते आंतरराष्ट्रीय पातळीवर प्रकाश टाकतात. मनकालीन मानात्मिक जीवन, राजकीय, सांस्कृतिक, आर्थिक, चळवळी, नैतृत्व यांचा इतिहासाच्या पार्श्वभूमीवर अभ्यास करण्यासाठी वृत्तपत्रे उपयुक्त ठरतात. वृत्तपत्रे हे जनजागृती व समाज जनतेचे प्रमुख साधन आहे. भारतीय स्वातंत्र्यलढ्याचे समाजशासन प्रणालींचा चौथा आघारलंभ म्हणून वृत्तपत्राकडे पाहिले जाते.

हैद्राबाद मुक्ती संग्रामाच्या धगधगत्या संघर्षांच्या पार्श्वभूमीवर मराठवाडा वृत्तपत्राचा मराठवाड्यात जन्म झाला होता. या मार्तालील जनतेसाठी रणकंदन करणारे या मार्तालील लोकांचे हे पहिलेच पत्र होते. दैनिक लोकमत नागपूरच्या समुहाचे वर यानना, महानगर ही मुंबईहून आलेली पत्र होती. तरुण भारत हे पत्र पुण्याहून अचलले होते. या सर्व वृत्तपत्रांचा मराठवाडा प्रदेशातील इतिहास श्रध्दा घट्टिनिक मराठवाडा हा प्रदेशातील पाहिले पत्र टुंग, ज्याने या प्रदेशातील सांस्कृतिक, राजकीय जीवनाला चळण लावले.

अनेक वर्षांच्या निजामी राजवटीखाली सध्यानातील हिंदू प्रत्यक्ष विविध प्रकारचे अत्याचार होत होते. हिंदू संस्कृती मर्यादित असल्यामुळे, सध्यानातील हिंदू प्रजा अत्याचार सहन करत असे. निजामी राजवटीचे हैद्राबाद स्थान हे प्रचंड तुरुंग घन होते, असे दिग्वरराय बिंदू लिहीतात. सध्यानातील लोकांना कोणतेही स्वातंत्र्य नसल्यामुळे त्यांची मनाची अशी अस्मिता

मर्यादा, सध्यानातील लोकांची अस्मिता जागृत करणे, मनुष्य म्हणून जगण्यास शिकवण्याची त्यांना अत्यंत गरज होती. अशा विदारक परिस्थितीत वृत्तपत्राचा उदय होणे अत्यावश्यक होते. हैद्राबाद येथून प्रसिध्द होणाऱ्या निजाम विजय साप्ताह्या पत्राने सध्यानातील लोकांना संघटित करणे, सामनाच्या धोरणावर एकमत करणे, लोकजागृती करण्याचा या वृत्तपत्राचा हेतू होता, असे डॉ. पिजरा घाटोल म्हणतात.

मराठवाडा मार्तालीक ज्येष्ठ १९३०-३१ च्या कालखंडात जन्माला आले तो कालखंड हैद्राबाद मराठवाडा राजकीय चळवळीच्या बाबती कल्याणाच्या दृष्टीने महत्त्वाचा असतो. यामुळे चळवळीसाठी स्वतंत्र विचारांच्या निबंध पत्राची तीव्र गरज भासत होती. हैद्राबाद सध्यानातील ५० लाख मराठी भाषिकांना आगल्या भावना व्यक्त करता येईल यानाटी साधन उपलब्ध नव्हते. मराठवाडा स्वातंत्र्य आंदोलनात अनेक जणांनी योगदान दिले आहे. पार्श्वभूमी घनमराठवाडा पत्राचे सस्थापक. हैद्राबाद सध्यानाच्या स्वातंत्र्य संग्रामाचे नेते आंगू टिळक, आगरकरांच्या ध्वजवादी परंपरेतील थोर पत्रकार आनंदकृष्ण वाघमारे हे होते. निजाम विरुद्धी विचारांना वाट करून देण्यासाठी आनंदकृष्ण वाघमारे यानी जून १९३५ मध्ये परतूर येथे पहिली महाराष्ट्र परिषद भरविण्यात पुढाकार घेतला होता. याच परिषदेत साप्ताहिक नुरु करण्याचा विचार त्यांनी निघित केला होता. आर्थिक अडचणींवर मात करून घेता उभा केला. मात्र, हैद्राबाद सध्यानात एव काढण्यासाठी माहितलेल्या परधानगीला निजामी सरकारकडून परवानगी मिळाली नाही. सध्यानी हद्दीच्या बाहेर पत्र छापून त्यामधून मराठवाडा प्रदेशातील लोकांच्या प्रश्नांना शासक्याने प्रसिध्दी देणारे लिखाण करण्याचे निघित करण्यात आले. जमा केलेल्या ५०० रुपयांच्या वंगणीतून पुण्यामध्ये बुधवारपेठेत मरदंसाहेच्या छापखान्यात १० फेब्रुवारी १९३८ रोजी मराठवाडा पत्राचा जन्म झाला होता. सध्यानी जनतेवर लादलेल्या गुलामगिरीतून सुटका करण्यासाठी आंदोलनाची आवश्यकता होती. या कामी मराठवाडा पत्राने पुढाकार घेतला. यामुळे स्वातंत्र्य आंदोलनाचा अग्रदुत म्हणून मराठवाडा पत्राचा अघतार झाला होता.

पत्राच्या पहिल्या अंकात संपादक वाघमारे यानी आपले मनोगत व्यक्त करताना इराज सरकार व निजामी सत्तेच्या वपस्यातून मुक्ता होण्यासाठी आवाहन केले होते. पहिल्याच अंकात धडपडू लागलेला हा लोकख्याना पुढे केंद्रास धाडला नाही. अनतरास भालराय १५ ऑगस्ट १९६८ रोजी अंकात लिहीतात. चळवळत वाघमानयात भोफला फांभानपत्र वाघायला जात असताना एके दिवशी ऐबलापर जाहिराती दफबलेल्या आढळल्या. आनंदकृष्ण

Principal

Vidyawarta, Karmaveer Karmaveer
Karmaveer, Dist. Bhandara

वाघमारे यांचा मराठवाडा पुण्याहून पुढच्या आरंभकाळीत प्रवेश
होत आहे. या जाहिरातीचे वाचन झाले आणि पुण्याचा वसाहतीची
घाता कानोकान सर्वत्र पोहोचली त्या वेळाने ही जाहिरात
मराठवाडाभर पोहोचली. साधेच वर्तमानपत्र ते काय ? पण त्याचीच
एक घटना घडली होती.

होताचट सध्यानात पत्र काढणे अशक्य म्हणून त्रिदिने
पुण्याहून पत्र काढण्याचा आटापिटा आ.कृ. वाघमारे यांनी केला
होता. वाघमारे म्हणतात, सरकारची बंधने मान्य करावयास तयार
अनण्याच्या मजनाखालाही सरकार आपल्या हटवादीपणाने बाहेर
नाडून काढे करणायस भाग पाडीत आहे. वाघमारे मराठवाडा
पदेशातील जनतेकरिता हे पत्र होते ते तिच्या पर्यंत पोहोचू न
दुण्याचा निजामी सत्तेचा निर्धार होता. असे दिसते. यामुळे
मराठवाड्याने संस्थानात प्रवेश केला नाही तोच त्यावर बंदी
घालण्याचे घडणे फिरविली गेली. पुण्याहून त्याचे प्रकाशन होत
अनल्याने निजाम सरकारने हिंदुस्थान सरकारकडे घाघ घेऊन
संस्थानिकांच्या संरक्षणाचा कायद्याचा आधार घेऊन मराठवाडा
नाजाहिकावर बंदी घालली होती. मराठवाडा सारख्या वृत्तपत्राची
वैशिष्ट्ये त्यांच्या उद्देशातच त्यांच्या विकासात अंतर्भूत आहेत.
वैचारिक नेतृत्व घेणाऱ्या वृत्तपत्राच्या सदर्भात विविध वैचारिक,
व्याख्यात्मक पंच, संघर्ष नेहमीच उभे राहत असतात. निजामी
राजवटीत जी थोडोफार वृत्तपत्रे होती ती सरकारने सज्जीतून एकांगी
स्वरूपाची होती. खऱ्या अर्थाने वर्तमानपत्र मूक झाले ते १९५८
ला मराठवाडा पत्र, आनंदकृष्ण वाघमारेनी राखे लढ्याचा भाग
म्हणून ते काढले होते. आम्हाला निजामाची राजवट नको, ते
आम्हाला उलथून घडायचे आहे, ही भूमिका मराठवाडा पत्राची
होती.

जुद्धे भाषेला विरोध, टुन्नामोडरणांना विरोध ही भूमिका
घेऊन मराठवाडा मूक झाला होता. राजकीय लढ्याचा भाग म्हणून
तो मंदानात उतरला होता. त्यामुळे मराठवाड्याच्या पहिल्या
अंशापासूनच बंदी घालण्याचा प्रयत्न केला गेला होता. निजामी
राजवटीच्या विरोधात स्वातंत्र्याच्या उमिने ध्येयवादी पत्रकारितेची
मशाल होती घेणाऱ्या मराठवाडा वृत्तपत्राचा सुरुवातीचा काळ
मोठा स्फूर्तिदायक व वाघप्रद भरा आहे. त्याच्या जन्मापासून
पहिली दहा वर्षे मराठवाडा पत्राचा संघर्षाचा काळ होता. या
काळात हे मराठवाडा हे राष्ट्रीय दृष्टीने परणीकराजले होते आणि
सधेने शिवाला पाहोवला असताना या पत्राने संस्थानातील मराठवाडा
प्रदेशात खट्यादत असलेला असतोच प्रभावीपणे मांडला आहे.
अतर्क, अतमत्तर, विषयक तराच साहसा याच प्रश्न या पत्राने

घातून, या पत्रातील सामूहीपण संस्थानात आपापुढे जायती
झाली यामागे एक व सामूहीपण जाहिला प्रवाह पाहण्यासाठी पहिल्या
पत्रात विचारणीय स्वातंत्र्याचे लक्ष घेण्यात आला, पर प्रवाहा
अंतर्भूत संघर्षांना गुलाम झाली. हा संघर्ष प्रथम नव्याचा हाच
पुढे त्या संघर्षांना काल मर्याद प्रश्न झाले. परंतु या मराठवाडा
पत्राने या लढ्यात जातीय रग कधीच येऊ दिल्या नाही. या लढ्या
हिंदू-मुस्लिम असा न राहता तो निजामाची सत्ता व संस्थानाची
लढ्याची स्वातंत्र्यप्रेमी जनता असा राहिला. निजामाचा पत्राची
नाळ अशा प्रकारे स्वातंत्र्य लढ्याची जनजातिवर्तन जादवलेने
होती.

भारताच्या तसेच मराठवाडा प्रदेशाच्या संरक्षण
ते १९५० हे दशक अत्यंत महत्त्वपूर्ण व संक्रमण
हिंदुस्थान सरकार विरोधात गांधींच्या नेतृत्वाखाली लढा लढत
जात असतानाच म्यामीजींच्या नेतृत्वाखाली हेद्रावाड स्टेट कॉंग्रेस
रणांशम फुकले होते. मराठवाडा प्रदेशातील पत्रकारितेचा
हे द्रावाडच्या मुक्ती संग्रामाची निकटचा संघर्ष आहे.
मराठवाडाघातील पत्रकारितेवर निजामी राजवटीचे दडपण डीवकाळ
होते. स्वातंत्र्य लढ्याला वैचारिक दिशा देण्यासाठी व निजामसंघ
या प्रदेशातील जनतेपरील सधे प्रकारच्या दडपणाला विरोध
करण्यासाठी म्हणून आ.कृ.वाघमारेनी साप्ताहिक मराठवाडा पत्र
सुरू केले होते. सामकालिन ध्येयवादी पत्रकारांच्या परंपरेतील
वाघमारेनी दिनांक १० फेब्रुवारी १९३८ रोजी पहिल्या अकातघ
निजामी सत्तेच्या वाशवी मगरागिटीतून मुक्त करण्यासाठी जनतेला
आवाहन केले होते. साप्ताहिक मराठवाडा संस्थाना बाहेर उगून
पुढ्या मार्गाने संस्थानात वितरीत होऊ लागला होता. या पत्रातील
परखंड मत प्रदर्शनामुळे साप्ताहिक मराठवाडा अल्पावधीत
मराठवाडाघातील आणि संस्थानातील बहुजन समाजाच्या कडातील
नाईत बनला होता. मराठवाडापत्राची जनमनसातील वाढीने
नेकांप्रयता आणि बहुजन समाजाची स्वातंत्र्य आंदोलनाकडे वाढी
असलेली सख्या पाहून निजामी सत्ता भेदलेली होती मराठवाडा
पत्रातून प्रत्यक्ष लोकांच्या आकांक्षा त्यका होऊ लागल्या होत्या
विद्वामी शासनाने मराठवाडा आपल्या असमानात आपणवापरी
बंदी घाली होती असे असले तरी मराठवाडाघातील जनता पोरून
साप्ताहिक मराठवाडा वाचण्यास उत्सुक असे. भाग या पत्रावर
बंदी घालली तरी संपादक, आ.कृ.वाघमारे मृदुतेच दृग्गभले नाहीत.
लढा असत उलाहाने त्यांनी साप्ताहिकाची वाच घडवून राखीक
या नावाने पत्र चालविले होते. भाग त्याचसाठी निजामी रोष होऊन
त्रिदिने सरकार करवी बंदी घालली होती. मात्र वाघमारेनी साम

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Amravati

साधारण वर चालविले जात वरी जादेशाची पूर्ततापुढी इतकी
साक्षात्कारातील जनतेला प्रत्येक नागातगत अक्षय निजाम सरकार
लिमिटी व परामर्शावर वरी अर्पण होत निजाम सातत्याच्या
दरपेशातील व स्वातंत्र्याच्या आकाशाने पेरित झालेले श्री
अ. कृ. वाघमारे हे दयामयले नाहीत किंवा त्यांच्यामध्ये नेमाशुद्धी
असे नाही साक्षात्कार मराठवाडा या नावावर निजाम सरकारने
ह्या घातकानंतर आपणारे यांनी अद्याप्येकदा मोहनाच्या अक्षीत
असावाही नागरिक, समाज, रणदुर्मी, समाभूमी, हेदाबाद स्वराज
मोहादी, कायदेभंग, मन्दायह, कायाकल्प, भांडवली प्रशा अनेक
जगातील सा साक्षात्काराचे प्रकाशन घालुच ठेवून राजकीय कागदीचे
अपेक्षे इतर अद्याप्येवणे साक्षात्कार मराठवाडा पत्राने चालुच
ठेवले होते असे स.क.लेले म्हणतात.

मराठवाडा साक्षात्काराचा पहिला अंक १० फेब्रुवारी १९३०
ला सा शब्दाचा सांजवनी साक्षात्काराचा अंक २२ नोव्हेंबर १९३०
ला लिहिला होता. या पत्रावर साक्षात्कारीय नाचे जरी दुसरी असली
ते स्वातंत्र्य वाघमारे यांनी लिहिले या लेखाचा पहिलाच विचार
दरपेशातूनच होत. मराठवाडा पत्राचा अर्थातच धावत्या सरकारने
ह्यांची वरी विचार न करता केवळ अनुसंधानाने बंद केली होती
असे नमो म.मा. लिहिताने.

आजून कृष्ण वाघमारे यांच्या अर्थात अगलेखाने
साक्षात्कार मराठवाडाने जनतेमध्ये अक्षय साक्षात्कारा अिलावनी
होती. मराठवाडा जवळ साक्षात्कार व सातत्या नागात्कारीय पाचन
रूपे व पुस्तकांचे लक्षण आहे असे मध्यासाध्य जनतेत मानले
जाऊ लागले होते.

या पत्राची लोकप्रियता आणि जनतेत स्वतःच्या राजकीय
अपेक्षांची निर्माण केल्याने जगातील सामूहिक निजामी राजपरीत
श्री वाघमारे यांच्या विरुद्ध राजद्रोहाचा खटला भरला. श्री. वाघमारे
पत्रा याची दरवून वंड घेणे नृजमयायांची शिक्षा झाली त्यामुळे
मराठवाडा पत्राचे प्रकाशन ख्यात झाले होते शिक्षाच्या विरोधात
त्यांनी दयान्यायानेचाल यांचेचट टाग्नले केली होती. सामान्य
संस्थान बरकवाचा अर्थात पंत श्री. वाघमारे यांची शिक्षा कायम
रकली होती निजामी सरकारने या शिक्षाचेवरच वाघमारे यांची
मरण मान्यता जप केली श्री. अ. कृ. वाघमारे यांना जनाहतासाध,
विचार स्वातंत्र्य प्रत्यावाचा प्रोत्साहन मध्यासाध्य जनतेत राजकीय
संपुर्ण यासाठी दरदर भावाच्या नागला व मानवतेवर पाणी मारतात
मरण होत निजामी दरपेशामुळे मराठवाडा दरपेशातील
साक्षात्काराच्या पुस्तकात वाघमारे साक्षात्कार बंद झाले ही

हेदाबाद मन्दायहाचा पत्रेच अक्षय मन्दायहा सार्वे कॅडिसव
हेदाबाद मन्दायहात अक्षय जवळ तीव्र केल्या होत या जवळत
अगभासी अगलेख्या वाचने वाघमारेंनी मराठवाडा पत्र पुण्यातूनच
मूबहेत मूळ केली होते १२ मार्च १९३० रोजी जवळ मन्दायहा
मराठवाडा साक्षात्काराचा पहिला अंक वाघमारे पत्रा होत

हेदाबाद मन्दायहातील वातावरण हे असायनाच्या
स्वातंत्र्यावर आणि अनुसंधानाचे इताने होते अनुसंधाने मन्दा
त्यांच्या जवळवासाच्या आणि असायनाच्या लोकसाधने अनुसंधाने
महाराष्ट्रातील सातत्या कॅडिसव पत्राने या पत्राचा पहिला अंक
मंडा केली होती. विदुस्थान सरकारच्या पोलीस कायद्याने ११
मार्च १९३० रोजी निजाम सरकारने असायनाचे प्रकाशने या
वरीवरच साक्षात्कार मराठवाडाचा पत्रवाच मरणा होत हेदाबाद
मन्दायहाचे स्वातंत्र्य भारतात विरोधाकड्या इतानेच मराठवाडा
या हेदाबाद येथे जवळत विरोधा प्रेम मन्दायहात नागात्कारीय कायम
१ एप्रिल १९३९ पासून असायनातील मन्दायहा प्रकाशित होत
होते अर्थात प्रतिभूत पारितोषात या पत्राने अक्षय इतर असायना
होते. परतह कुरुक्षेत्रातील मरुत्या प्रमाणे मन्दायहाच्या स्वातंत्र्य
जवळत व राजकीय इतिहासात जे कॅडिसव इताने आहे असायनाचे
स्थान मराठवाडाच्या इतिहासात मराठवाडा या विदुस्थानेकडे
आहे. जायत्य धर्मांध राजेराही आणि राजांमारे, विचार, राजकीय
राजपरीया विरोधी स्वातंत्र्याभिमूख जनतेच्या जवळत इतके व
पूर्वमासी मनोभूमिकेचे प्रांतिक म्हणून व विदुस्थानिक जवळत
आले आणि स्वातंत्र्यानेर कायदा राजेरांमारे वाघमारे व इतर
निमेषणे जनतेच्या अक्षय मधे प्रकाशने असायनातीलकायम अक्षय
होत राहिले.

वेर्भाषिक हेदाबाद राज्या मराठी भाषिक मराठवाड
विभागाचे पत्रेच घातार साक्षात्कारातील मराठवाडा पत्राचा मूळ
भूमिका अक्षय लेखाकपुन खादी जवळत होत. या मराठवाडा
म्हणून श्री. वाघमारे यांनीच हे काम घेतले होते १२ मार्च १९३०
या सज पुनर्वनेनंतर हेदाबाद मन्दायहा विभाग होत मराठवा
भाषिक पाच अक्षय प्रथम वैभाषिक मूबहेत मन्दायहा व १२ मार्च १९३०
माली एकभाषिक महाराष्ट्रात समाज झाले होते. सामूहिक १९३०
नंतर मराठवाडापासून पुन्हा एकदा स्वातंत्र्य होत व असायनाचे
मधुन सापल्या जवळत्या भूमिका प्रकाशित होत जवळत होत

इतिहासातील मराठवाडाचा हा हा सारी व मूबहेत अक्षय
प्रकाशित होत होत साक्षात्कारात विभाग झाली पत्रेच मराठवाडा
पत्रात जवळत मंडा होत सामान्य मन्दायहा अक्षय मराठवाडा
मंडा जवळत मंडा जवळत साक्षात्कार भूमिका प्रकाशने

Principal
Ambajogai, Dist. Beed

Vol. 15 | Special Issue-2 | October 2019

Impact Factor: 4.167

ISSN: 2154-5503

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

Special Issue on the Occasion of
UGC Sponsored Interdisciplinary National Conference on

Gandhian Thought: Past, Present and Future

1 October, 2019

Organized by

Shri. Yogeshwari Education Society's

Swami Ramanand Teerth Mahavidyalaya

Ambajogai, Dist. Beed - 431517

BT. 53.57.
गणेश

Chief Organizer

Mr. Ramesh Sonwalkar

HC/Principal, S.R.T.M. Ambajogai

Chief Editor

Dr. Shallaja Barure

Director, Gandhian Studies Cell

Associate Editor

Mr. Dhanuji Arya

Director, IQIC

Full Journal Title: Chronicle of Humanities & Cultural Studies (CHCS)
Print ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 4.197 (IIIB)
Frequency: Bimonthly / **Language:** Multi language
Journal Country/Territory: India
Publisher: Centre for Humanities & Cultural Studies, A-107, Sanyasa Kanya, Sahyadri Nagar, Kalyan (W) (MS). Email: chcskalyan@gmail.com

Special Issue Editorial Board:

Chief Organizer: Mr. Ramesh Sonwalkar, *Prof.*, *Ph.D.*, *Ph.D.*, *B.A.*, *M.A.*, *M.Phil.*, *Amravati*
Chief Editor: Dr. Shailaja Barure, *Ph.D.*, *B.A.*, *M.A.*, *Amravati*
Associate Editor: Mr. Dhanaji Arya, *Ph.D.*, *Ph.D.*, *B.A.*, *M.A.*, *Amravati*

Regular Editorial Board:

Chief Editor:
Dr Kalyan Gangarde, Director, Centre for Humanities and Cultural Studies, Kalyan (W)
Executive Editor
Dr Grishma Khobragade, Asst. Prof., Birla College, Kalyan (W)
Co-Editors
Dr. Vishnu Patil, Asst. Professor, Dept. of English, Deogy College, Amravati
Dr. Sadhana Agrawal, Asst. Professor, Mahaman Laxmidevi Govt. College of Excellence, Gwalior (M.P.) India
Bharat Gugane, Asst. Professor, Bhamburda Mahavidyalaya, Nashik, Maharashtra
Dr Dashrath Kamble, Asst. Professor, S.B. College, Shirdi, Dist. Thane, Maharashtra
Dr Sachin Bhumbhe, Asst. Professor, P. N. Mahavidyalaya, Ghakopur, Mumbai

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Aju Mukhopadhyay,
 Dr R.T. Belre,
 Dr (Mrs) Smita R. Nagori,
 Dr Arvind Nawale
 Dr Raju Kumar,
 Dr Kailash Nimballar,
 Tsai-ching Yeh
 Dr B. N. Gokwad,
 Dr Simon Philip,
 Dr Binu Anitha Joseph
 Dr Ramkishan Bhise

Subscription Rates

Annual Individual Membership	1,500
Bi-annual Individual Membership	3,000
Institutional Annual Membership	2,500
Institutional Bi-annual Membership	5,000
Annual Individual Membership for Life	50,000

Email: chcskalyan@gmail.com or chcskalyan@ijournals.com or chcskalyan@ijournals.com

DISCLAIMER: Academic facts, views and opinions published in this journal are solely the opinions of the respective authors. The journal is not responsible for the accuracy of their references. The journal bears no responsibility for any loss or possible violation of intellectual property rights by authors of the journal or by subscribers for their content. The content of the journal is the property of the Editor in Chief and should be held in confidence.

Principal
 Kholashwar Mahavidyalaya
 Kharajpur

महात्मा
प्रप्राप्तीचे
एक
आहे.
त्यांना
असा राजा
एक
तात.

असताना
हे. जगाला
मा गांधीचे
लोकप्रिय
लोकांच्या
गता येईल
ांच्या मते.
स्वीडनचा
रा हा एक
नाही.”
च्या भुटीत
हासात इ
व करतो.
आहे. तरच

लावू

57.

महात्मा गांधींचे सत्य आणि अहिंसा तत्त्व
काळाची गरज

प्रा.डॉ.कुलकर्णी उमाकांत जयवंतराव
खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई जि.बीड

प्रस्तावना :- सार्वभूषिता महात्मा गांधी सत्य आणि अहिंसेचे गुंतागुंत
रूप होते. गांधींचा जन्मदिन दोन ऑक्टोबर जागतिक अहिंसा दिन म्हणून
संपूर्ण जगभर अतिशय उत्साहाने साजरा केला जातो. महात्मा गांधी सत्य
आणि अहिंसेचे उपासक असल्याने त्यांनी आयुष्यभर सत्य व अहिंसेचे
प्रयोग केले. म्हणूनच त्यांनी आपल्या जीवन प्रवासाला माझे सत्याचे प्रयोग
असे नाव दिले. गांधीजींवर गीता या ग्रंथाचा सर्वात अधिक प्रभाव पडला
होता. गीतेला ते आपल्या मार्गदर्शक मानत होते. अहिंसेक विचारांचे
शिक्षण त्यांना बायबल मधून मिळाले. लाओ त्से आणि कन्फ्युसिअस
यांच्याही विचारांचा प्रभाव गांधीजींवर पडला होता. रस्किन यांच्या Unto
The Last पासून सर्वोदय, थोरोकडून असहकार, टॉलस्टॉय यांच्या The
Kingdom of God is Within You या ग्रंथाचा तसेच राजकीय गुरू
गोपाळ कृष्ण गोखलेंच्या विचारांचा प्रभाव महात्मा गांधींवर झालेला होता.
यातूनच महात्मा गांधींना सनदशीर, शांततामय मार्गावर विश्वास, सत्य
आणि अहिंसा, श्रमप्रधान संस्कृती, सर्व धर्मसमभाव आदिवर दृढ विश्वास
निर्माण झालेला होता.भारतात इंग्रजी राजवटीविरुद्ध महात्मा गांधीजी सत्य
आणि अहिंसेच्या मार्गाने असाहकार, सविनय कायदेभंग, उपोषण,
बहिष्काराच्या माध्यमातून अनेक आंदोलने केली. महात्मा गांधीजी सत्य,
अहिंसा व सत्याग्रहाच्या बळावरच इंग्रजी पाशवी व अत्याचारी
सायान्यांच्या विरोधात लढा देऊन भारताचा स्वातंत्र्य मिळवून दिले.

सत्य आणि अहिंसा ही दोन तत्त्वे महात्मा गांधींच्या समग्र
चिंतनाची केंद्रबिंदू आहेत. गांधी सत्य आणि अहिंसा एक दुसऱ्याला पुरक
असून एकाने नाण्याच्या दोन बाजू असल्याचे मानतात. सत्यासाठी अहिंसा,
अहिंसेसाठी आत्मशुद्धी, आत्मशुद्धीसाठी ब्रह्मचर्य, ब्रह्मचर्यासाठी अस्वाद
आणि अस्वादासाठी अस्वयं प्रत्यंत आवश्यक असल्याचे मानतात.

२६५

Principal
Kholashwar Mahavidyalaya
AMBALOGAI

म.गांधींनी सत्याचे दोन प्रकार सांगितले. पहिला सापेक्ष सत्य व दुसरा निरपेक्ष सत्य. सापेक्ष सत्य हे व्यक्ती, स्थळ, काळ व परिस्थितीनुसार बदलते. परंतु हे अंतिम नसले तरी त्याकडे नेणारी एक पायरी आहे. निरपेक्ष सत्य शाश्वत व अंतिम असते. व्यक्तीच्या नैतिक विकासावर निरपेक्ष सत्याची प्राप्ती होते. निरपेक्ष सत्यामध्ये ईश्वराचा साक्षात्कार होतो. सत्य हाच ईश्वर आहे. यासाठी सत्याचे पालन कोणत्याही परिस्थितीत, कित्तीही किंमत देऊन केले पाहिजे. यासाठी सदविचार, सदवर्तन, सदवचन या तत्वांचे पालन आवश्यक आहे.

अहिंसेचा सर्वप्रथम उल्लेख प्राचीन छन्दोग्यो उपनिषेदात आढळतो. वेद, उपनिषेद गीता इत्यादी ग्रंथातही अहिंसेचा पुरस्कार केलेला आहे. महात्मा गौतम बुद्ध, वर्धमान महावीर, जैन मुनीनेही अहिंसा तत्वाचा पुरस्कार केला. त्याचप्रमाणे तत्वाचे सूत्रांमध्ये उमास्वामी यांनी म्हटले. चुकीने जी प्राणीहत्या होते ती देखील हिंसाच आहे. देवा त्यांना क्षमा कर कारण ते काय करतात हयाची त्यांना जाणीव नाही हे येशू वाक्य गांधींच्या अहिंसा तत्वाला चालना देणारे आहे. म.गांधी हरिजन या साप्ताहिकात अहिंसेचा अर्थ स्पष्ट करताना म्हणतात की, पृथ्वीच्या पाठीवरील कोणत्याही वस्तुमात्राला व प्राणीमात्राला विचाराने, शब्दाने अथवा कृत्याने संभावणारे दुःख व अपमान टाळणे म्हणजे अहिंसा म.गांधीजींच्या मते अहंम म्हणजे मी पणा यावर आधारित जेवढ्या क्रिया आहेत त्या हिंसा प्रकारात मोडतात. गांधींच्या मते मानसिक हिंसा शारीरिक हिंसा ही हिंसेची दोन रूपे आहेत. मानसिक हिंसेतून क्रोध, लोभ, मत्सर, अहंकार, मानसन्मान इत्यादी विकार उत्पन्न होतात तर मानसिक हिंसेला वचन व कर्माचे रूप देणे म्हणजे शारीरिक हिंसा. थोडक्यात मन, वचन व कर्माने जे दुष्कृत्य व प्राणीहानी होते ती हिंसा होय.

अहिंसा म्हणजे क्रोधाचा प्रेमाने, हिंसेला अहिंसेने, अपकाराला उपकाराने, शत्रुत्वाला मित्रत्वाने उत्तर देणे होय. अहिंसा म्हणजे दुष्टापुढे शरणागती पत्करणे नव्हे तर त्यांचे दुष्ट इरादे बदलण्यासाठी आत्मबळाचा वापर करणे होय. आपल्या दुःखाची पर्वा न करणे दुसऱ्याच्या सुखासाठी प्रयत्नशील राहणे म्हणजे अहिंसा. परमसहिष्णूता म्हणजे अहिंसा. जीवनाकडे मानवतावादी दृष्टीकोनातून बघणे अहिंसेत अभिप्रेत आहे. मानवाकडे अहिंसारुपी असणारे बळ असून धार्मिक, सामाजिक, आर्थिक,

राजकीय व सर्वेच प्रश्न अहिंसे रूढ शक्तात असा गांधीचा वायू दाना म्हणूनच अहिंसा ही आजच्याची किंवा गेल्याची शक्ती असल्याचे प्रामाण्य म्हणत. म.गांधींनी अहिंसा सर्वव्यापी स्वरूपाची असून प्रत्येकाने अहिंसा तत्त्वाने पालन केल्यास आदर्श मानवी समाज अस्तित्वात येईल व विश्वशांतीस बळ लागणार नाही.

म.गांधींनी अहिंसेचे वीराची, दुर्बलाची व भिऱ्याची अहिंसा असे तीन प्रकार सांगितले आहेत. अहिंसा हे यशप्राप्ती सर्वश्रेष्ठ अस्य आहे. अहिंसा पालन विचार व कृतीतून विद्येच्यासाठी व्यक्तीकडे दृढ विश्वास असणे आवश्यक असल्याचे गांधी म्हणतात.

महात्मा गांधींनी 1891 ते 1948 पर्यंतचा जीवन काळ भारताच्या समाजाच्या मुक्तीसाठी समर्पित केला. भारताची मुक्ती, घेतल्याचा आधाप ही त्यांच्या जीवनाची आध्यात्मिक दृष्टी होती. सत्य व अहिंसा तत्त्वांच्या मार्गाने ब्रिटीश साम्राज्याविरुद्धच्या मानवी इतिहासात एक दैर्घ्यमान लढा होता. महात्मा गांधींच्या नेतृत्वाचे लोकांच्या मनात असाधारण महत्त्व असल्याने लोकांनी त्यांना राष्ट्रपिता ही उपाधी दिली. अल्बर्ट आइनस्टाईन म्हणतो, महात्मा गांधींसारखा माणूस खरोखरच या भुतलावर वावरला असेल यावर भावी काळातील पिढ्या विश्वास ठेवणार नाहीत.

समारोप : म.गांधींनी जगाला सत्य आणि अहिंसेची दणपण दिली. सत्य आणि अहिंसा तत्त्वात श्रध्दा, युद्ध, संघर्ष यांना थारा नाही. ज्ञान, धर्म, पंथ, राष्ट्रियता या कृत्रिम अडथळ्यांना पार करून जगाच्या कल्याणासाठी, सुखासाठी, प्रगतीसाठी अहिंसेचा मार्ग सर्वश्रेष्ठ असल्याचे गांधी म्हणत. गांधी सत्य आणि अहिंसेचे पुजारी असून जागतिक अहिंसेचे अग्रदूत होते. म.गांधींच्या सत्य आणि अहिंसा तत्त्वांचा जगात दिवसेंदिवस प्रभाव वाढत असल्याने संयुक्त राष्ट्र संघाने महात्मा गांधींचा जन्मदिन जागतिक अहिंसा दिन म्हणून जगभर साजरा करण्याचा निर्णय घेतला. जगात आज सर्वत्र वाढत चाललेली शस्त्रस्व संधी धार्मिक-अधार्मिक संघर्ष नक्षत्रवाद, स्टांबांरचा वाढता धाका, वाढलेली सनातनिवादासूचिता, राजकारणाचे हाणारे गुन्हेगारीकरण, वाढता दहशतवाद, हिंसाचार, रक्तपात, बलात्कार, अपहरणे, भय, भूक, अविश्वास, अशांतता या समस्यांचा सामना करण्यासाठी व व्यक्ती, समाज, राष्ट्र, विश्वबंधुत्व आणि अखंड चरित्र

Principal
Kameshwar Manavidyalaya
ANPAJOGAI

सत्य व
नुसार
रूपेक्ष
रूपेक्ष
सत्य
तोही
व या

वेदात
लेला
चाचा
हटले.
कर
वीच्या
हेकात
वरील
त्याने
मते
हिंसा
हसेची
कार
वन व
ाने जे

ाराला
टापुडे
ळाचा
साठी
हिंसा.
आहे.
शिक.

एकीकृत एवं शक्ति व संप्रतिष्ठा की संपूर्ण रूप से समर्थन एवं
एकीकृत रूप से समर्थन एवं

संक्षेप रूप से

1. डॉ. विवेक अग्रवाल, भारतीय समाजशास्त्र विभाग, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली
2. डॉ. डी. एन. शर्मा, भारतीय समाजशास्त्र विभाग, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली
3. डॉ. ए. ए. शर्मा, भारतीय समाजशास्त्र विभाग, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली
4. डॉ. ए. ए. शर्मा, भारतीय समाजशास्त्र विभाग, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली
5. डॉ. ए. ए. शर्मा, भारतीय समाजशास्त्र विभाग, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली

000

- मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होते
- विविध क्षेत्रात कार्यरत असणे
- शैक्षणिक अनुभव
- शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे
- शैक्षणिक क्षेत्रातील
- मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

निष्कर्ष

1. मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे
2. शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे
3. मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

संदर्भ

1. मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे
- मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

संदर्भ

मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

मीडियात प्रामुख्याने प्रकाशित होणे, शैक्षणिक क्षेत्रातील कामाची प्रामुख्याने प्रकाशित होणे

Principal
Kholaswar Mahavidyalaya
AMRATOLI

कारणीभूत घटक

१. वढतीचे अमिष दाखवून शोषण

अनेकदा कामाच्या ठिकाणी अगणान्या माहलांना त्यांच्या वारंवारकडून किंवा मानकांकडून पागाण्यातून किंवा बदलांवर अमिष दाखवले जाते. आणि त्या बदल्यात या माहलांचे लैंगिक शोषण केले जाते. असे प्रकार सुरु झाल्यावर एक तर अजा माहलांना ती नांकाची सांडाव्या लागते किंवा नाईलाजाने तो प्रस्ताव स्विकारावा लागतो. या प्रकारच्या मानसिक व जैविक शोषण असताना झाल्यावर या माहला आत्महत्येसारखा टोंकाचा मार्ग स्विकारतात.

२. आत्मविश्वासांची कमतरता

आज ग्रामीण स्त्री ही मोठ्या प्रमाणावर कामासाठी बाहेर पडलेली दिसते. तिच्या सुरक्षेचा प्रश्न त्यामुळे मोठ्या प्रमाणावर भेडसावतो आहे. मुळात शिक्षणाचा अभाव, आर्थिक दुर्बलपण आणि आत्मविश्वासाची कमतरता यामुळे अनेक ग्रामीण स्त्रियाही आपल्यावरचा न्याय मांडू शकत नाहीत. न्याय पागायला कुठे जावे हे त्यांना माहित नसते. त्यामुळे याच प्रकारचा शोषण पातळीवर झिरपण आवश्यक आहे.

कामाच्या ठिकाणी शोषण घटकांच्या लैंगिक छळ नवीन नाही तरीही त्यावर शासनातून कायदांची कमतरता असते. शहरात अशाच प्रभावांपणे केले जात नाही. शहरात हो स्थिती असेल तर ग्रामीण पातळीवर काय ? खड्यातील स्त्री ही आज मोठ्या प्रमाणावर काम करते आहे. गर्जदारी, मजुरी करते आहे. तिच्याही सुरक्षेसाठी 'कामाच्या ठिकाणी माहलांचा लैंगिक छळ (प्रतिबंध, मनाडे व निवारण) ऑगस्ट २०१३' या कायद्याचा कसा वापर करता येईल याचा विचार केला गेला आहे.

कामाच्या ठिकाणी माहलांच्या होणार लैंगिक छळ यावर उपाययोजना

१. प्रत्येक कामाच्या ठिकाणी अंतर्गत तक्रार समिती स्थापन करणे.
२. स्त्री प्रश्नांचा जाण असलेल त्याच कार्यालयातील तीन कर्मचारी, लैंगिक छळाच्या प्रश्नावर काम करायला लागत जायक्याय संस्थेतो (एम. जे. सी. ए.) एक व्यक्ती असावी.
३. लैंगिक छळातील पारंगित्ती जस्य पुराय यांना सर्वाधिक महत्व देऊन त्या सोबत न्याय मिळवून देण्यात येण्यात येऊन पाहिले.
४. मोठ्याप्रकारे कामाच्या ठिकाणी होणार लैंगिक छळाचा प्रतिबंध करणार कायदा तसेच न्याय वापरणे लोकांकरिता.
५. शालुकी पातळीवर जनमजूर, योजनेत मजूर, मोहनकरीण यांच्यासाठी न्यायसचक समिती स्थापन करणे.
६. लोकांमधील आत्मविश्वास बरकरार पाहिले.

संशोधन पद्धती

१. कामाच्या ठिकाणी माहलांचा शोषण लैंगिक छळ यावर या संशोधनासाठी प्रश्न सोडवण्यात येणे.
२. शोषण सुरु झाल्यावर कायदा वापरणे.

Principal
Khoteshwar Mahavidyalaya
AMBOLI, GAI

विषय

इसमें शामिल हैं और विद्यमान हैं कि 'अज्ञान' एक ही 'अज्ञान' एक ही 'अज्ञान' है।
अज्ञान एक ही 'अज्ञान' है।

संदर्भ सूची

1. <http://www.ajanta.com>
2. 'अज्ञान' एक ही 'अज्ञान' है।
3. <http://mahaveerMahavidyalaya.amraoti.com>

Principal
Mahaveer Mahavidyalaya
AMRAOTI

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 25, Vol. 8
February 2020

Peer-Reviewed
Article

ISSN 2474-8649

Impact Factor: 1.1365

1. The author is responsible for the content and accuracy of the information presented in this article.

- 2. The author is responsible for the accuracy of the information presented in this article.
- 3. The author is responsible for the accuracy of the information presented in this article.
- 4. The author is responsible for the accuracy of the information presented in this article.
- 5. The author is responsible for the accuracy of the information presented in this article.

References

- 1. <https://www.marathi.academy.com>
- 2. <https://www.marathi.academy.com>
- 3. <https://www.marathi.academy.com>
- 4. <https://www.marathi.academy.com>

Principal
Visheshwar Mahavidyalaya
A. S. S. S. S. S.

Impact Factor 6.261

ISSN- 2348-1143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOW ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Multidisciplinary international E-research journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

28th January 2019 Special Issue – 106

The Changing Role of the Welfare State in the Last Two Decades

ग. धनराज धंगर
Commerce

Chief Editor
Dr. Dhanraj T. Dhangar
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce college,
Yeola, Dist. Nashik (M.s.) India

Executive Editor of This Issue
Dr. A.M. More
Dept. of Economics
Vasundhara College, Ghatnandur,
Tq. Ambajogai, Dist. Beed

63. शासन आणि कृषी क्षेत्र
 प्रा. डॉ. जाधव मीनाश्री भास्कर
64. भारतीय अर्थव्यवस्था : एक आढावा
 शिंदे मीनाक्षी प्रल्हादराव
65. वैज्ञानिक रोखता गुणांतराबाबत भारतीय रिझर्व्ह बँकेची बदलती भूमिका
 प्रा.डॉ. रमेश श्रीरंगराव शिंदे 201
66. शासन आणि कल्याणकारी योजना
 डॉ. साळुंके एस. बी. 204
67. शेती व्यवसायावरील शासकीय धोरणाचा प्रभाव
 प्रा. चव्हाण विठ्ठल जी. 206
68. जागतिकीकरण आणि जैविक विविधतेबाबत जागतिक स्तरावरील भूमिका व परिणाम
 श्रीमती. सीमा काशिनाथराव धुमाळ 208
69. कर्मवीर दादासाहेब गायकवाड सबळीकरण व स्वाभिमान योजनेची फलनिष्पत्ती
 डॉ.कल्याणकर पी.एम, गवई संघरत्न शिवाजी 209
70. महाराष्ट्र शासन आणि लोककल्याणकारी योजना : एक चिकित्सक अभ्यास
 प्रा.बादव जे.बी. 212
71. जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास
 प्रा.शितल नरसिंग पुरी 214

Principal
 Khaleshwar Mahavidyalaya
 AMBAJOGAI

जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास

प्रा. शिवल नरसिंह पुरी

प्रस्तावना :-

समृद्धीचा वृद्धीचक्र ही भूमिका म्हणजे जागतिकीकरण या अर्थ संकल्पने आहे. जागतिकीकरणाचा परिणाम सर्व देशांवर होताना दिसून येत आहे. जागतिकीकरण म्हणजे देशाच्या सार्वभौम शिमे बाहेर आर्थिक व्यवहारांचा विस्तार करणे होय. सध्या जागतिक अर्थव्यवस्था जागतिकीकरण, उदारतेकरण आणि व्यावसायिकता यांच्या संदर्भात विचार करत आहेत. यादी सध्या या प्रक्रियेत आर्थिक आणि व्यापारी विचारांची मूलभूतपणे व्युत्पन्न पाहत आहेत. तर यादी सध्या या प्रक्रियेत देश, संस्था आणि जीवित्या दृष्टीकोनातून पाहत आहेत. जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील उपादाने, सेवा, भांडवल, लोक, माहिती आणि संगणकीय यांच्या संदर्भात वाढत्या प्रमाणात परिणाम दिसून येत. जागतिकीकरण म्हणजे संपूर्ण जगाची एका मोठ्या जागतिकीकरण यंत्रणेचा होण्याची प्रक्रिया होय.

उद्देश :-

1. जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करणे
2. जागतिकीकरणाचा मूलतः संपूर्ण आणि नवे संसाधन उपादाने व उपादाने वाढल्यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करणे.
3. जागतिकीकरणाची व्याख्या स्पष्ट करणे.
4. जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणाऱ्या परिणाम स्पष्ट करणे.
5. जागतिकीकरणाने भारतीय आर्थिक यंत्रणेचा अभ्यास करणे.

संशोधनाची गृहिते :-

1. जागतिकीकरणाने भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणारे परिणाम होत आहेत.
2. जागतिकीकरणामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेत संपूर्ण चळवळी वाढत आहे.
3. जागतिकीकरणामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेत मूलतः व्यापार आणि मूलतः सार्वजनिक वित्तियेक प्रतिक्रिया होत आहे.
4. जागतिकीकरणामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेत सार्वजनिक, आर्थिक आणि संगणकीय प्रतिक्रिया होत आहे.
5. जागतिकीकरणाने भारतीय अर्थव्यवस्थेला जागतिकीकरणामुळे अनेक प्रकारच्या आव्हानांना सामोरे जावे लागत आहे.
6. भारतीय अर्थव्यवस्थेला जागतिकीकरणामुळे अनेक प्रकारच्या आव्हानांना सामोरे जावे लागत आहे.

संशोधन पध्दती :-

सदर शोध निर्देशावली दृश्य माहितीचा आधार घेतला आहे. या दृश्य माहितीत दैनिक वार्षिक पत्रातील लेखांचा विवेक व संशोधनाच्या प्रकरणाच्या वेवसाईट आणि संदर्भ ग्रंथ यांचा आधार घेतलेला आहे.

संशोधनाची व्याप्ती :-

सदर शोध निर्देशावली विषय हा जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास असल्यामुळे याची व्याप्ती ही भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील सार्वजनिक आहे.

जागतिकीकरणाची व्याख्या :-

1. **हेरीट, टायेल आणि रॉबर्ट्स :-**
जागतिकीकरण ही आंतरराष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेचे मूलतः सार्वजनिक विस्तार अर्थव्यवस्थेचे होणारे संदर्भाने दर्शविणारी संकल्पना आहे.
2. **व्याजिनस आणि रिमथ :-**
जगाच्या विविध भौगोलिक क्षेत्रात राज्यांच्या लोकसंख्ये वाढते सांघिक, आर्थिक, औद्योगिक व्यापारी, संगणकीय संपन्न दर्शविणारी व्यापक प्रक्रिया म्हणजे जागतिकीकरण.

जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणारे परिणाम :-

1. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत सहसंयुक्त राष्ट्रांची भूमिका आणि प्रभाव पाहून असल्यामुळे होणारे निर्मित मोठ्या प्रमाणात होत आहे.
2. जागतिकीकरणाने आर्थिक नियंत्रण मोठ्या प्रमाणात होत असल्यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेत परकीय चलनाची वाढ होत आहे.
3. जागतिकीकरणामुळे आर्थिक, संपन्न, सामर्थ्य, सुरांगण भांडवल, सार्वजनिक वित्तियेक भारताने आर्थिक मदत करत आहेत.
4. जागतिकीकरणामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेवर आर्थिक, सामाजिक आणि संगणकीय प्रतिक्रिया होत आहेत.
5. जागतिकीकरणामुळे परदेशी विस्तार, अर्थव्यवस्था वाढत आहेत.
6. जागतिकीकरणामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेची उत्पादनक्षमता वाढली आहे.
7. भारताने परदेशी भांडवलाचा जागतिकीकरणाने सार्वजनिक अर्थव्यवस्था वाढत आहेत.
8. भारताने जल संसाधन वाढवून आणि सतत कार्यमान आहेत. अशा नवीनतम आणि देशाच्या जागतिकीकरणाने एक बदल आहे.
9. एकूणच जागतिकीकरणामुळे शिक्षण, व्यापार, संज्ञान, होणारे अशा सर्वच क्षेत्रातील देशाण-देशाण प्रसंग प्रमाणित होत आहे.
10. जागतिकीकरणामुळे उत्पादन वाढल्यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेचे मोठ्या प्रमाणात सार्वजनिक होत आहे.
11. देशाने मोठ्या प्रमाणात आर्थिकीकरण होत आहे.
12. जागतिकीकरणामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेवर सार्वजनिक, सामाजिक, आर्थिक, औद्योगिक व्यापारी, संगणकीय संपन्न होत आहेत.

Principal
K. J. Somaiya Institute of Management Studies & Research

ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା :-

ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି । ଏହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ସୂଚନା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କରେ ଯୋଗାଯୋଗ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।

ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି । ଏହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ସୂଚନା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କରେ ଯୋଗାଯୋଗ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ :-

1. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
2. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
3. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
4. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
5. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
6. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।

ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ :-

ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି । ଏହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ସୂଚନା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କରେ ଯୋଗାଯୋଗ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।

ସମ୍ପର୍କରେ :-

1. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
2. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
3. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
4. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
5. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।
6. ଆଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବୋଧନ ପତ୍ର ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଉଛି ।

(Signature)

Principal
Khalshetra Mahavidyalaya,
AMBALOGAI

ISSN 0976-0377

RNI. MAHMUL02805/2010/83461

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal

Year -VIII, Issue - XIX, Vol.-1

Impact Factor 5.85
(GRIF)

Jan. 2019 To June 2019

JANVIKAS MAHAVIDYALAYA, BANSAROLA AND
DR. BABASAHEB AMBEDKAR MARATHAWADA UNIVERSITY,
AURANGABAD

Sponsored

NATIONAL LEVEL CONFERENCE

ON

“POLITICS OF DEVELOPMENT IN INDIA”

Dr. Babasaheb M. Gore
Editor in Chief
Dr. Babasaheb M. Gore

Principal
Principal
Kholohwar Mahavidyalaya
AURANGABAD

PML MAHMUL02805/2010/33461

Interlink Research Analysis

IMPACT FACTOR
5.85ISSN 0976-0377
Issue : XIX, Vol. 1, Jan. 2019 To June 2019

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Women's Rights in India : Position of Women Dr. Rajpal Bhullar	1
2	Rural Politics and Human Rights of Women's Dr. Vilas Bharat Bansode	7
3	Women Entrepreneurship Development in India Shital Narsing Puri	12
4	Rural E-Services Delivery Enabling Panchayat through Aaple Sarkar Seva Kendra (rural development in India) Dr. Urmila Govindrao Reddy	15
5	भारतीय राजनीती में दलित महिला राजनितिज्ञों के बढ़ते कदम सुकेशनी आसाराम थोरात	23
6	जागतिकीकरणचा राष्ट्रीय राज्याच्या विकासावर झालेला परिणाम एक अभ्यास डॉ. विठ्ठल शंकरराव देशमुख	29
7	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : भारतीय लोकशाहीच्या घटनात्मक विकासातील योगदान डॉ. आर. वी. शेजुळ	33
8	राष्ट्र विकासात स्वयंसेवी संस्थांची भूमिका सुभाष पोले	38
9	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर - यांचे सामाजिक विचार आणि विकास तांदळे सुरेंद्र सुंदरराव	43
10	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि संसदीय लोकशाही डॉ. रेखा रामनाथ बने	47
11	भारतीय स्त्रीयांचे धर्मातील स्थान बळीराम पवार	51

Principal

Kholaswar Mahavidyalaya,
AMGAOLGAOL

DOI: 10.24018/2019.1401
Interlink Research Analysts

IMPACT FACTOR
5.85

ISSN 0970-0377

Nov 17, Vol 1, Jan 2019 to June 2020

Women Entrepreneurship Development in India

Shital Narsing Puri
Kholeshwar Mahavidyalaya,
Ambajogai,
Bijapur.

3

Research Paper - Political Science

ABSTRACT

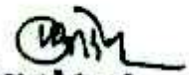
Women entrepreneurship development is part of human resource development. Women entrepreneurship talent existed in every country. The Indian Government arrange development of women entrepreneurship policies on Indian economy. However the women entrepreneurship progress is rural and urban areas. This research paper focuses on Indian women entrepreneur

Introduction:

The Indian economy policies 1991, liberalization, globalization and privation by the Indian government India has great women entrepreneurial potential. Women entrepreneurship developing in Indian all ground and regionally and socially balance economic growth. Women in Indian constitute 48% of the total population and participation in economic activities is 38% at present. Development in India small business and industries are owned by women.

Objectives of the study:

1. Study of women entrepreneurs Growth of INDIA.
2. To study of the women work participation.
3. To categories of women entrepreneurs in practice in India.
4. To study of problems of women Entrepreneurs in India.

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

Dr. ...
... ..

ISBN 978-0-277-...

1. A study of Union & Industrial financial support of women entrepreneurs

Research Methodology:

The secondary data used. The related to the reference book, journals, articles, reports and websites etc.

Scope of the study:

The scope of women entrepreneurship development in India

Significance of the study:

1. Women entrepreneurs growth of all women
2. Development are essentially women entrepreneurs in India
3. Women entrepreneurs developed by the credit facilities, administration, control, experience and leadership
4. Women entrepreneurs process of industrial development even especially small scale industry development and cooperative society, organization and technology development in the India
5. Women entrepreneurs face general and specific problems faced
6. The development of women entrepreneurship in India depend on rural market

Concept of entrepreneur:

The word "entrepreneur" is French word, meaning of "organizer"

An entrepreneur is a person have creative ability capacity to the risk of organizing, coordination capital and labor for production. Definition (J.B. Say) - "an entrepreneur is the economic agent who uses all means of production"

Concept of women entrepreneurs:

Definition: government of India - "an enterprise owned and controlled by a woman having a minimum financial income of 1% of the capital and giving at least 51% of the employment generated in the enterprise to women"

Functions of women entrepreneurs - Friedrich Schumpeter (1934):

1. Exploration of the prospects of starting a new business enterprise
2. Undertaking of risk and financing of economic activities involved in business
3. Identification of innovative or solution of opportunities
4. Coordinating, administrating and control

Principal
... ..
... ..

Dr. ...
...

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

5. Supervision and leadership.

Categories of women entrepreneurs:

Women entrepreneurs can be classified into the women in organized and unorganized sector, traditional and modern industries, urban and rural areas, large scale and small scale industries categories.

Growth of women entrepreneurship in India:

Growth of women entrepreneurship in India- 1970-71- 14.2%; 1980-81- 19.7%; 1990-91-22.3%; 2000-2001-31.6%.

Problems of women entrepreneurs in India:

1. The primary problem of a woman entrepreneur is that no
2. Women Entrepreneurs no education technological & marketing independence woman knowledge.
3. The financial problem.
4. Women entrepreneurs mobility in India is highly limited due to various reasons.
5. Women entrepreneurs problems inadequate infrastructural facilities production achievement & social economic constraints into business risk.

Conclusion:

1. The development of women entrepreneurship in India depend on rural market
2. Scope of women entrepreneurial six lack villages.
3. Women entrepreneurs are not family & society positive changes.
4. The women entrepreneurs developed small business & industry.

References :-

1. E.Gordon & Dr.K Natarajan- Entrepreneurship development –Himalay,s publishing House.
2. Dr. S. S. Khanka- entrepreneurial development –s. chand & company ltd new delhi.
3. Dr. S.L/Gupta & Dr. Arun Mittal- entrepreneurship Development international book house pvt. Ltd.

Principal
Anishwar Maheshwari
AMBAJOGAI

Vol. 31 No. 3 / October 2018 Impact Factor: 4.107 ISSN: 2454-6803

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

Special Issue On
IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON SOCIETY

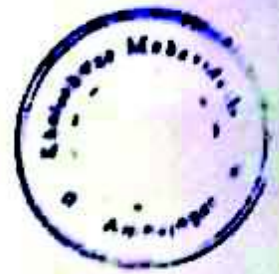
डा. वसंत साठुटे
(अमेरिका)

Guest Editor
Dr. Vasant Satpute

Associate Editor
Dr. M. D. Kachave

Assistant Editors
Dr. B. V. Andhale
Dr. M. G. Somvanshi
Dr. A. B. Sarkale

Khoshwar Mahavidyalaya
Amravati

18. Social Media and its effect on Social Psychology Dr. D.R.Mane	99
19. Media And Education Mane Sachin	102
20. Increasing Intolerance in Television Media Dr. Padamwar U. D.	107
21. Social Media and Business in India Dr. S.V.Panchagalle / Dr. R.D.Gaikwad	109
22. Role of Academic Libraries in e - Learning by using Dr. N.S.Patade / Dr. R.B.Lekale	116
23. Social Commerce Shital Narsing Puri	120
24. Importance of Social Networking Sites in Library Mrs.Rita Kadam (Khosla)	123
25. The Impact Of Social Media On Education System Dr. Prakash R. Rodiya	128
26. Impact of Technological Advances on Social Media Sanjay S. Patil	134
27. Social Media Usage In Libraries Dr. Sudhakar B. Telke	137
28. Use of Social Media In Education Bhav-Sumita Maroharwar	141
29. Role of Social Media In Environment Awareness Dr. T. T. Gaikwad	146
30. Social Media Usage In Library And Information Centers Gaikwad V. Gangadharwar	151
31. Role Of Libraries In Electronic Environment Dr. A.B. Sarkale	156
32. Impact of Social Media Advertisements on Dr. Naresh V. Pimankar / Mr. Suryakant R. Wable	160
33. Social Media and Libraries Dr. Anamika Mathur / Mr. D.T. Pise	167
34. Impact of Social Media on Society Dr. Pradep D. Shelke	174
35. Applications of Social Media in Marketing Library Anil V. Jadhav	178
36. Using Social Media As A Knowledge Source Of Literature Dr. Rameshant D. Mundhe	185

Impact of Social Media

Dr. S. J.

Principal
Khosher Mahavidyalaya
Amalgaon

Social Commerce

Shtal Narsing Puri
Research Students,

S.R.T. M. University Nanded, Dist. Nanded

Abstract:- Social commerce is a subset of electronic commerce. Social media is also becoming the premier choice to promote & spread new content while generating sales. Aside from being used as a platform to already promote existing goods & services.

Introduction:- In commerce new concept introduced & it's called SocialCommerce. Social commerce is a subset of electronic commerce. Social commerce is most important point of Social media that involves Social media online media that supports social interaction & user contributions to assist online buying & selling of products & services. Social media or commerce is the use of social networks in the context of e-commerce transaction. social commerce is related to sharing of online product information & advice.

The term social commerce was introduced by Yahoo! In November 2005. David Beisel is has develop social commerce concept. Main objectives of the social commerce companies achieving.

In simple words social commerce means the online shopping exchange or buying & selling of commodities on a large scale involving transportation from place to place.

Objectives of study:-

1. To understand the concept of social commerce.
2. To study of the Needs of social commerce.
3. To study of the social commerce sites.

Research Methodology:- The study is based on secondary sources of data for the fulfillment of the objectives in present study the research used to collect secondary data us sources of information from books, journal & internet along with personal observation & discussion with academician & experts.

Time line:- The term "Social Commerce" was first introduced on Yahoo! In 2005.

Meaning of Social Commerce:- Social commerce means electronic commerce. Social commerce involves involves multimedia, advertising, product information, internet security & payment mechanism are all covered under electronic commerce. Social commerce used by social media tools.

Definition of Social commerce:- "Social Commerce is a subset of E-Commerce that involves social media, online media that supports social

interaction, products & e-commerce Needs of Social Online Transaction E-Markets: facilitate the E-Data Int efficient transaction organization Internet Commerce good & service

Technologies

1. Electronic
2. Bar code
3. E-mail
4. Word
5. Internet
6. Product
7. Electronic

Social Commerce

Pinterest:- Find out there. It's

Shopee:- Well

cultivated, so

increasingly i

Lyst:- Sites s

peer recom

products&use

Kick-starter

model, with e

Face-book:-

companies ca

Twitter:- Yo

all twitter l

like it all po

Conclusion:-

ness, b

thought the i

ness crea

amers in

interaction, & their contributions to assist online buying & selling of products & services, more especially social commerce on the context of e-commerce transactions.

Needs of Social Commerce:

Online Transaction: Online transaction is a fast processing & secure transaction services.

E Markets: The primary function of an electronic market is to facilitate the search for the Required product or services.

E Data Interchange: Electronic Data Interchange provides for a efficient transaction of recurrent trade exchange between commercial organizations.

Internet Commerce: The Internet Commerce can be used for advertising goods & services & transacting one-off deals.

Technologies used in Social Commerce:

- 1. Electronic data interchange
- 2. Bar codes
- 3. E-mails
- 4. World Wide Web
- 5. Internet
- 6. Product data exchange
- 7. Electronic forms

Social Commerce Sites:

Pinterest: Pinterest is most important popular social commerce sites out there. It's used by buy & sell products.

Shopper: With more & more brand driven communities being cultivated, social shopping is becoming more common among the increasingly interconnected social audiences.

Lyst: Site's such as Spotify & Last.fm are examples of platforms that use peer recommendation & user created content to drive their products & user acquisition.

Kick-starter: Kick-starter has raised over 2 billion dollars using this model, with over 3 million repeating backers.

Face-book: Face book has doubled down on social commerce companies can create entire "shop Now" stores.

Twitter: You can also sell to customers directly via Twitter now, as well twitter has teamed up with a number of e-commerce partners to make it all possible.

Conclusion: E-Commerce is a Social Commerce. It's effect of online business, business transaction, profit, marketing, customers, etc. Through the implementation of e-commerce in the world of online business creates an effective & more efficient transaction & assist consumers in the selection of quality & guaranteed online store. Social

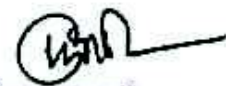
(Signature)
Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMALGAON

commerce is looking to be an reach an audience today that is largely social-oriented.

Reference:-

1. [https://en.m Wikipedia.org](https://en.m.wikipedia.org).
2. <https://www.researchgate.net>.
3. [https:// conversionxl.com](https://conversionxl.com) .
4. K. Karunakaran , marketing management ;Himalaya publishing House 2017.

□□□

Praveen

122
Praveen Mahavishalaya
Marketing Dept. Head

MAH/MUL/02051/2012
ISSN-2319-9218

Special Issue August 2019 **Vidyawarta**

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

**Bharatiya Shikshan Prasarak Sanstha's
Kholeshwar Mahavidyalaya, Ambajogai**

Is Organized One day National Conference in Association with
Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad.

On

**Recent Trends and Issues
in Economics, Commerce
& Management in India**

यत्-यत् किञ्च
Commerce

Arvind P. Rayalwar
Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai

Assit. Prof. Subhash S. Patekar
Dr. Arvind P. Rayalwar

14) Innovative Trends in the Field of Information Technology in Relation to Dr. Nanaji Krishna Aher, Dist. Nashik	1169
15) A Study Current Taxation System with reference to Goods and Service Tax Dr. Firoz A. Baig, Aurangabad.(MS)	1177
16) Management Information System (MIS) In Banking Industry Dr. S. N. Waghule, Distt- Beed	1181
17) Emerging Challenges of Indian Banking Industry Ramesh Tarkram Khandagale, Beed	1184
18) OBLIGATION OF EMPLOYEE RETENTION IN HR ORGANISATIONS DR. GHOLAP KALPANA MALHARI, DHULE	1189
19) E-Advertisement and its effects on Patanjali Products Dr. Sarsare S. M. & Dr. Kalam P. G., Dist. Beed	1192
20) Present Digital Marketing in India Dr. Suresh G. Sonawane, Dist. Aurangabad	1194
21) RECENT TRENDS IN MARKETING Mrs. Agrawal Nikita Madhusudan, Latur	1198
22) Recent Trends in E-Business Communication Shital Narsing Puri, Nanded	11101
23) IMPACT OF TECHNOLOGY ON HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PRACTICES Dr. Savita G. Joshi, Aurangabad	11103
24) REVIEW ARTICLE: ' RECENT TRENDS IN BANKING ' Dr. Choudhari Rekha Laxmanrao, Dist. Beed	11106
25) A STUDY ON PROBLEMS IN UNORGANIZED RETAIL SECTOR WITH SPECIAL ... RAJEMANE B. B. & SOLANKE S. S., Tq.- Dist. Latur	11108
26) CLOUD ACCOUNTING: THE FUTURE OF INDIAN ACCOUNTING INDUSTRY CS CMA Sanvedi Rane & Dr. R. B. Lahane, Aurangabad	11110
27) GST IMPLICATIONS UNDER E-COMMERCE Dr. Trupti Savleram Padekar, Ambajogai	11113
28) Recent Trends In Management And HRM Dr. Meena Wadgule, Dist. Aurangabad	11117

Recent Trends in E-Business Communication

Shital Narsing Puri
Research Students,
S.R.T. M. University Nanded

Introduction:-

E-business communication means electronic communication. E-Business communication helps to business connect while saving time & money. Even through communication may be automated & computers only, without it the business can't be executed. The basic communication uses of the Internet; mail, news & chat are the most used applications & will remain the number one in the future, as well. E-communication can be achieved by finding the way for communication. Moving from paper communication can actually help your business connect easier while saving time & money. E-communication for examples- Email, instant messaging, websites, blogs, text messaging, voicemail & video messaging etc. Communication is the sum of all things a person does when he wants mind of others. Communication is a in the word of men, animals & vegetable existence as life itself.

Objectives of the study:-

- 1) To study of the Importance of E-Business communication.
- 2) To study of the Models of e- Business communication.
- 3) Study of e-business conferencing.
- 4) To provide information required for the business organization.

Research Methodology:-

Methodology: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 6.021(IJIF)

The study is based on data used. The study related to the reference book, journals, news papers & websites etc.

Scope of the study:-

The scope of Recent Trends in E-Business Communication.

Hypothesis of the study:-

- 1) E- Business communication must be direct, definite & consistent.
- 2) Every e- business communication must have be related to the sophistication & needs of the business organization.
- 3) E- Business communication system must be flexible enough to absorb additional loads of information to incorporation new techniques of information.

Concept of E- Business communication:-

"Electronic communication the transmission of information using advanced techniques such as computer modems, facsimile machines, voice mail, electronic mail, tele conferencing, video-cassettes & private television network."

Business communication encompasses topics such as marketing, brand management, customer relation, consumer behavior, advertising, public relation, corporate communication, community engagement reputation management, interpersonal communication, employee engagement & event management. IT is closely related to the fields of professional communication & technical communication.

Electronic business communication e-technologies or media:-

- 1) Telephone:- Communication made either through telephone lines or via. Internet telephone by the use of some software which provides you a chip rate calling without paying extra charge for billing. Telephone conferencing & long time talking for internet users for business purpose or marketing purpose.
- 2) Telex:- Telex is an important devic of modern communication technology. Under this system a Tele-printer is used by which form one place

Principal
Khalidwar Mahavidyalaya
Amraoti-431001

- to another with the help of a machine.
- 3) **E-mail:** Messages transmitted by computer over communication networks. E-mail is fast, flexible, & reliable, & companies that are extensive use of it in the communication of internal & external messages.
 - 4) **Talking to customer :-** Fast & effective communication with customer is very important in commerce.
 - 5) **Interacting with partners:-** Interacting with partners can be done over the same channels as the contract with the customers, but due to security reasons & traffic more complex methods of communication are involved.
 - 6) **Moderating:-** Online meetings offer a great set of solutions for creating effective meetings.
 - 7) **Facsimile or fax:-** The use of fax is gradually increasing for transmitting visual materials such as picture, diagrams, illustrations etc.
 - 8) **Voice mail or v-mail:-** Voice mail is a form of e-mail. It is useful to communicate with the original voice tone of the sender.
 - 9) **Video-text:-** Video-text is a device of collecting & storing information. Important message or information or report can be preserved by videotext.
 - 10) **Videoconferencing:-** Videoconferencing is the latest version of teleconferencing system.
 - 11) **Internet:-** Internet is the latest & most amazing development that has changed the way of live regarding communication.
 - 12) **Word processor:-** A word processor is an electronic device where a computer is combined with a typewriter.

Models of E- Business communication: -

- 1) Brokerage Model Advertising Model.
- 2) Merchant Model.
- 3) Manufacturer Model.
- 4) Affiliate Model.
- 5) Community Model.

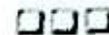
Conclusion: -

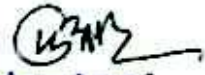
E- Business communication is a can also be said to be the way employees, management & administration communicate in order to reach

to their organizational goals. The process communication devices have given a spin to the entire information communication system.

References: -

- 1) <http://www.acadotea.com>
- 2) www.businessdictionary.com
- 3) <http://www.essentia.com>
- 4) I. P. Bhasale - Business communication, K. S. Publication, pune 2014.
- 5) S. M. Kolte - Business Management Pimplapure & co. publishers, Nagpur

Principal
Khushwar Majeed
B.A. 1000